

15 mei 2024

Staat van het Gezin 2024

Het knelt (aan alle kanten)

Schurende Schaarste

VOORWERKENDE
OUDEERS

ncj

wij

Branchevereniging
**Maatschappelijke
Kinderopvang**

Colofon

De Staat van het Gezin is tot stand gekomen door de medewerking en inzet van velen. Graag willen wij allen bedanken voor hun tijd en inzet. Op de eerste plaats de 3.026 ouders die de tijd hebben gevonden om onze vragenlijst in te vullen. Dankzij jullie antwoorden kregen wij een beeld van hoe het met jullie gaat en daar kunnen wij wat mee. Met een lach en een traan hebben we jullie antwoorden allemaal (ruim 400 pagina's vol) mogen lezen. Het inspireert ons om door te gaan.

Moedig voorwaarts!

Graag bedanken wij ook alle organisaties waar we mee mogen samenwerken, die samen met ons het verschil willen maken voor gezinnen. Ook willen we hen, alle individuen en professionals, die lak hebben aan regels, structuren en stelsels, bedanken voor het kleuren buiten de lijntjes in het belang van kinderen en hun families. We hopen dat jullie allemaal doorgaan en je niet laten ontmoedigen. Gebeurt dit wel? Bel ons! We doen het graag samen.

Ook willen we eenieder die op wat voor een manier de sociale omgeving vormt van gezinnen, en zijn we dat niet allemaal, vragen om oog te hebben voor elkaar en voor de uitdagingen van de ander. 'Hoe is het met je?' is de krachtigste vraag die we elkaar kunnen stellen. Laten we dat vooral doen.

Aan dit rapport werkten verschillende mensen mee. Hen zijn we dank verschuldigd om de tijd, aandacht en lef te hebben om dit rapport te maken, ook al zou het niet onze taak moeten zijn. In willekeurige volgorde zetten we ze op een rij:

Aniek van Schaik
Danielle Baas
Ingrid Staal
Sharon Stellaard
Hélène Smid
Renate Tromp
Jan Latten
Peter Dijkshoorn

Danial Mulu
Saskia Vossenbergh
Hilbert Bredemeijer
Arnoud van den Heuvel
Nynke Steenberg
Leontien Peeters
Soler Berk
Janneke Plantenga

We hopen dat de Staat van het Gezin 2024 inspireert, tot denken aanzet en het verschil maakt. Het was leerzaam en een plezier om te maken.

Mark Weghorst en Marjet Winsemius

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
Aanbevelingen	8
Interview Saskia Vossenbergh	17
Verantwoording	19
Hoofdstuk 1 De peiling	20
Interview Peter Dijkshoorn	36
Hoofdstuk 2 Analyse open antwoorden	38
Interview Janneke Plantenga	40
Hoofdstuk 3 Andere cijfers	42
Interview Sharon Stellaard	61
Hoofdstuk 4 De (sociale) media over gezinnen	63
Interview Jan Latten	66
Interview Hilbert Bredemeijer	68
Conclusies	70
Noten en bronnen	73

De Staat van het Gezin 2024

Voorwoord

Op 15 oktober 1874 trad de beroemde kinderwet van Samuel van Houten in werking. Het betekende meer bescherming van kinderen doordat kinderarbeid ingeperkt werd. Het was ook de start van een lange reeks wetten (onderwijs, jeugdzorg, jeugdbescherming) waarmee de overheid de plicht oppakte om zich met kinderen, jongeren en hun gezinnen bezig te houden.

Op 15 mei is het de Internationale Dag van het Gezin. Hoe staan we er 150 jaar na het ingaan van de kinderwet voor? Zorgen wij goed voor kinderen, jongeren en hun ouders? Hebben wij oog voor waar ze tegenaan lopen? Ondersteunen wij ze wel voldoende? Wij hebben het ze gevraagd in het kader van de derde Nederlandse Staat van het Gezin, het knelt (aan alle kanten).

'Het gaat misschien beter, maar eigenlijk hoor je een 10 te hebben.'

Een kleine terugblik maakt de problemen van nu duidelijk. De ouders van nu zijn opgegroeid in gezinnen waar één ouder werkte, het zogenaamde kostwinnersmodel. Of wellicht al het anderhalfverdienersmodel, waarbij veelal de vader fulltime werkte en de moeder parttime. De maatschappij was hierop ingericht. Tegenwoordig werken beide ouders in het zogenaamde tweeverdienersmodel. In landen als Noorwegen, Zweden en Finland is al in de jaren 90 een logische stap gemaakt naar het tweeverdieners-tweeverzorgersmodel, waar een gelijke verdeling van werk en zorgtaken binnen het gezin de norm is. Nederland is echter qua voorzieningen en ondersteuning voor gezinnen nog steeds ingericht op het kostwinnersmodel. En dit knelt aan alle kanten.

De vergrijzende bevolking zal deze problemen vergroten als we niets doen. De zorg voor kinderen en de mantelzorg voor eigen ouders zorgt voor een onmogelijke spagaat. De kosten voor het huis, de energierekening, kinderopvang en sport zorgen voor hoofdbrekens. Zoals een ouder zei: 'Je moet wel.' De overheid zou gezinnen moeten ondersteunen, maar doet het niet of niet voldoende passend. Wij vragen ons af: Wie gaat de handschoen dan wel oppakken? Is het tijd geworden om het zelf te gaan doen? Iemand moet toch beginnen?

Dit rapport bestaat uit verschillende onderdelen. Wij hebben zoals voorgaande jaren aan ouders een vragenlijst voorgelegd. De resultaten van deze vragenlijsten zijn de basis voor het rapport. Naast de cijfers hebben we alle open antwoorden geanalyseerd. In het **roze** vindt u in het gehele rapport uitspraken van ouders uit de peiling. Wij willen op deze wijze hun stem direct laten horen. Verder hebben wij gekeken naar reeds bekende cijfers, die een indicatie geven over het gezin in Nederland. Daarnaast hebben wij afgelopen jaar nieuwsberichten over gezinnen verzameld, gelezen en geanalyseerd. Als laatste hebben wij een aantal experts gevraagd om hun visie te delen op gezinnen in Nederland.

Wij wensen u veel leesplezier en hopen dat de Staat aanzet tot denken en doen, voor iedereen die een rol speelt in en rondom gezinnen in Nederland.

Janine Beulink
Stichting Voor Werkende Ouders

Igor Ivakic
Nederlands Centrum Jeugdgezondheid

Karen Strengers
Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang

Mariska van der Kogel
Magazine WIJ

Samenvatting

Het algemene beeld is dat Nederland een veilig land is om in te wonen. Ouders geven aan dat de voorzieningen er allemaal zijn. Er is 'veilige, goede kinderopvang, goede zorg, veel faciliteiten om met je kind naar toe te gaan, financiële en opvoedkundige ondersteuning.'

We constateren een verbetering in de cijfers ten opzichte van vorig jaar¹. Hiermee zijn we weer terug op hetzelfde niveau als het eerste jaar waarin wij de Staat van het Gezin 2022² uitbrachten. Ouders geven Nederland een 7,1 voor gezinsvriendelijkheid. Dit is een stijging ten opzichte van 2023 toen ouders een 6,6 gaven. 89% vindt Nederland een goed land om als gezin in te wonen. In 2023 was dit 86%.

Maar het knelt wel, aan alle kanten.

'Ja, we hebben het hier relatief goed. De gezondheidszorg, opvang van kinderen etc. is kwalitatief denk ik relatief beter dan in vele andere landen. Maar vele zaken zijn wel erg lastig te combineren met een (bijna) *fulltime* baan, die je wel nodig hebt tegenwoordig om enigszins fatsoenlijk rond te komen.'

'Er wordt van alle ouders verwacht dat zij werken, het liefst minimaal 32 uur. Dit om de beroepsbevolking op peil te houden, maar vervolgens word je er wel op aangekeken als je kind naar een oppas/opvang gaat. "Je neemt toch geen kinderen om ze weg te brengen?" Je moet zelf de zwemles en sport regelen. "Daar zijn school/opvang niet verantwoordelijk voor." En als je naar huis moet voor een ziek kind (of vroeg weg voor diezelfde zwemles) dan belast je je collega's met het feit dat jij voor kinderen gekozen hebt... Daarnaast, zeker als een van beide een leuk inkomen heeft en dat van de ander lager is, weegt werken (bijna) niet op tegen de kosten van de kinderopvang.'

De belangrijkste uitdaging voor ouders blijft de balans tussen werk, gezin en zorg.

De kosten van de kinderopvang en de complexiteit van het stelsel worden opvallend vaak genoemd.

'Als je bedenkt dat we in een veilig, democratisch land met goed zorgstelsel en schoolsysteem wonen, waardeer ik Nederland hoog.'

'Voor gezinnen is het steeds moeilijker om de puzzel te leggen van dure woningen en duur levensonderhoud, beiden moeten werken, maar er zijn beperkte opvangmogelijkheden en een matige sociale acceptatie als je als vrouw veel werkt.' 'Om rond te kunnen komen moet je met twee personen werken.'

¹ Staat van het Gezin 2023 - Voor Werkende Ouders

² 1ste Nederlandse Staat van het Gezin - Voor Werkende Ouders

Dit speelt zich af tegen verschillende economische, politieke, demografische en ecologische ontwikkelingen. De vergrijzing en de inflatie nemen toe. De participatiemaatschappij vraagt meer van ouders. De woningmarkt staat onder druk en zorgt voor hogere huren en hypotheek. De boodschappen zijn duurder. De aarde warmt op. De maatschappij verhard. De arbeidsmarkt is krap. Bestaanszekerheid niet gegarandeerd.

De voorzieningen en de ondersteuning in Nederland zijn niet meegegroeid met de stijgende arbeidsparticipatie van vrouwen sinds de jaren 80. Nederland is nog steeds ingericht op het kostwinnersgezin waarbij één partner werkt en de andere zorgt. Terwijl in 2023 87%³ van de gezinnen met minderjarige kinderen beide partners werken. Nederland wordt nu gekenmerkt door het tweeverdienersgezin maar met ondersteuning en voorzieningen voor een kostwinnersgezin.

Terwijl het tweeverdienersmodel al knelt op het gebied van zorg en gelijkheid tussen vrouw en man. Andere landen constateerden deze problemen in de jaren 90 en zijn overgestapt naar een tweeverdieners-tweeverzorgersmodel. Het wordt door ouders als een onmogelijke spagaat ervaren. Ouders voelen steeds meer het gebrek aan de juiste voorzieningen en passende financiële ondersteuning. Verschillende organisaties zoals SCP, RIVM en TNO waarschuwen voor de nog verder toenemende druk van de vergrijzing in de aankomende 20 jaar. De organisaties bepleiten een overkoepelende, geïntegreerde visie en bijbehorende aanpak omdat de druk te veel gaat vragen van ouders.

Ouders worden ondertussen zelf langs de meetlat gelegd. Ouders geven Nederland een 4,4 op het gebied van solidariteit. Onder solidair verstaan we 'het gevoel van bij elkaar te horen en elkaar te willen steunen'. In 2023 gaven ouders Nederland een 4,6. Zichzelf geven ze een 7,3 ten opzichte van een 7,1 in 2023.

Het gezin als kleinste eenheid waarin kinderen opgroeien en waar de samenleving die we maken terug te zien is, mag centraler staan. Het is naast het kleinste onderdeel van de samenleving ook het meest constante: met alle wisselingen die er rondom het gezin plaatsvinden door transities, beleidswijzigingen en politieke

'Er zijn veel faciliteiten die gezinnen helpen, zoals kinderopvang, activiteiten voor kinderen, etc. Tegelijkertijd is het land heel erg ingericht op gezinnen met 2 ouders waarvan er minstens 1 niet werkt.'

'Werken om te kunnen leven. Tijd is minder belangrijk omdat ik gewoon geld nodig heb.'

'We zijn natuurlijk een rijk en veilig land vergeleken met veel andere landen, maar wel erg individualistisch en niet erg gericht op het includeren van kinderen/familie in het gehele leven.'

³ In steeds minder gezinnen werkt alleen de vader | CBS

verschuivingen is er in ieder geval altijd nog dat gezin waar gezinsleden op terug horen te kunnen vallen. Dit verdient ook passende waardering.

Het ontbreekt in Nederland echter aan een overkoepelende ambitie om iets voor gezinnen te doen. Wat is de maatschappelijke investeringsbereidheid in gezinnen? Er is sinds 2008 geen nieuw gezinsbeleid. 67% vindt dat er in de politiek te weinig aandacht is voor gezinnen. 52% is van mening dat het in de politiek niet over hun gezin gaat.

In Nederland gaat het bij beleid dat gezinnen raakt enkel over inkomenssteun. Gezinsbeleid hoort ook te gaan over hoe werk en zorg in gezinnen verdeeld wordt, hoe verschillen tussen mannen en vrouwen verminderd kunnen worden en hoe gezinnen bijdragen aan het welzijn van hun kinderen. Deze verbrede blik op gezinsbeleid (van economie, naar werk en zorg, naar welzijn van kinderen) helpt om bij nieuw en bestaand beleid beter zorg te dragen voor de wijze waarop dit beleid gezinnen raakt.

De oplossingen zijn in drie aanbevelingen samen te vatten:

1. Gezinsbeleid

Maak gezinsbeleid vanuit een ambitie om gezinnen te ondersteunen en een gedragen visie op het gezin. Zorg daarbij voor een brede focus, een gezinstoets op beleid dat het gezin betreft en hou rekening met verschillen.

2. Gezinsvriendelijkheid

Maak werk van een gezinsvriendelijke samenleving.

3. Gezinsmonitoring

Weet hoe het met gezinnen gaat, zodat je daarnaar kan handelen.

Iedereen heeft daarin een rol. Het is te eenvoudig om alleen naar de overheid te wijzen, al hebben zij de belangrijkste regierol. Het vraagt ook om handelen van alle actoren rond het gezin: werkgevers, buurtvoorzieningen, de vakmensen die met gezinnen te maken hebben in onderwijs, zorg, begeleiding en ondersteuning, tot en met de gezinnen en hun sociale omgeving zelf. Niet voor niets is de titel van deze Staat van het Gezin: 'Het knelt (aan alle kanten)'. Het gaat er nu vooral om dat er iemand begint.

'Er is te weinig financiële en sociale ondersteuning van gezinnen, rekening houdend met hun ruimtebehoefte en nood aan rust. Mensen kunnen niet 80 uur per week werken, kinderen oppikken bij de kinderopvang om 18.30 en dan thuiskomen in een onbetaalbare woning van 60m² zonder gek te worden.'

Aanbevelingen

Terugkijken helpt om de route naar voren te zien. Chronologisch beleidsbesef is immers nodig, weten we door Sharon Stellaard⁴. Veel ouders verwijzen in hun opmerkingen naar hoe ze het zelf gewend zijn en waren. Dat historische besef voedt ook het verlangen om wensen te hebben en ook uit te spreken. Op basis van de peiling, de analyse van de open antwoorden, de verhalen in de media en de cijfers hebben we daarom drie aanbevelingen.

Iedereen heeft daarin een rol. Het is te eenvoudig om alleen naar de overheid te wijzen, al hebben zij wel de belangrijkste regierol. Het vraagt ook om handelen van alle actoren rond het gezin: werkgevers, buurtvoorzieningen, de vakmensen die met gezinnen te maken hebben in onderwijs, zorg, begeleiding en ondersteuning, tot en met de gezinnen en hun sociale omgeving zelf. Niet voor niets is de titel van deze staat van het gezin: Het knelt. Het gaat er nu vooral om dat er iemand begint.

Een aantal aanbevelingen keren terug uit eerdere versie van de Staat Staten van het Gezin. Deze werden nog niet gerealiseerd en herhaalde aandacht voor die aanbevelingen blijkt nodig.

De wensen en verwachtingen ten aanzien van de Staat van het Gezin zijn in drie aanbevelingen samen te vatten:

- 1. Gezinsbeleid**

Maak gezinsbeleid vanuit een ambitie om gezinnen te ondersteunen en een gedragen visie op het gezin. Zorg daarbij voor een brede focus, een gezinstoets op beleid dat het gezin betreft en hou rekening met verschillen.

- 2. Gezinsvriendelijkheid**

Maak werk van een gezinsvriendelijke samenleving.

- 3. Gezinsmonitoring**

Weet hoe het met gezinnen gaat, zodat je daarnaar kan handelen.

We werken dat graag wat verder uit, omlijst met voorbeelden die we in de praktijk van deze Staat van het Gezin tegenkwamen.

Ad1. Gezinsbeleid:

De laatste gezinsvisie stamt uit 2008. Dat is inmiddels een hele generatie geleden. Voor gezinsbeleid is ambitie en een visie nodig op gezinnen. Uit onderzoek naar Gezinsbeleid in de ons omringende landen⁵ weten we dat gezinsbeleid over drie onderwerpen uitspraken doet:

- a. Inkomenssteun: kinderbijslag, toeslagen en andere financiële ondersteuning.
- b. Werk en zorg: afstemming werk en zorgtaken, verlofregelingen.
- c. Welzijn van kinderen: kinderopvang als pedagogische ondersteuning, buitenspelen, prestatiedruk.

⁴ Sharon Stellaard

⁵ Gezinsbeleid in omringende landen | Rapport | Rijksoverheid.nl

Bredere focus

In Nederland is het gezinsbeleid vooral een kwestie van inkomenssteun en wordt het tijd om dit uit te breiden met de verdeling werk en zorg in gezinnen en het welzijn van kinderen. Het advies Kinderen uit de knel⁶ biedt hiervoor goede aanknopingspunten.

‘Onze economie is gericht op groei in plaats van welzijn.’

Deze verbrede blik op gezinsbeleid (van economie, naar werk en zorg, naar welzijn van kinderen) helpt om bij nieuw en bestaand beleid beter zorg te dragen voor de wijze waarop dit beleid gezinnen raakt. Het beleid dat gezinnen raakt is nu verdeeld over minimaal vier ministeries en het is dan ook geen wonder dat de samenhang ontbreekt. Een ministerie van Gezinszaken die zorg draagt voor de samenhang in het beleid, met het gezin als uitgangspunt, lijkt daarvoor een goede aanzet.

Gezinsbeleid omvat een brede paraplu van beleidsmaatregelen. Het bevindt zich op het snijvlak van ouderschap, gendergelijkheid, onderwijs, zorg, emancipatie, huisvesting en de arbeidsmarkt en raakt daarmee aan diverse thema's die onderling verbonden, dynamisch en complex zijn. Gezinsbeleid en de daarbij behorende doelstellingen, maatregelen en effectiviteit moet dus in die bredere context begrepen worden. Investeren in het gezin is investeren in de samenleving en het is dan ook onbegrijpelijk dat die investeringen teruglopen.

‘Veel dingen zijn redelijk goed geregeld, maar lieve politiek houd dat alsjeblieft zo! Er moet echt meer aandacht en geld naar bovenstaande zaken om kinderen, maar ook ouders, zonder armoede te laten leven. Om elk kind een gelijke kans te geven, investeer in goede docenten, pedagogisch medewerkers en jeugdzorg. Een kind wordt niet alleen door de ouder opgevoed maar ook zeker door de maatschappij en wie hij/zij in het leven tegen komt.’

Gezinsraad/gezinstoets

Gezinsbeleid kan niet zonder dat duidelijk wordt hoe beleid in de praktijk voor gezinnen uitpakt. In de afgelopen decennia en in een aantal parlementaire enquêtes werd duidelijk hoe goedbedoeld beleid voor individuele gezinnen tot desastreuze gevolgen kan leiden. In analogie naar de kinderrechtentoets zou een gezinstoets logisch zijn. Dit vraagt namelijk om beleid in samenhang met andere terreinen te beschouwen, waar dat nu nog te vaak achterwege blijft.

‘Kinderopvang is te duur en maakt werken niet aantrekkelijk. In het OV zou er iets van een gezinskaart moeten zijn.

Sport/cultuur/techniek zou aansluitend aan school aangeboden moeten worden. Schooltijden die beter passen bij werktijden lossen ook een deel van kinderopvang problemen op.’

⁶ Kinderen uit de knel - Raad voor Volksgezondheid en Samenleving

De subsidieregeling School en Omgeving⁷ heeft als doel de kansengelijkheid onder kinderen te verbeteren door het aanbieden van een verrijkte schooldag. De uitvoering van deze regeling zet ouders voor het blok: aanbod vanuit deze subsidieregeling sluit niet vanzelfsprekend aan op de (buitenschoolse) opvang. Ouders moeten hun dagplanning aanpassen. Er worden in de regeling beperkte eisen gesteld aan kwaliteit en veiligheid. Voor ouders is het dan ook niet helder in hoeverre het aanbod bij kan dragen aan het welzijn van hun kinderen. Met een gezinstoets waren deze onbedoelde effecten te voorkomen geweest.

Om een gezinstoets uit te kunnen voeren helpt de instelling van een Gezinsraad. Het helpt om in de complexiteit van beleidsaanpassingen bij een vanzelfsprekend adviesorgaan te kunnen toetsen hoe dit uit zal pakken. Zoals de Sociaal Economische Raad inmiddels een Jongerenraad heeft⁸ zou dit ook voor het gezin moeten gelden.

Omgaan met verschillen

Het gezin in zijn traditionele vorm bestaat niet meer. Er zijn veel verschillende verschijningsvormen die met elkaar gemeen hebben dat er kinderen opgroeien. Problemen van ouders zijn daarmee ook problemen voor kinderen. Naast de verschillende verschijningsvormen kennen gezinnen onderling ook grote verschillen. De kansen liggen niet gelijk verdeeld en dit vraagt om een visie op hoe we met die ongelijkheid omgaan.

Gezinsbeleid zou een uitspraak moeten doen over de morele ondergrens van wat we als samenleving willen regelen voor gezinnen. Door het ontbreken van dit morele gezinskompas in beleid zakt de samenleving te vaak door die ondergrens en laten we gezinnen aan hun lot over. Huizen worden niet hersteld (Groningen), toeslagen worden niet humaan teruggevorderd (toeslagenaffaire⁹) en voorzieningen komen niet terecht waar ze het hardst nodig zijn (alliantie kinderarmoede¹⁰).

Er zijn onwenselijke verschillen in lonen tussen mannen en vrouwen. Het aanpassen hiervan gaat moeizaam en wordt toch vooral aan de eigen assertiviteit overgelaten. Het bevestigt daarmee de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en beperkt hun deelname in zowel arbeidsmarkt als gezinsleven.

Er is geen wettelijke grond om als meeroudergezin betrokken te zijn bij je kind als het ziek wordt en er medische afwegingen met het gezin gemaakt moeten worden. Met de veranderende samenstelling van de plekken waar kinderen opgroeien vraagt dit meer flexibiliteit en omgaan met variatie dan nu mogelijk is. Ruimte bieden voor die variatie zou een vanzelfsprekend uitgangspunt moeten zijn.

⁷ School en omgeving 2023-2025 | Subsidie | Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen

⁸ SER Jongerenplatform

⁹ Blind voor mens en recht PEFD

¹⁰ Alliantie Kinderarmoede

Als ouders samen zorgdragen voor de baby in de eerste maanden worden de zorg- en werktaken direct gelijkver verdeeld. Die wetenschap moet zich vertalen in verlofregelingen die daarbij aansluiten. Het is in ieders belang om dit goed te regelen en daarbij moeten financiële overwegingen niet een doorslaggevende rol kunnen spelen. Volledig betaalde verlofregelingen helpen om ieder kind een goede start te bieden¹¹.

Er zijn vele voorzieningen voor ouders die dit financieel echt nodig hebben. Hoe minder je aan middelen hebt hoe meer er aan toeslagen, extra's, subsidiepotjes, etc. mogelijk is. We weten inmiddels dat al deze goedbedoelde potjes niet optimaal benut worden, soms onderling concurreren en dat ze bovendien leiden tot onbedoelde fraude. De onderbenutting van al deze pleisters op de morele ondergrens van de samenleving is illustratief voor de wijze waarop in beleid het gezin of het kind als uitgangspunt van beleid geldt. Zolang er risico's gemoeid zijn met het aanspraak maken op voorzieningen zal die onderbenutting in stand blijven. De commissie sociaal minimum deed goede aanbevelingen¹² die hier verandering in kunnen brengen.

Ad 2. Gezinsvriendelijkheid

Hoe is het met je? Het is een simpele vraag die maar al te vaak wordt weggelaten uit de ontmoeting met ouders. Het is een vraag die verschil kan maken in het leven van gezinnen. Een samenleving die gezinsvriendelijk is, zorgt goed voor gezinnen en voor de kinderen die daarin opgroeien. Deze kinderen zorgen uiteindelijk voor de toekomst van de samenleving. Gezinsvriendelijkheid zou daarom een vanzelfsprekendheid moeten zijn. Daarbij zijn drie zaken van belang:

- Hoe kijken we tegen gezinnen aan (beeldvorming)?
- Wat is de maatschappelijke investeringsbereidheid in het welzijn van gezinnen?
- Hoe zorgen we er praktisch voor dat gezinnen zich ondersteund voelen?

In de ouderschapstheorie van Alice van der Pas¹³ gaat het daarbij om bufferdenken: zorg voor een solidaire omgeving rond ouders en een goede taakverdeling met ouders. Zorg dat je het met ouders vanuit een metapositie over hun rol kunt hebben en draag bij aan "goede ouder"-ervaringen. Wij noemen dat pedagogisch partnerschap.

Gezinsvriendelijkheid is een zaak van de hele samenleving. Gezinnen hebben steun nodig die nu, blijkt uit de peiling, te vaak ver weg is. Steun vinden ze bij hun directe omgeving, maar hebben ze ook nodig vanuit hun werkgever(s), het onderwijs van hun kinderen, publieke en private openbare plekken (overheidsorganisaties, winkels, restaurants). Iedereen in de samenleving kan zijn eigen stappen zetten in het gezinsvriendelijker maken van die samenleving.

'Restaurants zijn niet kindvriendelijk. Weinig tot geen borstvoedingplekken in openbare gelegenheden. Weinig ruimte zodat kinderen zichzelf kunnen zijn (denk hierbij aan de meerderheid van de mensen die je aanstaart wanneer je kind aan het huilen is of "vervelend" gedrag vertoont.'

¹¹ Effecten van kinderopvang op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen

¹² Een zeker bestaan; Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum (Rapport II)

¹³ Ouderschapstheorie - NCJ

Zorg voor verschoonplekken op mannentoiletten, serveer kindermenu's zonder snacks, maak parkeerplaatsen ruimer zodat de maxi-cosi en kindervagen gemakkelijker in- en uitgeladen kan worden, realiseer voedingsruimtes in winkelcentra. Maak zelf het verschil.

Gesprek op de werkvloer

Op de werkvloer lijkt het gezin thuis ineens niet meer te bestaan. Werknemers zijn ook vader en moeder met taken en verantwoordelijkheden die goed in balans moeten zijn (werk en thuis). In het kader van gezonde werknemers moet het gesprek over thuis ook op het werk gevoerd worden, door vrouwen én mannen. Dat gaat van de ruimte om te kunnen kolven in een fijne omgeving, tot de mogelijkheid om op tijd weg te gaan als de opvang dit vraagt, zonder dat dit wenkbrauwgefrons oplevert. Het gaat over alles wat nodig is om de combinatie werk, gezin en zorg goed te kunnen regelen. De maatschappelijke ontwikkelingen vragen om actie¹⁴. Wees de gezinsvriendelijke werkgever en collega. Zorg voor gezinsvriendelijk beleid op de werkvloer.

Mentaal welzijn van gezinnen

Er is veel aandacht voor de mentale gezondheid van jongeren, maar te weinig voor de (mentale) druk die bij gezinnen en ouders terechtkomt. In een tijd waarin de crises zich aaneenrijgen komen de risico's en de druk samengeballd bij gezinnen terecht. Jongeren blijven langer thuis wonen, mantelzorg-vragen nemen toe door afname in zorgtoegankelijkheid, een vierdaagse schoolweek lost een lerarentekort op en veroorzaakt een acuut probleem in gezinnen door de oplossingen die daar gevonden moeten worden voor werk en opvang.

Er is nog weinig zicht op de maatschappelijke gevolgen van deze dreigende "parental burn-out"¹⁵.

Na de coronacrisis is de stress onder ouders nog steeds niet op een aanvaardbaar niveau terug gekomen¹⁶, maar krijgt dit in de maatschappij nog niet de aandacht die dit verdient. De risico's die gepaard gaan met de stressniveaus in gezinnen voor de (nabije) toekomst van die gezinnen zijn groot.

'In Scandinavië merk je dat een goede werk-gezin balans veel meer de norm is en daardoor de arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen dus ook veel gelijkjer is verdeeld. In Nederland wordt het te veel aan werkgevers overgelaten om werknemers de noodzakelijke vrijheid en ruimte te geven en zijn de verlofregelingen, met name voor mannen, zodanig karig dat die vaak wel voltijds moet doorwerken.'

¹⁴ Maatschappelijke ontwikkelingen kunnen werkstress in de toekomst vergroten | RIVM

¹⁵ Nora had een parental burn-out: 'Het constante zorgen, altijd aanstaan. Dat vond ik zó stressvol' - Ouders van Nu

¹⁶ Aandacht voor veerkracht en balans van ouders - NCJ

Toegankelijke voorzieningen

Zoals in eerdere versies van de Staat van het Gezin is aangehaald, zijn de voorzieningen die er voor gezinnen zijn niet voldoende toegankelijk. Een samenleving die het belangrijk vindt dat voorzieningen ook bereikbaar moeten zijn voor alle gezinnen zou tenminste voor toegankelijkheid moeten zorgen.

Het is voor ouders ondoenlijk om met de huidige onduidelijkheid optimaal gebruik te kunnen maken van kinderopvang. Voor veel ouders is de opvang te duur, het financieringsstelsel te complex, de wachtlijsten in grote steden te lang en er is te weinig flexibiliteit. Het zet grote groepen ouders op achterstand. De moeite voor de overheid om echt stappen te zetten brengt nog meer onzekerheid. Gesprekken beperken zich te vaak tot onderwerpen van inkomensondersteuning en arbeidsparticipatie en gaan niet over het welzijn en de ontwikkeling van kinderen of de mogelijkheid om een eerlijker verdeling van werk en zorg in het gezin te ondersteunen. Het is nodig nu een stip op de kinderopvanghorizon te zetten en werk te maken van het realiseren van een toegankelijk, simpel stelsel.

Sommige gemeentes zijn vooruit gaan lopen. Zij nemen, vanuit het perspectief van welzijn en ontwikkeling van kinderen, de eigen bijdrage kinderopvang van ouders voor hun rekening (bijvoorbeeld in Den Haag¹⁷ en Zeeland¹⁸). Hierdoor durven ouders weer gebruik te maken van de kinderopvang omdat ze niet bang hoeven te zijn voor terugvordering en worden deze ouders in staat gesteld om (meer) te gaan werken. Dit draagt bij aan de bestaanszekerheid van het gezin en op die manier aan de toekomst van de kinderen in het gezin. Dit soort voorbeelden verdienen navolging.

Op verschillende plekken in het land kennen we ook al andere voorbeelden als het om toegankelijkheid gaat. De ooievaarspas in Den Haag¹⁹, de Rotterdampas²⁰, de Upas in een aantal gemeenten²¹ in de provincie Utrecht en de gezinspas van Vaals²² zijn voorbeelden van initiatieven die in die gemeentes bijdragen aan toegankelijkheid van regelingen. Het laat onverlet dat ook hier een rol voor de landelijke overheid is weggelegd. We adviseerden eerder 'de

'Gezinnen met twee werkende ouders zijn de norm en er wordt veel nadruk gelegd op het proberen alles fantastisch te doen op alle vlakken. De perfecte carrière, de perfecte ouder, de perfecte partner, en ook nog een rijk sociaal leven. Dit vraagt mentaal veel van mensen.'

'Toeslagen kinderopvang onnodig complex en oneerlijk voor ouders die wat meer verdienen. Oerwoud aan onduidelijke regels.'

'Veel is de laatste jaren aan het verloederen. Daar waar gezinnen het moeilijk hebben, is de steun behoorlijk ingewikkeld.'

'Nederland is een land waar veel kan en veel geregeld is. Soms houden we ons teveel vast aan de regeltjes waardoor we dingen juist

¹⁷ Vanaf volgend jaar gratis voorschoolse educatie voor Haagse peuters: 'Het moet gewoon gebeuren' - Omroep West

¹⁸ Proef met gratis kinderopvang is groot succes: veel meer kinderen op de opvang - Omroep Zeeland

¹⁹ Ooievaarspas

²⁰ Rotterdampas

²¹ U-Pas

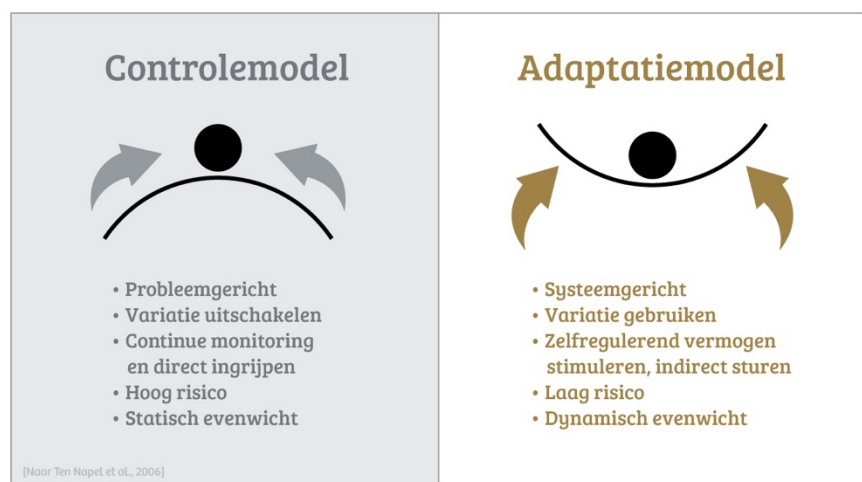
²² Gezinspas - Gemeente Vaals

Oranje Leeuw pas²³ die moet zorgen voor toegankelijkheid van regelingen, onderbenutting van regelingen moet voorkomen en de risico's om van regelingen gebruik te maken bij gezinnen weghaalt. Zo kan je bijvoorbeeld met de pas direct aanspraak maken bij het Jeugdfonds sport en cultuur²⁴, bij Sam&²⁵,

openbaar vervoer, musea of lokale regelingen. Ouders hoeven dan niet door hoepels te springen en aan te geven dat ze het niet breed hebben. We nemen schaamte weg en maken het simpel en toegankelijk. Geef alle ouders bij de kinderbijslag zo'n pas. Een koppeling voor ouders die extra ondersteuning nodig hebben, kan makkelijk gelegd worden met het kindgebonden budget.

Uit onderzoek²⁶ blijkt dat toegang hebben tot deze ontwikkel- en ontspanningsmogelijkheden direct invloed hebben op de kanselijkheid van kinderen, nu en in de toekomst. Het past in het eerdergenoemde gezinsbeleid om de morele ondergrens tot een robuuste context te maken die in de kern gezinsvriendelijk is. Het adaptatiemodel²⁷ biedt hiervoor het gewenste denkmodel.

Beeldvorming

De *framing* van ouders en gezinnen is overwegend negatief. In een op controle en veiligheid gerichte maatschappij zijn de afwijkingen gemakkelijk het best in beeld. Daar waar ouders de maatschappij als pedagogisch partner nodig heeft, blijft die vaak op een afstandje staan roepen wat er allemaal aan schort. Scholen bezuinigen op oudergesprekken waar juist in die schaarse momenten gewerkt kan worden aan dat pedagogisch partnerschap. Initiatieven die dit kunnen keren, zoals het ouderavondspel²⁸, zouden vanzelfsprekender

'Kinderen worden niet altijd verwelkomd, zeker als ze druk zijn.'

²³ Staat van het Gezin 2023 - Voor Werkende Ouders

²⁴ Jeugdfonds Sport & Cultuur

²⁵ Samen voor alle kinderen

²⁶ Kansenongelijkheid in Nederland - SEO Economisch Onderzoek

²⁷ Het adaptatiemodel - Voor Werkende Ouders

²⁸ Ouderavondspel - Goudvisie

mogen zijn. Inzet op solidariteit en gemeenschapszin zijn het tegengif tegen het wegzetten van gezinnen als probleem.

Een samenleving die de waarde van gezinnen voor de toekomst van de maatschappij beter op het vizier heeft, is ontvankelijker voor de noden van die gezinnen.

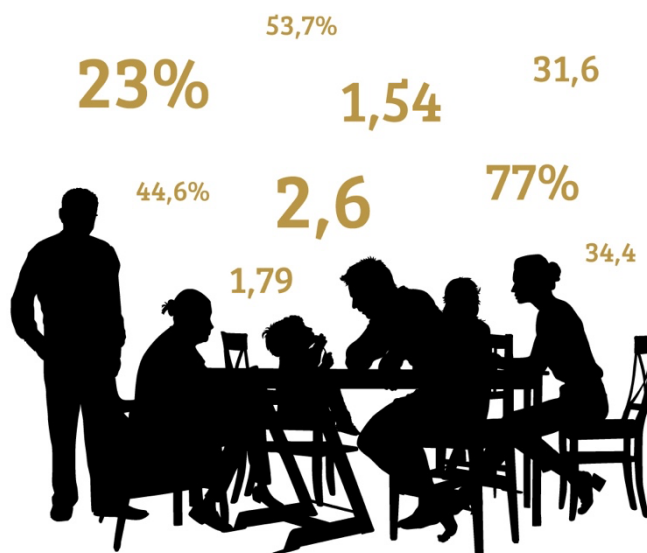
Ad 3. Gezinsmonitoring

We weten veel nog niet van het gezin. We weten dat er niet één vorm bestaat, dat mensen hele eigen invullingen aan het gezin geven:

alleenstaande ouders, regenbooggezinnen, buurtgezinnen, adoptiegezinnen, meergeneratiegezinnen. Er zijn vele verschillen en binnen de huidige generatie ouders zijn deze misschien wel groter dan tussen de elkaar opvolgende generaties.

Dat vraagt om kennis, over wat er nodig is en wie dit het beste kan oppakken. Start met het in kaart brengen van de diversiteit aan gezinsstructuren en de impact op het opgroeien van kinderen.

Onderzoek behoeften, doelen en uitdagingen vanuit de wetenschap dat het gezin groter is dan de kleinste eenheid.

Generatieblik

Bij het inzicht in hoe gezinnen ervoor staan is het van belang dat ook de demografische veranderingen daarin meegenomen worden. Gezinnen staan niet alleen voor de opgave kinderen te laten opgroeien, maar ook voor de zorg van opa's en oma's die door de vergrijzing en de veranderde verzorgingsmaatschappij afhankelijker worden van mantelzorg. Monitoring helpt om zicht te krijgen op deze toekomst en betere keuzes te maken om die toekomst haalbaar te maken.

Staat van het Gezin

In 2022 zijn we zelf gestart met de Staat van het Gezin. We startten een peiling, brachten cijfers en beelden over gezinnen bij elkaar en vormden conclusies en aanbevelingen. Inmiddels is dit de derde Staat van het Gezin en het is niet voor niets dat we (opnieuw) aanbevelen om werk te maken van monitoring. Integraal onderzoek naar het gezin, naar de samenhang tussen alle verschillende verbindingen die er liggen tussen het gezin en de arbeidsmarkt, de verzorgingsstaat, het onderwijs, de buurt, de sportvereniging en de eigen ontwikkeling is noodzakelijk. Noodzakelijk om verantwoorde keuzes te kunnen maken waarmee het gezin effectief wordt ondersteund op een manier die passend is bij de opgaven die er liggen. Het is de onderlegger onder gezinsbeleid, een gezinsvisie en daarmee een visie op de manier waarop we willen samenleven.

Wat we wel weten over het gezin, is op verschillende plekken te vinden. De zienswijze op die cijfers wordt bepaald door de bril die die plekken met zich meebrengen. Is dat de arbeidsmarkt, het onderwijs of volksgezondheid? Een jaarlijkse monitor waarmee het gezin in relatie wordt gebracht met al deze verschillende zienswijzen helpt om integraler naar de maatschappelijke vraagstukken te kunnen kijken.

Om te weten te komen wat we als samenleving kunnen doen, is het kijken naar de omringende landen van belang. Door het rapport 'Gezinsbeleid in omringende landen' hebben we daar goed zicht op gekregen²⁹, al vraagt ook dit om regelmatig actualiseren van die beelden. Nederland is onderdeel van de wereld en gezinsbeleid zal ook daarmee in relatie gebracht moeten worden.

²⁹ Gezinsbeleid in omringende landen | Rapport | Rijksoverheid.nl

‘Bewust gezinnenbeleid moet hoog op de politieke agenda.’

Het ontwikkelen van een toekomstgerichte gezinsvisie zou de plank direct misslaan, aldus onderzoeker Dr. Saskia Vossenbergh van Ecorys. Want hét gezin bestaat al lang niet meer. “Het is hoog tijd dat we wakker worden en - net als andere Europese landen – een visie ontwikkelen op gezinnen van nu en hoe we deze kunnen ondersteunen.”

Voor het ministerie van SZW heeft u het gezinsbeleid van andere Europese landen onderzocht. Wat kwam daaruit?

‘Wat me het meest is opgevallen is dat hét gezin in heel Europa niet meer bestaat. Er zijn steeds meer gezinnen met één kind of één ouder of twee vaders en twee moeders en gezinnen met twee paar ouders die in co-ouderschap de opvoeding delen. Beleidsmakers in heel Europa zijn dus al decennia bezig gezinsvisies aan te passen aan de moderne samenleving. Dat leidt tot wat je gezinnenbeleid kunt noemen, gericht op diverse gezinsvormen. Wat ik ook zag is dat veel Europese landen hun beleid voeren vanuit een gedeelde maatschappelijke visie, die overigens in elk land weer anders is. Die gedeelde visie ontbreekt volledig in Nederland. Op dit punt zijn wij echt enorm aan het slapen.’

Hoe kijken wij dan naar gezinnen?

‘Het traditionele gezin wordt in Nederland nog altijd gezien als hoeksteen van de samenleving en staat daarmee alleen op de politieke agenda van Christelijke partijen. Terwijl het een vraagstuk zou moeten zijn van de hele samenleving. In landen als Finland en Duitsland zien we bijvoorbeeld dat ondersteuning van gezinnen inmiddels veel meer als een sociaal-economisch vraagstuk wordt gezien. Gezinnen zijn plekken waar mensen (ouders en kinderen) van verschillende generaties met elkaar samenleven en voor elkaar zorgen, soms onder hetzelfde dak, soms niet. En dat samenleven, samen werken, samen zorgen lukt de één soms beter dan de ander. Gezinnen vindt men in die landen zo belangrijk dat daar waar het niet lukt of lastig wordt, ondersteunend beleid is. Om armoede te bestrijden, ongelijkheid tussen gezinnen te verminderen, welzijn van kinderen te verhogen, geboortecijfers te verhogen en/of emancipatie van bepaalde groepen te bevorderen.

Welke voorbeelden zag je van ondersteunend beleid?

‘In heel Europa is het doel van gezinsbeleid dat er én voldoende kinderen geboren moeten worden én voldoende werkenden moeten zijn. Zoals gezegd, de manieren waarop dit gedaan wordt, verschillen per land. Voor Nederland is het belangrijk om eerst na te denken waarom je *gezinnen*beleid wil en hoe je gezinnen wilt ondersteunen. In conservatief Hongarije zijn de verlofregelingen voor vrouwen zeer genereus, omdat ze én volop aan het werk moeten blijven voor de economie, maar ook gezien worden als de belangrijkste verzorger voor de kinderen. Daar zijn verlofregelingen alleen toegankelijk voor getrouwde mannen en vrouwen. In Finland daarentegen zijn de beschikbare verlofregelingen toegankelijk voor iedereen, ongeacht of je getrouwd bent of niet of met wie je een relatie hebt. Wel zijn in Finland sommige verlofregelingen juist alleen toegankelijk gemaakt voor vaders, om zo te stimuleren dat vaders meer gaan zorgen en moeders ook kunnen blijven werken. Niet als cadeau, maar als antwoord op ouders van nu die beiden werken en zorgen en – net als in Nederland – een sterk dalend geboortecijfer.’

We moeten met elkaar een maatschappelijk debat aangaan: vanuit welke visie gaan we gezinnenbeleid voeren?

Speelt gratis kinderopvang daarin een rol?

‘Absoluut. In Nederland zien we kinderopvang nog als een arbeidsmarktinstrument waardoor vrouwen ook een beetje kunnen werken. Als je kijkt naar de rest van Europa is dat wel wat ouderwets. In Zweden en Duitsland wordt de voorschool gezien als een publieke voorziening die het welzijn van kinderen vergroot en gelijke kansen biedt aan alle kinderen. Ouders hebben er wettelijk recht op en de gemeenten zijn verantwoordelijk. Het doel is sterke, gezonde en slimme kinderen groot te brengen in samenwerking met ouders. Wij zijn een kenniseconomie, maar kijken zo niet naar de vormende jaren van kinderen. Dat is toch een gemiste kans? Het is wat mij betreft hoog tijd dat we ook op dit punt wakker worden.’

Wat is het gevolg als we blijven slapen?

‘Het ontbreken van bewust *gezinnen*beleid met een gedeelde visie betekent in de praktijk dat steeds meer mensen, vooral vrouwen, van twee kanten worden belaagd. We krijgen op latere leeftijd kinderen en niet lang daarna worden we mantelzorger van onze ouders. Ondertussen probeer je als vrouw je werk te doen en carrière te maken. Hoe dan? De zorg voor beide generaties is geen individueel vraagstuk, maar een vraagstuk van de samenleving. Wat op het spel staat zijn een gezonde arbeidsmarkt, emancipatie, gelijke kansen voor de volgende generatie en ons collectief welzijn.’

Wat moet er nu als eerste gebeuren?

‘Het vraagstuk moet om te beginnen hoog op de politieke agenda. En dan moeten we met elkaar het gesprek aangaan. Vanuit welke visie gaan we *gezinnen*beleid voeren? En wat betekent dat voor wie vanuit welke unieke behoefte en met welk doel? Willen we daarin genereus zijn vanuit het geloof in het gedeelde belang voor de samenleving? Of gaan we op de kleintjes letten en alleen het hoognodige doen met een verder dalend geboortecijfer en krappere arbeidsmarkt? Aan dat maatschappelijke debat moeten alle politieke partijen, werkgevers, ouders, burgers, overheidsorganisaties, de hele publieke sector, oftewel de hele samenleving deelnemen. Want als we dat vraagstuk alleen over laten aan de conservatieve politieke partijen en de pleitbezorgers van het traditionele gezin, dan weten we het antwoord wel.’

Verantwoording

De Staat van het Gezin is een jaarlijks terugkerend rapport. Het heeft tot doel gedachten te scherpen van eenieder die geïnteresseerd is in de leefwereld van gezinnen in Nederland. Het is een gecombineerde kwalitatieve en kwantitatieve analyse waarmee we pogen een afgewogen beeld te geven van hoe het gezin in Nederland er op dit moment voor staat. Dit is de derde Staat van het Gezin die gepubliceerd wordt. In deze verantwoording geven we weer hoe we tot onze bevindingen gekomen zijn.

Dit jaar bestaat de Staat uit:

- Een online peiling (3026 respondenten). Deze peiling is in twee delen geanalyseerd en terug te vinden in deze Staat van het Gezin.
 - Deel 1 is de (beschrijvende) statistische weergave van de uitkomsten
 - Deel 2 is de kwalitatieve weergave van de door respondenten ingevulde open antwoorden (ruim 400 pagina's).
- Verzameling van de actuele cijfers die bij verschillende onderzoeksinstituten bekend zijn over gezinnen of gerelateerd zijn aan gezinnen.
- Analyse van de (sociale) media berichten over gezinnen. We hielden in 2023 bij hoe gezinnen in de media besproken werden en waar berichten langskwamen. De belangrijkste eis daarbij was dat de gevonden bronnen via een weblink voor anderen te vinden moesten zijn.

Dit rapport is geen wetenschappelijke studie. Op onderdelen maken we gebruik van enquêtes en kwalitatieve analyses. We doen ons best om elke keer de kwaliteit van ons rapport te verbeteren. Dus, ook de volgende keer zullen de kwalitatieve analyse van open antwoorden, de analyse van de (sociale) media over gezinnen en de analyse van de cijfers en wetenswaardigheden bij verschillende onderzoeksinstituten nog beter ontwikkeld worden.

Hoofdstuk 1 De peiling

Van 6 februari 2024 tot 15 maart 2024 hebben wij een peiling gehouden onder 3026 ouders. De vragenlijst kon online worden ingevuld. De oproep voor het invullen van de vragenlijsten werd verspreid via sociale media en via het netwerk van Voor Werkende Ouders, Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang, WIJ media en het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid. Respondenten die de vragenlijst hebben ingevuld komen uit alle 12 Nederlandse provincies waarbij de provincie Noord-Brabant oververtegenwoordigd is. Naast in welke provincie de respondenten woonden, is ook geslacht en opleiding bekend. Hierbij zien we dat vrouwen en HBO/WO opgeleiden oververtegenwoordigd zijn.

Voor het beeld:

82% Van de respondenten is vrouw, 16% is man, 0,4% is neutraal en 1,5% heeft geen antwoord gegeven op deze vraag.

33% heeft een WO-, 45% een HBO-, 16% MBO-opleiding, 4% heeft geen vervolgopleiding gedaan en 1,2% heeft geen antwoord gegeven op deze vraag.

De meeste respondenten komen uit Brabant (48%), Limburg (15%) en Zuid-Holland (11%). Er is geen uitvraag gedaan naar de migratieachtergrond van de respondenten.

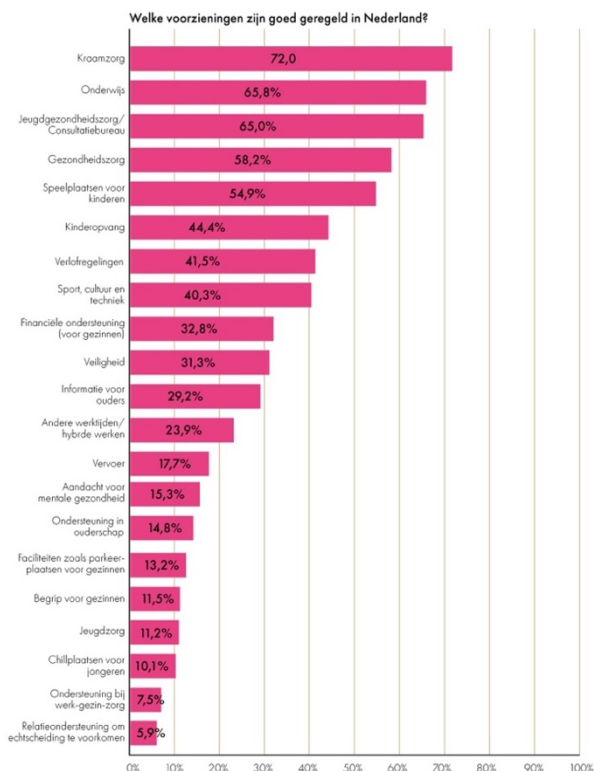
We zetten graag de belangrijkste resultaten op een rij. Hierbij hebben we waar mogelijk ter vergelijking ook de cijfers uit de eerdere rapporten opgenomen.

Ouders geven Nederland een 7,1 voor gezinsvriendelijkheid. Dit is een stijging ten opzichte van 2023 toen ouders een 6,6 gaven.

89% vindt Nederland een goed land om als gezin in te wonen. In 2023 was dit 86%. We zijn hierdoor weer op hetzelfde niveau als in 2022 bij de eerste meting van de Staat van het Gezin.

43% (in 2023: 30%) van de ouders geeft aan dat Nederland voldoende voorzieningen heeft die gezinnen ondersteunen. Onder voorzieningen wordt bijvoorbeeld verstaan: onderwijs, kinderopvang, financiële regelingen, plekken voor jongeren en kinderen om te chillen of te spelen. 52% (in 2023: 60%) van de ouders geeft aan dat het beter kan en 4% (in 2023: 10%) geeft aan dat de voorzieningen onvoldoende zijn.

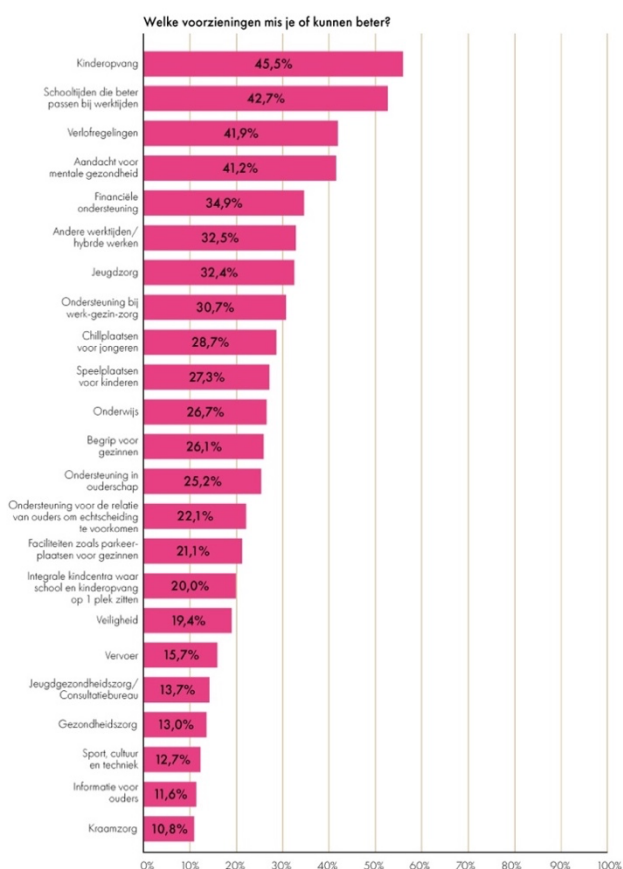
STAATje wat er goed geregeld is:

Ten opzichte van 2023 valt het op dat ouders meer te spreken zijn over de kinderopvang (#9), onderwijs (#4), verlofregelingen (#10), financiële ondersteuning (#11) en de ondersteuning van ouders bij werk, gezin en zorg (#21). Minder te spreken zijn ze over informatie voor ouders (#7), speelplaatsen voor kinderen (#3) en jongeren (#17), sport, cultuur en techniek (#6) en veiligheid (#8).

‘Alle bovenstaande onderwerpen zouden gezinsvriendelijker moeten worden ingericht, momenteel komt niet elk gezin voor de meeste regelingen en voorzieningen in aanmerking, dat zou wel zo moeten zijn. Om Nederland gezinsvriendelijker te maken zou elk gezin gebruik moeten kunnen maken van alle voorzieningen en niet alleen lage inkomens en alleenstaanden.’

STAATje welke voorzieningen mis je of kunnen beter?

‘Ondersteuning in ouderschap: is dat er??’

Ten opzichte van 2023 valt het op dat ouders meer behoefte hebben aan andere werktijden (#10), financiële ondersteuning (#12), speelplaatsen voor kinderen (#17), faciliteiten zoals parkeerplaatsen voor

‘De meeste van bovengenoemde voorzieningen zijn aanwezig maar niet meer van deze tijd, slecht onderhouden of niet op maat voor iedereen beschikbaar.’

gezinnen (#20), vervoer (#21) en gezondheidszorg (#24). Opvallende dalers zijn begrip voor gezinnen (#7) en onderwijs (#8).

Kinderopvang staat net als in 2023 nog steeds op de eerste plek. In 2022 stond de kinderopvang nog op plek 6. Ouders vinden het duur en het stelsel te onzeker en complex.

67% (in 2023 82%) vindt dat er in de politiek te weinig aandacht is voor gezinnen. 52% is van mening dat het in de politiek niet over hun gezin gaat. In 2023 was dit 59%. Wat zou de politiek meer of minder kunnen doen voor gezinnen? Een zeer kleine greep uit de antwoorden:

‘Financieel vind ik het niet eerlijk geregeld, wij betalen netto 16.000 euro per jaar voor kinderopvang, dat is belachelijk veel. Dit motiveert met name vrouwen niet om meer dan 2 of 3 dagen te werken, echt een gemis in het bedrijfsleven. Vooral corporates kennen geen parttime cultuur.’

‘Veel grote leiders hebben geen kinderen.’

‘Veel overheidstaken zijn gedecentraliseerd zoals jeugdzorg. Dat is kwalijk hoe uitgekleeft een belangrijke instantie is. Een gezonde generatie begint juist vanaf de jeugd, leeftijd 0. Het baart mij zorgen. Daarnaast vind ik het niveau in het onderwijs betreurenswaardig.’

‘Het zou mooi zijn als school en opvang tezamen meer aansluiten op werk. Dat bijvoorbeeld kinderen via opvang naar zwembles en sportclubs kunnen (uiteraard betaald door ouders).’

‘Vooral voor vrouwen vind ik het een hele kluit. Leuk en aardig het feminisme, maar het enige wat we hebben bereikt is dat we meedoen op de arbeidsmarkt (wat top is) maar thuis zijn er geen taken af gegaan dus je rent je een slag in de ronde.’

‘Omdat kinderopvang duur is, is de gelijkwaardigheid van vrouwen op de arbeidsmarkt nog steeds op niveau. Dit komt ook door korte verloven voor mannen.’

Verlof - veel meer stimuleren dat vaderschapsverlof aaneengesloten in een langere periode wordt opgenomen, niet als parttime dag, waarbij de moeder vaak “eindverantwoordelijk” blijft. Ook 70% naar 100% zodat het geen luxepositie is om op te kunnen nemen. Financieel: kinderopvang hoeft niet gratis, maar voor alle groepen rond de 30-40% lager zou erg fijn zijn. In onderwijs moet altijd geïnvesteerd blijven worden voor een gezonde maatschappij! Houding tov gezinnen: kinderen zien als de toekomst ipv last waarvoor gezorgd moet worden.’

‘Werken moet beloond worden en meer salaris moet ook beloond worden en niet betekenen dat je gekort wordt op toeslagen.’

'Ik maak me in het onderwijs (behalve over personeelstekort) zorgen over de terugtrekkende beweging van scholen: ouders meer op afstand zetten, alleen nog oproepen als ze nodig zijn. Een ander zorgpunt vind ik de buitenruimte. De auto staat op 1, er is weinig sociale controle, kinderen hebben te weinig veilige buitenruimte (ik doel dus niet alleen op speeltuintjes).'

'Schooltijden niet te doen met meeste soort banen.'

'Nederland is zeer individualistisch en veel voorzieningen zijn slecht toegankelijk voor minder taalvaardige mensen, zowel voor moedertaalsprekers als anderstaligen. Meer praktisch opgeleide mensen worden te veel geacht zich te kunnen redden in een veelal academisch verwoord regeltjes bos.'

'Onderwijs en kinderopvang: hoger opgeleid personeel en meer waardering voor opvoedwerk Verlof: genoeg verlof om 1 jaar met kind thuis te blijven (verdeeld over de ouders). Speelplaatsen: meer publieke plekken binnen waar kinderen ook bij slecht weer gratis kunnen spelen (gezien ons klimaat) Jeugdzorg: centrale regie, betere kwaliteit, prioriteit voor ernstige en complexe gevallen Ondersteuning werk-gezin-zorg: Ruimere verlofregeling om voor ziek kind te zorgen. Opvangstelsel dat er niet van uitgaat dat ouders op familie in de buurt kunnen leunen. Informele netwerken faciliteren ('villages to raise a child') Vervoer: Openbaar vervoer en deelvervoer dat beter op kinderen ingericht is (bijvoorbeeld kinderzitjes op OV-fietsen en in deelauto's).'

'Het onderwijs systeem is ernstig verouderd. Past jouw kind niet binnen de strakke lijntjes, dan heb je een hoop extra zorgen en werk. En steeds meer kinderen passen hier niet meer tussen. Dat zorgt ook voor meer inzet van jeugdzorg/hulpverlening.'

De grootste uitdagingen voor gezinnen zijn:

- 92% Balans werk, gezin en zorg
- 48% Onderwijs en kinderopvang
- 48% Kosten voor energie, gas, boodschappen en meer
- 47% Tijd voor jezelf
- 45% Tijd voor elkaar

'Alles kan altijd beter, maar wij mogen niet klagen.'

In 2023 zag de top vijf er als volgt uit:

92% Balans werk, gezin en zorg

57% Tijd voor jezelf

55% Onderwijs en kinderopvang

51% Tijd voor elkaar

49% Kosten voor energie/gas, boodschappen en meer

In 2022, in de eerste Staat van het Gezin, stond de balans werk, gezin en zorg ook al bovenaan met 90%.

Onderwijs en kinderopvang kwam toch niet in de top 5 voor.

Ouders maken zich zorgen over:

52% Kwaliteit van het onderwijs

47% Duurzaamheid/ het milieu

40% Gas en energieprijzen

39% Woningmarkt

37% Oorlog

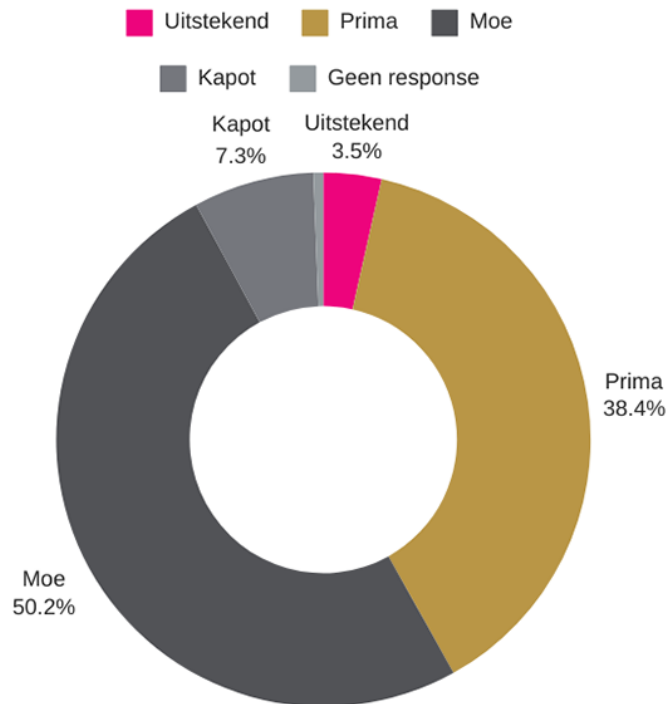
Ten opzichte van 2023 valt het op dat kansengelijkheid nog op de derde plek stond, maar nu de negende plek bezet. Daarvoor in de plaats is oorlog gekomen. In de open vragen wordt Nederland opvallend vaak vergeleken met landen waar het minder veilig is. Ouders prijzen zichzelf gelukkig in een veilig land te wonen.

‘Het voelt niet meer aan als een veilig land.’

‘Wij staan graag positief in het leven maar willen ook niet de ogen sluiten. Zet het nieuws aan en dan maak je je wel zorgen. Zal er later nog een veilige wereld voor onze kinderen bestaan? En de mate waarop je daar zelf invloed op hebt voelt dan plots maar heel klein.’

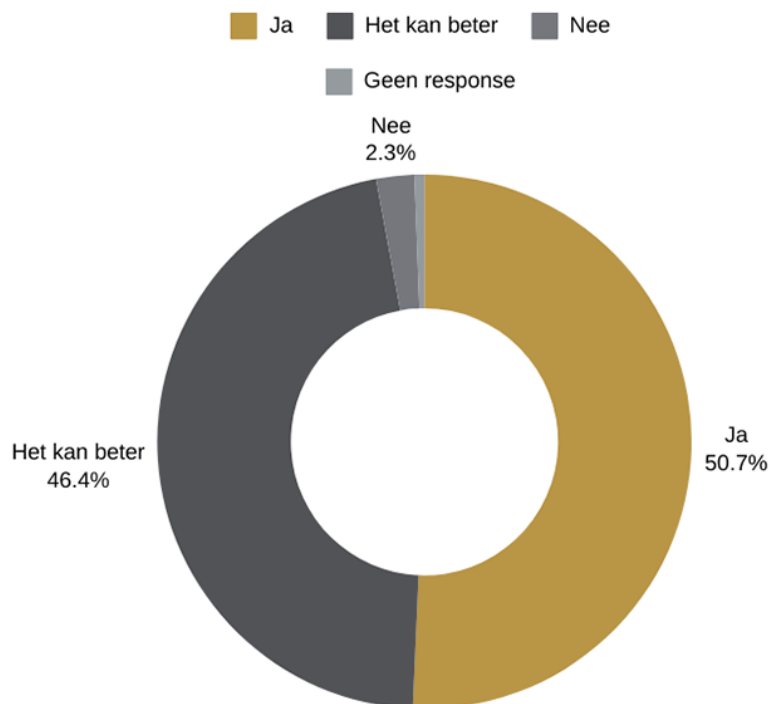
‘Ik vind dat er veel voorzieningen zijn voor kinderen en gezinnen in de wijk. Dat er goede steun is voor gezinnen/kinderen die het minder hebben. Er is onderwijs, er is zorg, er is voor het overgrote deel hulp, een dak boven het hoofd. Ik ken niet veel landen waar ik liever zou willen wonen dan hier met alle ellende in de wereld.’

Aan het einde van een dag voel ik mij....

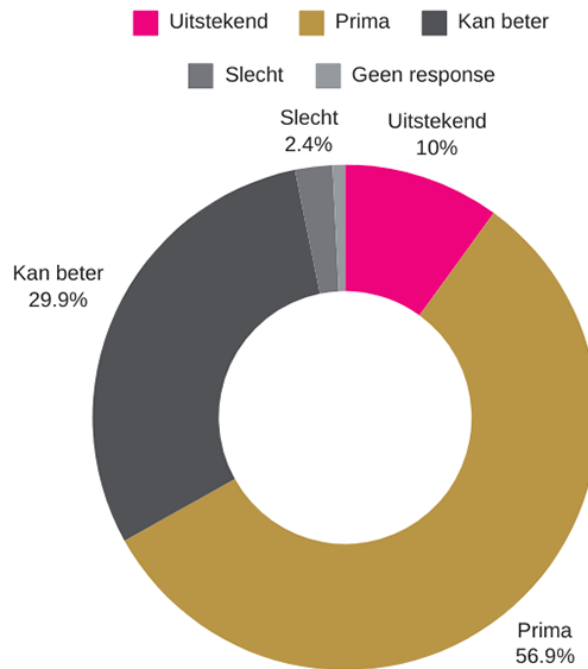
In 2023 voelde 64% zich moe en 11% zich kapot. In 2022 was dit respectievelijk 57% en 15%.

Stelling: Ik heb mijn werk, gezin en zorg goed geregeld.

In 2023 vond 36% dat de werk, gezin en zorg goed geregeld was. 57% vond dat het beter kon. In 2022 was dit respectievelijk 38% en 54%.

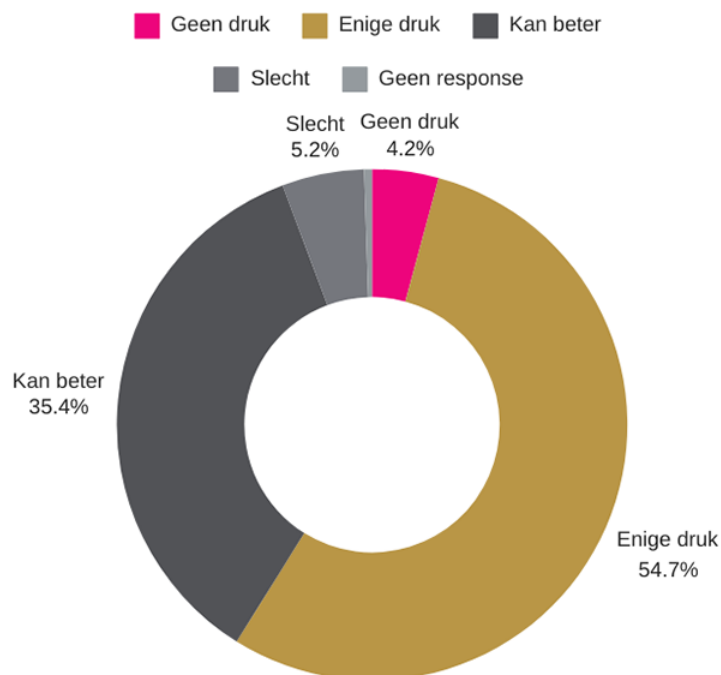
Hoe is het met jou?

In 2023 zei 46 % dat het prima ging en 4% uitstekend. In 2022 was dit 48% en 5%.

‘De combinatie werk en ouderschap blijft zwaar. Ook omdat het nu omstreden lijkt te worden dat in Nederland zoveel parttime gewerkt wordt... bizar. Je wilt toch beschikbaar zijn voor de mensen voor wie jij verantwoordelijkheid draagt; zowel kind(eren) als partner.’

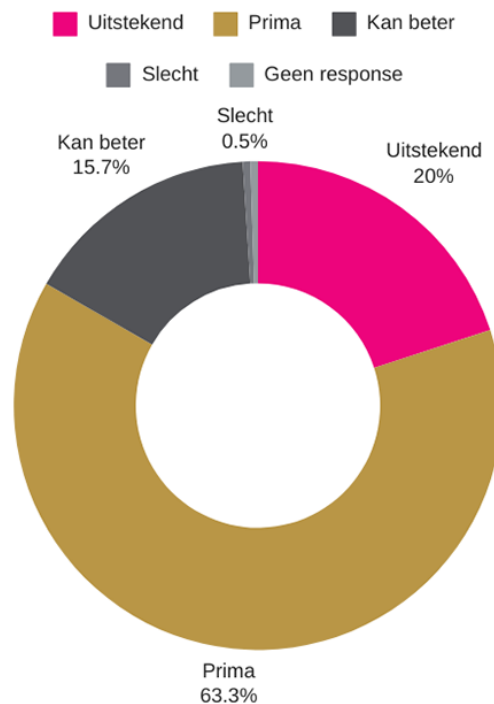
Hoeveel druk ervaar jij?

In 2023 ervoer 43% veel druk en 7% extreem veel druk. In 2022 was dit respectievelijk 41% en 8%.

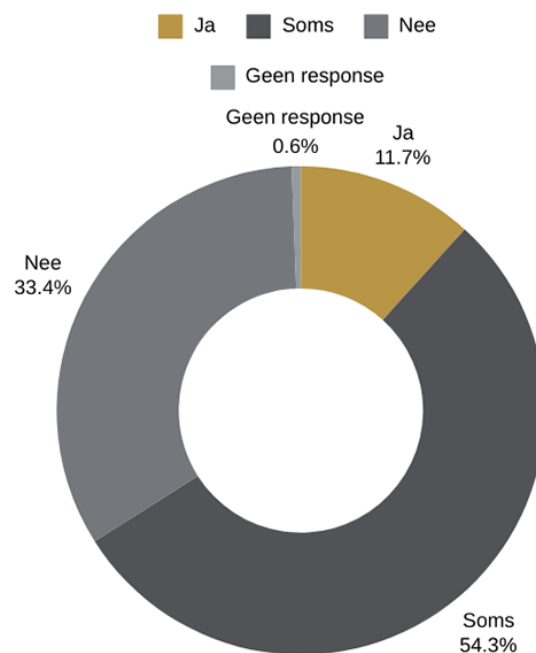
'Ik denk dat Nederland nog erg vastgeroest zit in de 9 tot 5 mentaliteit, terwijl al genoeg bewezen is dat je niet 8 uur per dan productief kan zijn. Kortere werkdagen leveren net zo veel op terwijl dit voor gezinnen cruciaal kan zijn om iedereen mentaal gezond te houden.'

Hoe gaat het met je gezin?

In 2023 zei 11% dat het uitstekend ging, 60% zei prima. In 2022 was dit respectievelijk 16% en 60%.

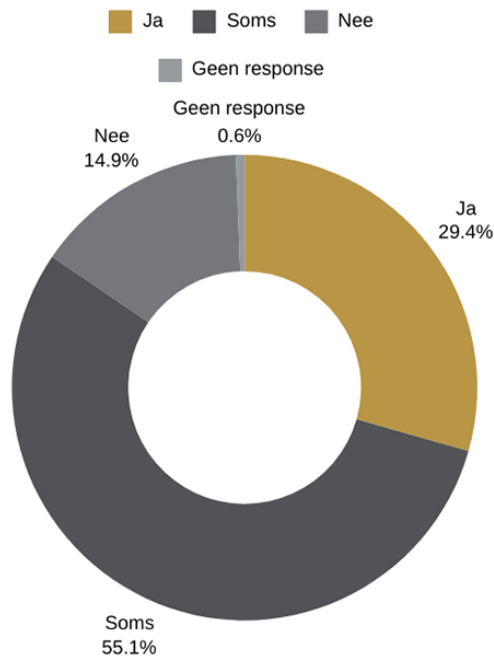
Stelling: Ik maak mij zorgen over mijn kinderen.

In 2023 maakte 62% zich soms zorgen. In 2022 was het 58%.

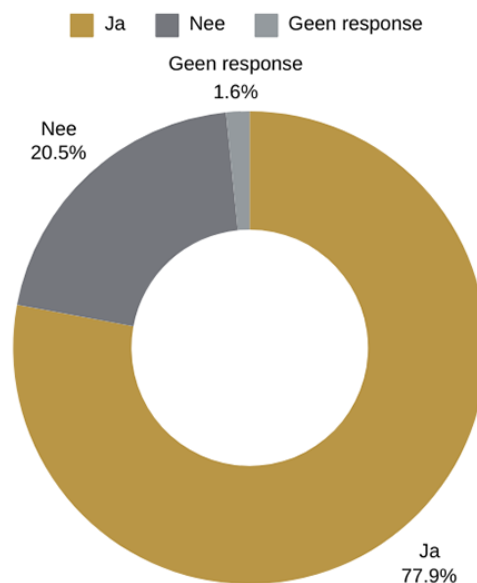
‘Het is niet zo'n fijne tijd om kleine kinderen in op te voeden. Veel onrust en onzekerheden. Hoge kosten. Oorlogen in de wereld. Corona die zorgde voor een afstandelijke maatschappij. Alle boerenprotesten, klimaatcrisis, etc. Ik maak me wel zorgen om de toekomst van mijn kinderen.’

Stelling: Ik maak mij zorgen over de toekomst van mijn kinderen.

In 2023 maakte 35% zich zorgen over de toekomst van de kinderen. In 2022 was het 18%.

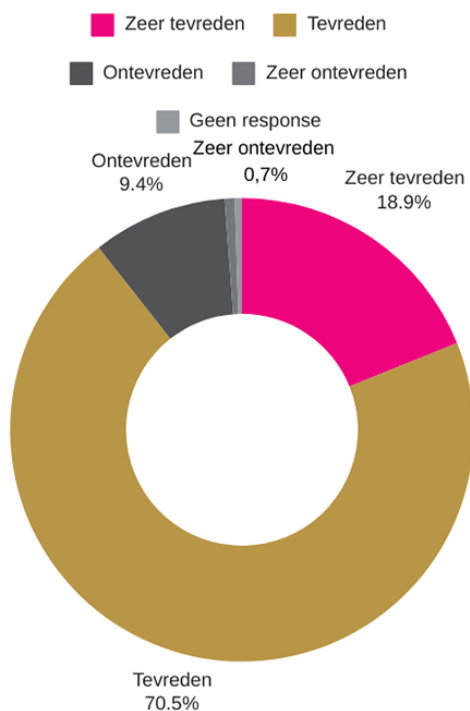
Stelling: Ik vind het oké dat ik mij zorgen maak.

In 2023 vond 74% het oké dat ze zich zorgen maken. In 2022 was het 82%.

‘De maatschappij wordt steeds harder en daardoor mogelijk ook minder veilig.’

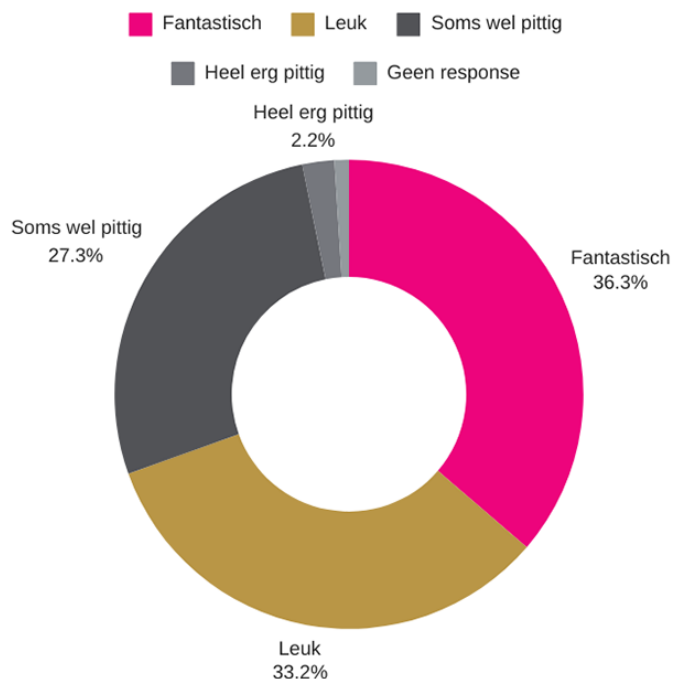
Stelling: Ik ben tevreden met hoe ik mijn gezinsleven heb ingericht.

In 2023 was 73% (zeer) tevreden met hoe ze het gezinsleven hadden ingericht.

‘Voor alles zijn opleidingen en cursussen verplicht, voor het krijgen/opvoeden van kinderen niet.’

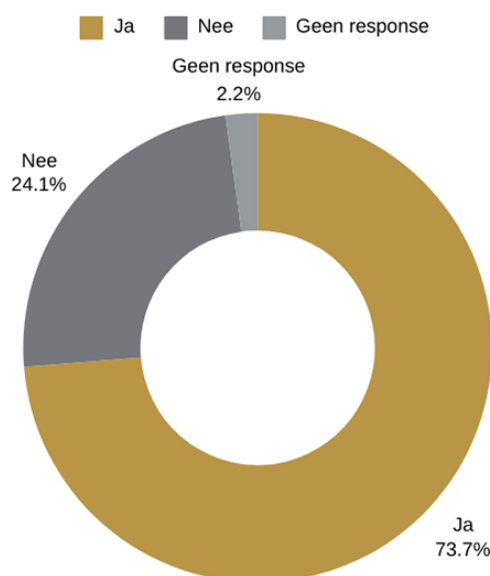
Ik vind het ouderschap...

In 2023 vond 28% het fantastisch, 40% het soms wel pittig en 3% het heel erg pittig.

‘Ondersteuning voor ouders is er op het consultatiebureau na, niet.’

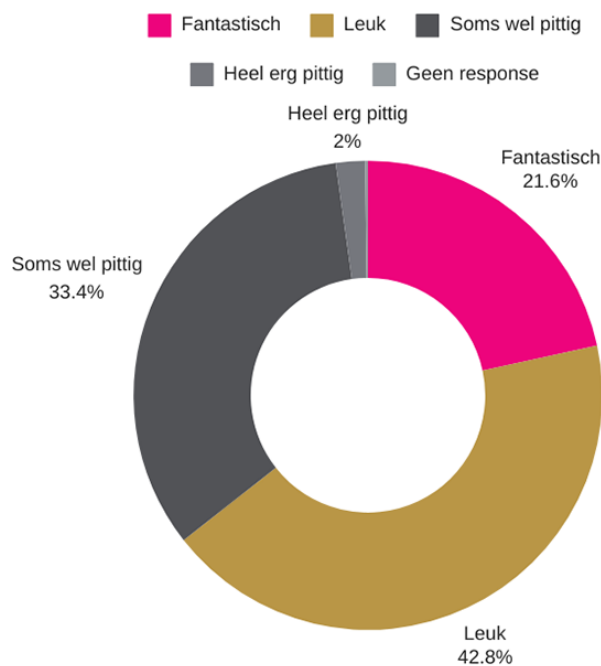
Stelling: Er moet meer aandacht zijn voor het ouderschap.

In 2023 wilde 85% meer aandacht voor ouderschap. In 2022 was dit 79%.

‘We moeten oppassen dat we niet de verwachting creëren dat alles altijd makkelijk te combineren moet zijn. Kiezen voor kinderen betekent automatisch dat je er zorgen en problemen bij krijgt. Dat is part of the deal. En daar moeten we eerlijk in zijn.’

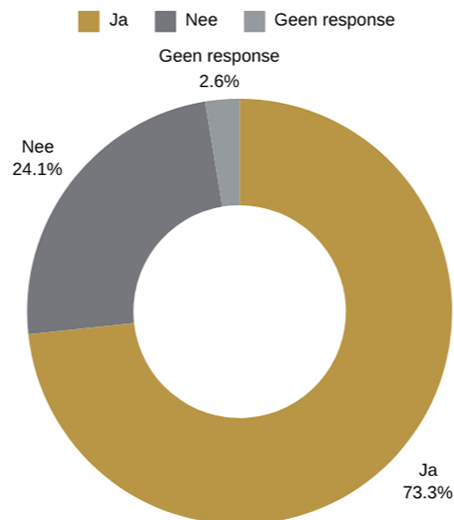
Ik vind opvoeden...

In 2023 vond 15% het fantastisch, 50% het soms wel pittig en 3% heel erg pittig.

‘Met toenemende vergrijzing, personen zonder partner of stellen die bewust kinderloos blijven voelt het soms wel alsof gezinnen met (jonge) kinderen minder welkom zijn in de openbare ruimte. Zeker wanneer de kinderen veel lawaai maken of een keer hun dag niet hebben, wordt een gezin al snel beschouwd als 'te veel ruimte innemend'.’

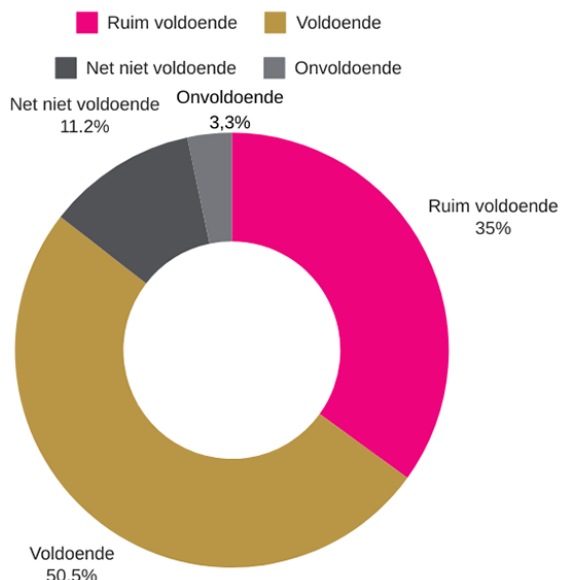
Stelling: Er moet meer aandacht zijn voor het opvoeden.

In 2023 wilde 82% meer aandacht voor opvoeden. In 2022 was dit 73%,

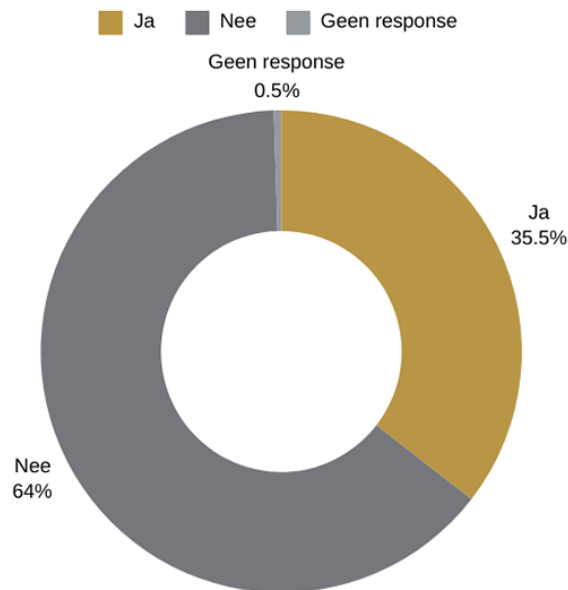
‘Informatie voor ouders is er zeker, je moet wel kunnen googlen.’

Heb je voldoende inkomen om de dingen te kunnen doen die je belangrijk vindt voor je gezin?

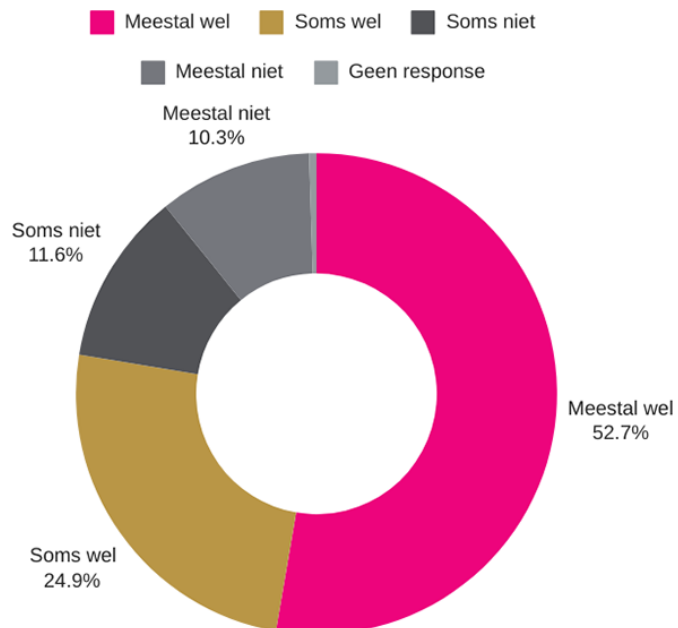
In 2023 hebben wij deze vraag anders gesteld. De vraag was: Heb jij voldoende inkomen? 35% gaf toen aan ruim voldoende inkomen te hebben. 53% zei voldoende en 9% zei net niet voldoende. In 2022 hebben wij deze vraag niet gesteld.

Maak jij je zorgen over het inkomen van je gezin?

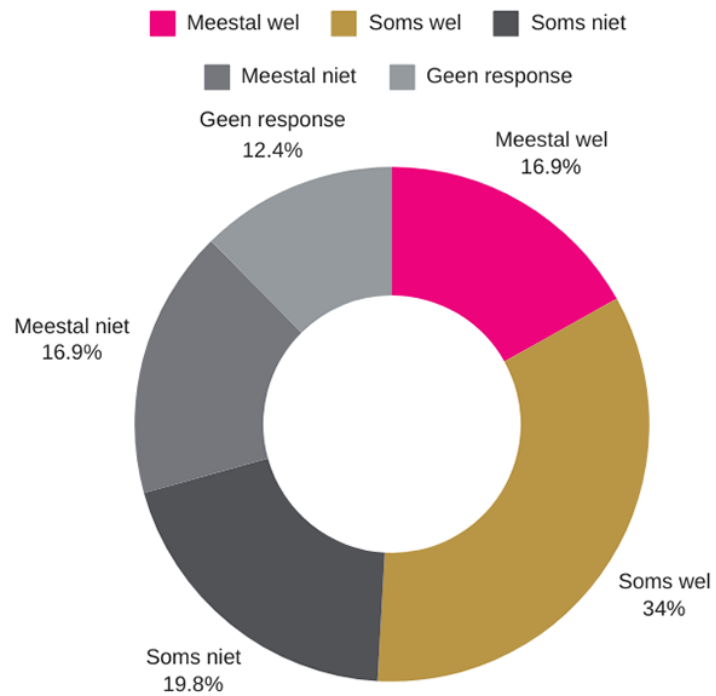
In 2023 waren de resultaten dezelfde. Hierbij tekenen wij aan dat de verdeling van de respondenten wat betreft opleidingsniveau niet representatief zijn voor de verdeling van de Nederlandse bevolking.

Vind jij voldoende steun in je omgeving? Bijvoorbeeld van familie, vrienden, je werkgever of buren.

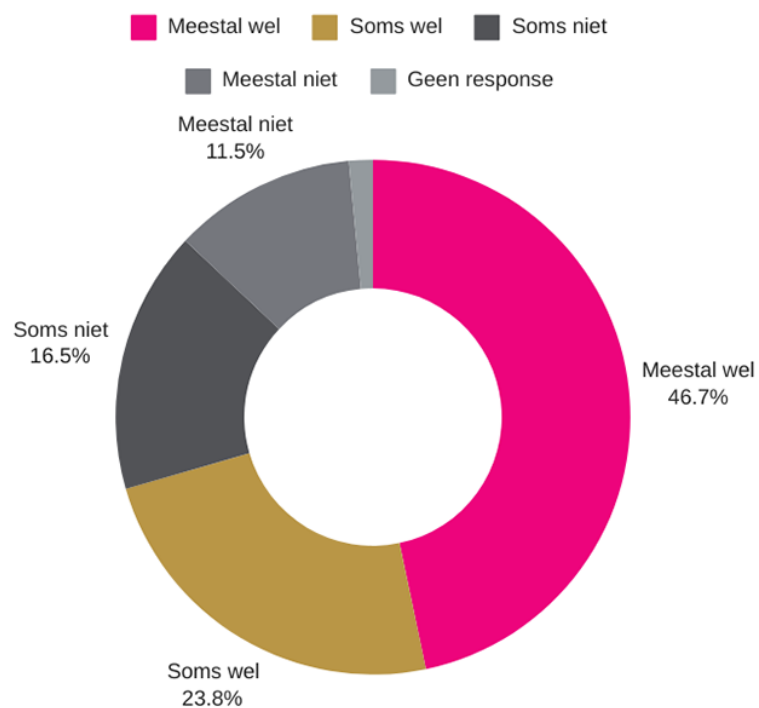
In 2023 zei 64% voldoende steun te vinden in de omgeving.

Vind je het gemakkelijk om steun te vragen aan een professional?

Deze vraag hebben we in 2023 niet gesteld.

Weet je hoe je met jouw vraag bij de juiste professional terechtkomt?

Deze vraag hebben we in 2023 niet gesteld.

Op de vraag naar wie ga je toe voor hulp ziet de top 5 er als volgt uit:

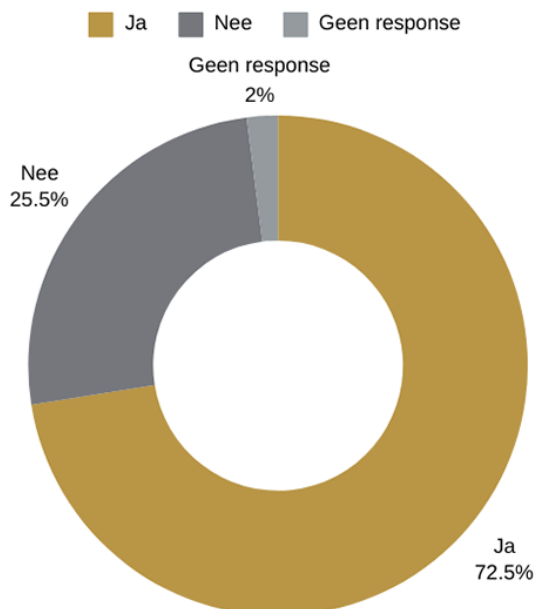
1. Familie/ vrienden/ buren
2. School/ kinderopvang/ werk
3. Huisarts/ consultatiebureau/ maatschappelijk werk
4. Pedagoog/ psycholoog/ psychiater/ coach
5. Gemeente

'Tijd om te kolven, je kind naar de dokter te brengen, extra ouderschapsverlof, het is allemaal wettelijk bepaald, maar je krijgt wel scheve gezichten.'

In 2023 zag de top 5 er als volgt uit:

1. Familie/vrienden
2. Huisarts, consultatiebureau, maatschappelijk werk
3. School, kinderopvang, werk
4. Psycholoog, pedagoog, coach, psychiater
5. Gemeente

Vind je het makkelijk om om hulp te vragen bij een professional, zoals het consultatiebureau, huisarts, jeugdarts of leerkracht?

In 2023 vond 61% het makkelijk om om hulp te vragen aan een professional.

72% zegt als ouder weleens beoordeeld te worden door anderen. In 2023 was dit 82%. Voornamelijk door andere ouders, familie en vrienden gevolgd door vreemden op straat, en collega's. In 2023 zag de volgorde er anders uit: andere ouders, familie/vrienden en vreemden op straat gevolgd door school en zorgprofessionals.

Ouders geven Nederland een 4,4 op het gebied van solidariteit. Zichzelf geven ze een 7,3. Onder solidair verstaan we 'het gevoel van bij elkaar te horen en elkaar te willen steunen'. In 2023 gaven ouders Nederland een 4,6 op het gebied van solidariteit. Zichzelf gaven ze een 7,1.

'Hoewel er veel voorzieningen zijn in Nederland, is verbetering ook nodig. Kinderopvang en onderwijs kampt met tekorten, speelplaatsen zijn aftands en aan vervanging en vernieuwing toe. (Openbaar) Vervoer is duur. Financiële steun is aanwezig, maar het is een doolhof. Het is nooit duidelijk of je wel of geen recht hebt. En zo niet: moet je dubbel en dwars veel terugbetalen.'

Peter Dijkshoorn – voormalig kinder- en jeugdpsychiater, werkt als ambassadeur ambitieuze jeugdhulp voor VNG en is lid van Beweging van Nul.

De beweging van nul: radicale hoop door nul uithuisplaatsingen.

Nul kinderen die niet gewoon prettig thuis opgroeien, dat is de missie van voormalig kinderpsychiater Peter Dijkshoorn. 'Het gaat om radicale hoop voor ouders en kinderen. Zo moeten we af van de angst van ouders om hulp te vragen als ze hun kind mishandelen. Alleen het streven naar nul is daarin wat mij betreft geloofwaardig.'

Wat is de belofte van de beweging van nul?

'Met een groep professionals zetten we een ambitieuze maatschappelijke beweging op gang die onder andereo.a. moet leiden naar nul uithuisplaatsingen van kinderen en nul bange ouders. Toen we hiermee begonnen, werden mensen nog wel eens boos. Men vond het onrealistisch of zelfs gevaarlijk. Inmiddels snapt bijna iedereen dat de negatieve impact van uithuisplaatsingen zo groot is, dat nul de enige juiste doelstelling is. En dat het niet gaat over morgen, maar over zo snel mogelijk en zo dicht mogelijk bij die nul0 te komen. Als we samen kiezen voor grote, heldere en concrete ambities komen we veel verder dan wanneer we steeds weer zeggen dat we de jeugdhulp nu echt anders gaan doen.'

Hoe zit het dan met de veiligheid van kinderen?

'Diverse onderzoeken laten zien dat een uithuisplaatsing te vaak niet het antwoord is op de vraag naar meer veiligheid voor kinderen die te maken hebben met fysieke en/of emotionele mishandeling. Het doet te vaak - en zelfs tot in de volgende generatie - juist schade. Wij weten dat mishandeling in elk gezin kan voorkomen en het bovendien heel lastig is er zelfstandig mee te stoppen. De angst voor uithuisplaatsing maakt dat ouders geen hulp durven zoeken en dat dan veel ellende achter gesloten deuren doorgaat. Het belangrijkste is dus dat ouders dat wel durven vragen. En dat doen ze alleen als we als samenleving de existentiële angst eraf halen dat ze hun kinderen kwijtraken en er met elkaar zijn om te begrijpen en te helpen.'

Op welke manier helpt de doelstelling van nul dit te doorbreken?

'Mijn visie op nul is ontstaan toen ik als directeur met de collega's van onze GGZ-organisatie besloot dat we niet meer gingen separeren. Door de doelstelling op nul te zetten, zette iedereen al snel stappen extra. Het doel was helder, dus steeds weer was de vraag: wat kunnen we nog meer verzinnen om een volgende escalatie anders op te lossen? En daardoor lukte het, in vier4 jaar. Deze ervaring opende mijn ogen als het gaat om de impact van nul.'

De angst voor uithuisplaatsing maakt dat ouders geen hulp durven zoeken.

Op welke manier levert 'nul0 bange ouders' nu al iets op?

'Natuurlijk zou je willen dat een dergelijke visie en ambitieuze doelstelling direct landelijk wordt overgenomen, maar dat gebeurt nog niet. Wij richten ons dus op gemeenten die onze visie delen. We werken daar samen met de wethouder, zorgprofessionals, het onderwijs en bijvoorbeeld ook zakelijke netwerkclubs. Juist door iedereen te betrekken komt er een kracht los die echte verandering mogelijk maakt. Inmiddels zijn er in de gemeente Steenwijkerland twee gezinnen die zelf om hulp hebben gevraagd, omdat ze thuis mishandelden. Maar twee, kan je dan zeggen. Tegelijkertijd: al decennia zijn het er nul, dus twee is fantastisch en hoopvol bewijs dat het werkt. Inmiddels doen we dit in 5 gemeenten.'

Waarom is de samenwerking met andere partijen rondom het kind zo belangrijk?

'Grote doelen bereiken we alleen samen en in samenhang. Huisvesting, inkomensbeleid, benutten van de beste kennis in jeugdzorg, kinderen niet uit onderwijs stoten, ze zijn allemaal van belang. Voor veel kinderen in de gesloten jeugdzorg geldt dat ze ooit ergens van school zijn gestuurd vanwege moeilijk gedrag. Als we gaan voor uiteindelijk nul kinderen die niet gewoon prettig thuis opgroeien, moeten we niet alleen gaan voor nul uithuisplaatsingen en nul bange ouders, maar ook voor nul schorsingen in het onderwijs. Zo zetten we met elkaar steeds volgende stappen die recht doen aan het kind.'

Wat is vanuit de beweging van nul uw visie op gezinsbeleid?

'Waar het wat mij betreft om gaat, is dat we als samenleving en als professionals om ouders en kinderen heen minder oordelen en meer steun, zorg en hulp bieden. Zo ontmoette ik onlangs een moeder die zelf mishandeld was als kind. Haar eigen ervaring maakte dat ze bij een vriendje van haar zoon vergelijkbaar gedrag herkende. Ze besloot aan te bellen bij zijn moeder en zei niet: Waar ben jij mee bezig? Maar: Ik herken iets, kan ik je helpen? Niet oordelen betekent ook dat je als samenleving niet zegt: er mag nooit een klap vallen. Het uitgangspunt moet zijn: wat kunnen wij als samenleving doen om ervoor te zorgen dat het niet nog een keer gebeurt.'

Hoe haalbaar is deze visie, denkt u?

'Als een kind vijftig jaar geleden kanker kreeg, ging het kind dood. Oncologen hebben de samenwerking met elkaar en met anderen opgezocht, zijn telkens blijven zoeken naar betere behandelingen en inmiddels overleeft tachtig procent 80% van alle kinderen de ziekte kanker. En een enkele dokter wordt zelfs activist tegen de tabaksmaffia. Dat is wat een heldere doelstelling en samenwerking kan doen. Dus ja, we moeten verdragen dat dingen niet *overnight* zijn opgelost en dat we soms in spanning zullen zitten. Tegelijkertijd geloof ik door mijn ervaring met de separaties en de geschiedenis van de kinderoncologie ten diepste dat het kan.'

Hoofdstuk 2 Analyse open antwoorden

De vragenlijst van de Staat van het Gezin 2024 die door 3026 ouders is ingevuld, bestond uit zowel gesloten als open vragen. De open vragen hebben ruim 400 pagina's aan antwoorden opgeleverd. Het is wenselijk om deze waardevolle informatie vanuit ouders zorgvuldig te bekijken. Dit hebben we aan de hand van kwalitatief onderzoek gedaan. Hierbij wordt elke zin zorgvuldig doorgelezen. De tekst vervat je vervolgens in één of enkele woorden die zo dicht mogelijk blijven bij de gegeven antwoorden van de ouders. Vanuit die woorden worden thema's zichtbaar en krijg je steeds meer inzicht in de essentie van wat de ouders hebben beschreven.

Kwalitatief onderzoek is tijdrovend en tegelijkertijd zeer verrijkend. Het analyseren van de open vragen is nog niet afgerond. Dit betekent dat hier nu voorlopige bevindingen worden gepresenteerd. Aanvullend aan dit rapport zal de volledige kwalitatieve analyse worden beschreven in een artikel.

Eerste bevindingen thema's en subthema's:

Modern gezinsbeleid? Bevrijd Nederland uit de deeltijdklem!

Modern gezinsbeleid vraagt om een systeemverandering, aldus Janneke Plantenga. 'Meer bestaanszekerheid, minder tijdsdruk op gezinnen en een goed functionerende arbeidsmarkt vragen om een bevrijding uit de deeltijdklem. Daarbij is de overheid aan zet.'

U onderzoekt al geruime tijd vraagstukken rondom de arbeidsmarkt. Wat is kenmerkend voor Nederland?

'Het meest opvallende aan de Nederlandse arbeidsmarkt is ons arbeidstijdenmodel. Het is heel normaal - en soms zelfs de enige optie - om in deeltijd te werken. Nederland is in die zin *kampioen deeltijd*. Daar zitten voor- en nadelen aan, maar het belangrijkste is dat het minder dwingend zou moeten zijn.'

In welke zin dwingend?

'Het hele systeem van verlofregelingen, kinderopvang, belastingschalen en arbeidscontracten is gebouwd rondom de notie van deeltijd, waardoor voltijds werken vaak niet loont of in praktische zin niet haalbaar is. In veel sectoren zoals de zorg, kinderopvang en onderwijs, is deeltijd zelfs de norm. Ook voor jonge ouders is deeltijd werken cultureel gezien de norm, zodat kinderopvang beperkt kan blijven tot 1 a 2 dagen in de week. De gaten in het systeem worden vooral door de grootouders gedicht.'

Wat ziet u in uw onderzoek naar de Nederlandse arbeidsmarkt veranderen?

'Lange tijd pakte het deeltijdmodel voor iedereen voordelig uit. Het gaf vrouwen de ruimte om moeder te zijn én te werken, het bood werkgevers flexibiliteit in het aannamebeleid en er bleef genoeg tijd over voor gratis zorg voor kinderen, ouderen en voor vrijwilligerswerk. Het was een win-win-win situatie voor de overheid, bedrijven én gezinnen. Nu staat de bestaanszekerheid onder druk, veel gezinnen lopen vast in tijd én we lopen in veel sectoren vast door enorme arbeidstekorten. Met andere woorden: de nadelen overstijgen de voordelen en de roep om meer uren per week te werken klinkt steeds luider.'

Je zou denken, in een land van deeltijders is dat zo opgeschaald.

'Helaas niet. Keuzes uit het verleden houden ons nu in die deeltijdklem. De ondersteunende systemen van het 'oude' arbeidstijdenmodel bewegen onvoldoende mee. Ook al blijkt uit uiteenlopend onderzoek dat werken steeds meer loont, dan nog zien veel mensen het deeltijdmodel als de beste optie. Voor veel mannen is voltijds werken bovendien de standaard. In combinatie met de moederschapscultuur waarin maximaal twee dagen opvang de maatschappelijke norm is, versterkt dit de rem voor vrouwen om meer te werken.'

Beleid rondom werk en zorg zit bij verschillende ministeries; dat helpt ook niet.

Hoe krijgen we voltijds werkende mannen meer in beweging?

'Dat zijn ze al, alleen wordt dat niet altijd gezien. Jonge vaders nemen relatief vaak verlof op, ook al blijven ze naderhand wel voltijds werken. Want ja, hij verdient vaak meer en de vrouw wil best minder werken. Jonge vaders hebben het echt steeds drukker gekregen, blijkt uit onderzoek, omdat ze naast hun fulltimebaan ook mee moeten draaien in de zorg thuis. Modern gezinsbeleid met een systeemverandering naar twee volwassen banen, goed toegankelijke en betaalbare kinderopvang en ruimere verlofregelingen is zeker ook in hun voordeel.'

Zou modern gezinsbeleid zich moeten richten op beiden voltijds werken?

‘Dat is uiteindelijk een persoonlijke keuze, maar twee voltijdsbanen zou wel het uitgangspunt moeten zijn van een systeemverandering die voldoende oplevert voor de hele samenleving. Ik vind dat vrouwen het zichzelf in die zin best wat minder comfortabel mogen maken met het oog op financiële onafhankelijkheid en een fatsoenlijk pensioen. De kosten gaan daarbij wel voor de baat uit. Investeren in goed toegankelijke en betaalbare kinderopvang en verbeterde verlofregelingen zijn een eerste stap. Ik ben ervan overtuigd dat als we het systeem op die manier uit de klem halen, meer vrouwen meer uren gaan werken. En dat maakt het voor andere vrouwen vanzelf minder aantrekkelijk en minder dwingend om maar twee of drie dagen te werken.’

Wie moet die systeemverandering in gang zetten?

‘Vanwege de toeslagenaffaire is er inmiddels een publiek debat over toegankelijke en betaalde kinderopvang. Maar over bijpassende verlofregelingen wordt nog niet gesproken; wat dat betreft zitten we nog echt op het Europees minimum. Beleid rondom werk en zorg zit bovendien bij verschillende ministeries; dat helpt ook niet. Decennialang hapsnapbeleid heeft ervoor gezorgd dat we steeds weer één stap vooruitzetten en twee stappen terug. Een systemische verandering start met een maatschappelijk debat en betekent modern gezinsbeleid vanuit een heldere visie en integraal gericht op twee werkende en twee zorgende partners. In Nederland is daarin de landelijke overheid als eerste aan zet. Daarnaast hoop ik dat de sociale partners hun verantwoordelijkheid nemen, bijvoorbeeld in SER verband’.

Hoofdstuk 3 Andere cijfers

Ieder jaar worden er door verschillende organisaties en instellingen cijfers gepubliceerd die iets zeggen over het gezin in Nederland. Deze cijfers zetten we op een rij om een breder beeld te schetsen van hoe het met gezinnen in Nederland gaat. Hierbij moeten we aangeven dat we niet alle cijfers kunnen opnemen. Het zijn er simpelweg te veel, maar nergens samengebracht. We zijn genoodzaakt om te kiezen. We kiezen daarom voor cijfers die indicatief zijn voor de staat van het gezin.

Gezin

Geboortecijfer zet dalende trend door

In 2023 werden naar schatting 165 duizend kinderen geboren³⁰, bijna 3 duizend minder dan in 2022. Het vruchtbaarheidscijfer in Nederland daalt sinds 2010, en kwam in 2023 naar verwachting uit op gemiddeld 1,43 kinderen per vrouw. Dat is iets lager dan begin jaren tachtig, toen het vruchtbaarheidscijfer een dieptepunt bereikte. De sterfte daarentegen bleef relatief hoog: hoewel de oversterfte in 2023 iets is afgenomen, wordt het aantal overledenen geschat op 169 duizend, vergelijkbaar met 2022. Hierdoor is de bevolking door natuurlijke aanwas (geboorten minus sterftegevallen) volgens de raming met ruim 4 duizend mensen afgenomen.

'Kraamzorg is wel top.'

Twijfel over kindwens

Jongeren twijfelen aan hun kindwens. Dit blijkt onder meer uit een onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. Jongeren met een laag inkomen, een flexibel contract of een uitkering beginnen minder vaak aan het stichten van een gezin dan jongeren met een vast contract. Ook een studieschuld speelt een rol. Het is duurder geworden om kinderen te krijgen. Deels komt dat door de hogere kosten, onder meer vanwege de gestegen huizenprijzen. En deels ook doordat we hogere eisen stellen aan het ouderschap. Soms zien ze zelfs helemaal van het ouderschap af.

'Kinderopvang is er duur waardoor je minder snel aan je gezin kunt beginnen dan je zou willen. Of waardoor je genoodzaakt bent om veel minder of niet te gaan werken. Voor ons betekent het in ieder geval dat kind nummer 2 langer op zich moet laten wachten omdat we veel minder financiële ruimte hebben.'

De kindwens van jongeren wordt ook beïnvloed door zorgen om het klimaat. Dit toont onderzoek van Ipsos in opdracht van Milieudefensie Jong, het jongerenteam van Milieudefensie. Het bureau ondervroeg duizend personen tussen 16 en 30 jaar over de klimaatcrisis. Bijna een kwart geeft aan te twijfelen over een kindwens als gevolg van klimaatstress.³¹

³⁰ Bevolking in 2023 minder sterk gegroeid dan een jaar eerder | CBS

³¹ Jongeren twijfelen over kindwens door onzeker inkomen en klimaatstress - Ouders van Nu

Stijging eenouderhuishoudens

Begin 2023 woonde 16 procent van de minderjarige kinderen (543 duizend van de 3,3 miljoen) in een eenouderhuishouden. Dit aandeel is de afgelopen 20 jaar steeds toegenomen, net als het aantal kinderen dat bij niet-gehuwde ouders woonde (van 9 procent in 2003 naar 21 procent in 2023). Een klein deel van de kinderen woont in een instelling of pleeggezin, of woont, al dan niet samen met een ouder, bij grootouders, of vormt met een of meer anderen (niet zijnde de ouder(s)) een huishouden, of is alleenstaand.³²

‘Voorzieningen zullen aangepakt moeten worden om het in Nederland nog aantrekkelijker te maken een gezin te stichten.’

Daling aantal bijstandskinderen

Eind 2022 leefden er 186 duizend minderjarige bijstandskinderen in Nederland. Dat is 5,7 procent van alle kinderen onder de 18 jaar. Dat zijn bijna 15 duizend bijstandskinderen minder dan eind 2021 en 42 duizend minder dan in 2017. Tussen 2011 en 2016 nam het aantal minderjarige bijstandskinderen nog toe met 38 duizend. Die toename houdt verband met de financiële crisis die in 2008 begon.

De meeste minderjarige bijstandskinderen (71 procent) zijn geboren in Nederland. De overige 29 procent van de bijstandskinderen zijn geboren in het buitenland en daarmee migrant. Hoewel veel bijstandskinderen in Nederland zijn geboren, zijn ze wel vaak van buitenlandse afkomst, omdat minstens één van hun ouders in het buitenland geboren is. Ongeveer 37 procent is in Nederland geboren, maar heeft twee in het buitenland geboren ouders, en bijna 10 procent heeft één in het buitenland geboren ouder. De overige 25 procent is geboren in Nederland en heeft ouders die in Nederland zijn geboren. Deze percentages zijn nauwelijks gewijzigd ten opzichte van 2021. Bijstandskinderen wonen vaak alleen bij hun moeder.³³

Vooraf het ontbreken van meerdere hulpbronnen tegelijkertijd kan een risico betekenen voor de ontwikkeling van kinderen. Bij kinderen die opgroeien in een gezin met een bijstandsuitkering is bij 9 procent sprake van een opeenstapeling van vier risicofactoren. Bij kinderen in een gezin zonder bijstand is dat bij 0,2 procent het geval.³⁴

Ruim vier op de tien ouders hebben zorgen of problemen in de gezinssituatie.³⁵

Echtscheidingen

Opvallend is dat in het begin van 2023 vooral mannen dachten aan scheiden, blijkt uit de Nationale Echtscheidingsmonitor³⁶. De stijgende prijzen voor levensonderhoud zijn van grote invloed op dit besluit. De financiële druk op gezinnen kan zorgen voor meer conflicten. Daarnaast is er minder budget beschikbaar om samen quality time door te brengen, zoals weekenden weggaan en uit eten gaan. Zo waren bijvoorbeeld consumentengoederen en diensten in 2023 5,7 procent duurder dan in 2022. Uit eigen onderzoek van Judex

³² Jongeren in Nederland - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023 | CBS

³³ Opgroeien in ongelijke omstandigheden - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023 | CBS

³⁴ Vooral kinderen uit bijstandsgezinnen geen kansrijke start | CBS

³⁵ Deelrapport Meer zicht op ouders | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

³⁶ De Nationale Echtscheidingsmonitor 2023 - Judex

blijkt dat mensen zich vooral zorgen maken over kinderen, financiën, woning en het proces rondom scheiding. Stellen die informeel samen zijn hebben meer kans om uit elkaar te gaan dan gehuwde partners.

Als de stap eenmaal is gezet om te scheiden, zijn het vooral vrouwen die te maken krijgen met de gevolgen van uit elkaar gaan. Lager opgeleide vrouwen komen na een scheiding vaker onder de armoedegrens terecht. Het zoeken naar een baan voor deze groep is meestal lastiger en heeft vaker geldproblemen.

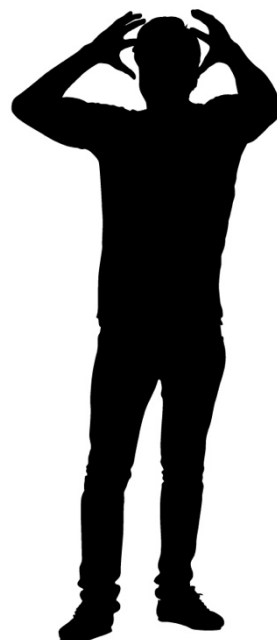
Verwacht wordt dat het woningtekort zeker nog tot 2025 fors blijft stijgen en dat is slecht nieuws voor stellen die gaan of zijn gescheiden. De woning is een duidelijke bron van stress. 52.4% van de stellen heeft veel tot zeer veel stress ervaren rondom de koopwoning. Voor 1 op de 5 gescheiden Nederlanders, is het vinden van een nieuw (koop)huis lastig.

‘Ik ben als alleenstaande ouder volledig afhankelijk van mijzelf. Dit maakt dat ik voor bijvoorbeeld een werkgever vaak niet flexibel genoeg ben. Om dit gedeeltelijk te compenseren gaat dit ten koste van de tijd met je gezin. Hierdoor zit je vaak in een strijd met jezelf over hoe je tijd te verdelen. Ook de krapte op de woningmarkt zorgt vaak voor stress bij bijvoorbeeld andere alleenstaande ouders die in te kleine woningen wonen. Het vooruitzicht dat mijn kind in aanmerking komt voor een huurwoning als hij rond de 38 jaar oud is baart me soms zorgen.’

‘Ik heb co-ouderschap en kan wel het een en ander regelen op mijn werk (ze zijn vrij gemakkelijk als ik iets moet regelen). Het zou echter fijner zijn als dit wettelijk geregeld zou worden. Voor de scheiding werkte ik 40 uur en tijdens de scheidingsprocedure wordt daar ook vanuit gegaan dat ik dat na de scheiding ook blijf/moet doen. Dit maakt het wel lastig. De moeder werkte 20 uur en kon zodoende ook 20 uur blijven werken met de alimentatie die ik daarbij moet betalen. Zij heeft dus meer tijd om andere dingen te doen (bijvoorbeeld huishouden) waardoor ik minder vrije tijd overhoud om tijd met mijn kinderen door te brengen.’

Stapelings van zorgen

Ruim één op de tien ouders³⁷ heeft te maken met een stapeling van zorgen of problemen op ten minste drie gebieden. Deze ouders hebben bijvoorbeeld niet alleen zorgen over de opvoeding of ontwikkeling van hun kinderen, maar ook geldzorgen en een sociaal isolement. Dit onderstreept het belang van domeinoverstijgend werken. In beleid wordt veel nadruk gelegd op wat in beleidstermen de ‘zelfredzaamheid’ en ‘samenredzaamheid’ van ouders wordt genoemd. Dat veronderstelt dat ouders met zorgen of problemen over voldoende hulpbronnen beschikken, zoals het hebben van eigen regie en veerkracht. Dit ideaal strookt vaak niet met de werkelijkheid. Juist ouders met zorgen of problemen hebben relatief weinig hulpbronnen. Ongeveer één op de

³⁷ Deelrapport Meer zicht op ouders | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

twintig ouders heeft naast een stapeling van zorgen of problemen een tekort aan economische en persoonlijke hulpbronnen; zij bevinden zich in een kwetsbare situatie. Bovendien krijgen lang niet alle ouders ondersteuning uit hun omgeving. Het kan waardevol zijn om in te zetten op het versterken van de hulpbronnen van ouders. Niet alleen op economisch gebied, zoals op inkomen, maar ook op persoonlijk gebied, zoals op veerkracht en regie.

‘Als je als gezin zelf veel uitzoekt, de weg weet te vinden, dan is er veel geregeld qua zorg. Maar als je dat minder goed kan organiseren, is het veel moeilijker de juiste hulp te vinden. We zitten vast in systemen en regels, die niet altijd op elkaar aansluiten. Enige uniformiteit moet er zijn, maar kijk ook naar de mens, het gezin en wat hen nou écht helpt.’

Geld

Brood op de plank

Alle maatregelen ten spijt, is de groep mensen in Nederland die niet of onvoldoende te eten heeft de afgelopen twee jaar niet kleiner geworden. Dat concludeert het Rode Kruis³⁸ uit onderzoek dat de hulporganisatie liet doen door Ipsos I&O. Hierin zegt 9 procent van de ondervraagden weleens te weinig eten te hebben. Dat is evenveel als bij het vorige onderzoek uit 2021. Een groter aandeel van de bevolking, 14 procent, zegt te maken te hebben met voedselnood. Dan gaat het niet alleen om te weinig eten, maar ook om bijvoorbeeld ongezond of eenzijdig voedsel. Ongeveer de helft van de mensen met te weinig eten zegt dat geldgebrek de belangrijkste oorzaak is. Ook hebben mensen naar eigen zeggen vaak te weinig tijd om voldoende en gevarieerd te eten.

Op basis van het onderzoek concludeert het Rode Kruis dat zeker 450.000 volwassenen kampen met 'verborgen voedselnood'. Deze mensen willen hulp, maar krijgen die niet. Dat komt bijvoorbeeld doordat hun inkomen te hoog is voor hulp van de Voedselbank.

Sinds begin 2022 zijn de kosten voor boodschappen flink gestegen. Boodschappen werden ruim 20 procent duurder. Na bijna twee jaar van grote prijsstijgingen worden boodschappen in 2024 niet, of hoogstens iets duurder, verwacht ING.³⁹

Onderzoek onder professionals in de jeugdgezondheidszorg laat zien dat er winst te behalen is in het bespreekbaar maken van geldzorgen met ouders en jongeren. Er is gebrek aan kennis en aan vaardigheden op dit onderwerp en behoefte om dit beter te doen⁴⁰.

³⁸ Rode Kruis: aantal Nederlanders in voedselnood niet afgenomen

³⁹ Tijd van 'ongekende prijsstijgingen' voor boodschappen is voorbij | Trouw

⁴⁰ Resultaten peiling geldzorgen: maak geldzorgen bespreekbaar - NCJ

46% Van de huishoudens heeft het afgelopen jaar te maken gehad met één of meer betalingsproblemen.⁴¹

Beter maar niet genoeg

Het gaat beter met de financiële situatie van veel Nederlandse huishoudens, maar er blijven groepen achter. Zo blijft één op de drie huishoudens moeite hebben met rondkomen. Dat stelt het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud) in het rapport Geldzaken in de praktijk 2024. Er blijft dus een groep die minder controle heeft op zijn inkomsten omdat die elke maand anders zijn of niet voldoende. Verschillende zaken spelen een rol bij die financiële kwetsbaarheid, zoals spaargeld, de energietransitie en toeslagen.

De (tijdelijke) maatregelen die de overheid de afgelopen tijd heeft genomen om de koopkracht te herstellen, hebben dus wel voor veel mensen geholpen, concludeert het Nibud, maar niet voor iedereen.

Het Nibud ziet dat één op de vijf huishoudens niet checkt of ze recht hebben op toeslagen. Ruim één op de tien weet niet waar ze die informatie kunnen vinden. Verder ziet het Nibud ongelijkheid in de energietransitie.

Volgens het instituut kan bijna één op de tien huishoudens de verduurzaming van zijn huis niet betalen.

6 Op de 10 Nederlandse huishoudens is financieel kwetsbaar of ongezond.⁴²

Rijksuitgaven aan kinderen

In Nederland wonen 3,3 miljoen kinderen, dat is bijna 19% van de samenleving. De kindgerichte overheidsuitgaven zijn rond de 12%. Afgezet tegen het Nederlands Bruto Binnenlands Product (BBP) zijn de kindgerichte uitgaven 5% van het BBP. Omgerekend naar euro's is in de begroting voor 2024 per kind 16.000 euro en per volwassene 25.000 euro gereserveerd. Het onderzoek van Unicef Nederland 'Kindgerichte uitgaven Rijksoverheid, een eerste trendanalyse'⁴³ laat verder zien dat de overheidsuitgaven per hoofd van de bevolking stijgen en de uitgaven per kind niet evenredig mee lijken te groeien. Als percentage van de totale rijksuitgaven, dalen de kindgerichte uitgaven met enkele tienden procenten in 2023-2024 ten opzichte van 2020.

Wonen

Stijging thuiswonende jongeren

Een steeds groter deel van de jongvolwassenen van 18 tot 30 jaar woont nog bij hun ouder(s). Begin 2023 woonde bijna 46 procent thuis, in 2003 was dat nog bijna 40 procent. Vooral vanaf 2010 nam het percentage thuiswonenden toe. Jonge mannen wonen vaker thuis dan jonge vrouwen, maar dit verschil is kleiner geworden. Dat meldt het CBS op basis van nader onderzoek vanuit de Landelijke Jeugdmonitor.⁴⁴ Onder 18- tot 21-jarigen nam het percentage thuiswonenden vooral na 2015 snel toe. Deze toename valt samen met de invoering van het leenstelsel.

⁴¹ Geldproblemen in Nederland - Nibud

⁴² Bestaanszekerheid: de basis moet op orde zijn | Nibud

⁴³ Hoeveel overheidsuitgaven in Nederland zijn kindgericht? - UNICEF

⁴⁴ Jongvolwassenen wonen vaker bij ouders dan 20 jaar geleden | Jeugdmonitor

Meer jongeren maken zich zorgen om inflatie (64%) en het tekort aan (betaalbare) woningen (62%).⁴⁵

Huren stijgen

De huren in de vrije sector zijn in een jaar tijd met gemiddeld 8,5 procent gestegen, blijkt uit cijfers van woningverhuursite Pararius⁴⁶. In het vierde kwartaal was de gemiddelde maandhuur 18,01 euro per vierkante meter. Als je dat omrekent naar een huurwoning van 75 vierkante meter komt dat neer op 1.350 euro. Een jaar eerder, eind 2022, was de gemiddelde maandhuur per vierkante meter nog 16,59 euro. Een woning van 75 vierkante meter kostte toen 1.244 euro. Pararius zegt verder dat er afgelopen kwartaal 17.300 woningen vrij kwamen voor nieuwe huurders. Dat waren er ruim 15 procent minder dan een jaar eerder. Uit cijfers van het kadaster blijkt dat particuliere investeerders de laatste tijd meer woningen verkopen dan kopen.

2.000.000 huizenbezitters hebben niet genoeg spaargeld om de verduurzaming van hun woning te betalen.⁴⁷

Huizenprijzen stijgen

De huizenprijzen zijn in het vierde kwartaal van 2023 opnieuw gestegen. De prijzen van bestaande woningen lagen 3,1 procent hoger dan een kwartaal eerder en 5,3 procent hoger dan een jaar eerder. Eind 2022 en begin 2023 daalden de huizenprijzen nog, vooral door de toen hard stijgende hypotheekrente. Maar het is nu alweer het derde kwartaal op rij dat de huizenprijzen stijgen. Er stonden eind 2023 zo'n 25.000 huizen te koop, 11 procent minder dan een kwartaal eerder en zelfs 26 procent minder dan een jaar eerder.⁴⁸

Energieprijzen dalen

De energierekening van een gemiddeld huishouden bedroeg 2.363 euro op jaarbasis in januari 2024 en kwam daarmee 323 euro lager uit ten opzichte van een jaar eerder. Deze daling is toe te schrijven aan een prijsdaling en aan een afname van het verbruik.

De gemiddelde leveringstarieven voor gas en elektriciteit zijn in januari 2024 ten opzichte van

januari 2023 verder gedaald, na een daling van de prijzen ten opzichte van de piek in 2022. Zonder het prijsplafond zou de daling in januari 2024 nog scherper zijn geweest.

De spreiding in de energiekosten van huishoudens is groot, met name door verschillen in energieverbruik.

Meerpersoonshuishoudens in grote, oude vrijstaande woningen geven het meeste uit aan energie: met het prijspeil van januari 2024 gemiddeld 3.990 euro per jaar. Ter vergelijking geeft een eenpersoonshuishoudens in een klein, nieuw appartement gemiddeld 1.400 euro uit. De verschillen tussen deze twee groepen zijn tussen 2022 en januari 2024 kleiner geworden.⁴⁹

'Hét probleem voor mij/mijn gezin is woningtekort in verbinding met inflatie. En als je dan ook nog probeert om duurzaam te leven...'

⁴⁵ Mentale gezondheid jongeren | RIVM

⁴⁶ Huren in de vrije sector stijgen in een jaar tijd met 8,5 procent

⁴⁷ Wonen en verduurzamen - Nibud

⁴⁸ Huizenprijzen stijgen voor derde kwartaal op rij, krapte neemt toe

⁴⁹ De energierekening januari 2024 | CBS

Werken

Werkende moeders en vaders

In 2023 had in 13 procent van de gezinnen met minderjarige kinderen alleen de vader betaald werk en de partner (vrijwel altijd een vrouw) niet. Dat zijn er in tien jaar steeds minder geworden: in 2013 was 19 procent zo'n eenverdieners-stel. Een kwart van de vrouwen die niet werken, zou dat onder voorwaarden wel willen. In ruim de helft van de 1,5 miljoen gezinnen met een of meer kinderen tot 18 jaar werkte de vader voltijds (35 uur of meer per week) en de partner in deeltijd (minder dan 35 uur). Dat is in tien jaar tijd licht afgenomen. Wel is er zowel bij vrouwen als mannen een verschuiving van 'kleine' (minder dan 20 uur per week) naar 'grote' deeltijdbanen (20 tot 35 uur per week). Ook zijn er nu meer gezinnen waarbij beide ouders voltijds óf beide in deeltijd werken.

Van de niet-werkende moeders met een partner was ongeveer 14 procent in 2022 (275 duizend) niet op zoek naar werk én kon niet op korte termijn aan het werk. Bijna de helft van hen zei dat de zorg voor het gezin of huishouden daarvan de reden was. Dat is in tien jaar tijd weinig veranderd. Van de vaders met een partner werkte 5 procent (104 duizend) niet. Voor ruim de helft van hen was ziekte of arbeidsongeschiktheid de belangrijkste reden om niet te werken. Zorg voor het gezin of huishouden werd door 8 procent van de vaders genoemd.

In de jaren vijftig en zestig kwam er meer behoefte aan vrouwelijke arbeidskrachten, maar het werk mocht niet ten koste gaan van hun 'primaire taak': zorgen voor de kinderen en het huishouden. Deeltijdbanen werden in het leven geroepen. Het aantal werkende vrouwen bleef echter achter in vergelijking met omliggende landen.⁵⁰

Een kwart zou onder voorwaarden wel (weer) betaald werk willen doen. Het vinden van een baan dichtbij huis en met de gewenste contracturen worden daarbij het meest genoemd. Ook de mogelijkheid om werk en privé goed af te stemmen en thuis te kunnen werken zijn redenen voor vrouwen om eventueel weer te gaan werken.

Voor vrouwen die in deeltijd werken zou 65 procent onder voorwaarden meer uren willen werken, vooral als het huishoudensinkomen niet meer voldoende is om te leven zoals ze gewend zijn.⁵¹

'Schooltijden en werktijden sluiten slecht op elkaar aan en passen niet meer in deze tijd.'

Vaders en moeders zouden allebei de zorg voor de kinderen het liefst gelijk verdelen. Meer mannen dan vrouwen vinden dat een vrouw geschikter is om kleine kinderen op te voeden dan een man. Een derde van de mannen en vrouwen (van 16 jaar of ouder) vindt het goed voor baby's om een paar dagen naar een

⁵⁰ Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinnvolle' participatie | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

⁵¹ CBS emancipatiemonitor & EBB

kinderdagverblijf te gaan. Bij peuters is dat anders: driekwart denkt dat een paar dagen kinderopvang goed voor hen zou zijn.

Kinderopvangbeleid

Het SCP-onderzoek 'Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinnvolle' participatie'⁵² laat zien dat de overheid met haar kinderopvangbeleid de prioriteit geeft aan participatie in de zin van betaald werk. Zulke doelstellingen worden veelal ingegeven door maatschappelijke en economische ontwikkelingen. De boodschap die de overheid daar echter effectief mee uitdraagt, is dat andere vormen van participatie, zoals onbetaalde arbeid, waaronder de zorg voor jonge kinderen, ondergeschikt worden gemaakt aan de deelname aan betaald werk. Via het faciliteren en subsidiëren van formele kinderopvang wil de overheid in eerste instantie met name een verhoging van de arbeidsparticipatie bewerkstelligen.

De 'goede' keuze is dus om meer te werken.

Ouders in dit onderzoek wezen echter op de waarde van participatie in de vorm van zorgen voor kinderen, vooral met het oog op de toekomstige maatschappelijke baten, ook wel sociale reproductie genoemd. Dit onderzoek heeft daarbij laten zien dat de keuzes die ouders van jonge kinderen maken rondom betaald werk en zorg, verbonden zijn aan een aantal randvoorwaarden:

- 1 Historische situatie emancipatie en deeltijdnorm
- 2 Financiën en betaalbaarheid van kinderopvang
- 3 Immateriële waarde van zorg en werk
- 4 Beschikbaarheid van kinderopvangplaatsen
- 5 Mentale en fysieke gezondheid
- 6 Beschikbaarheid vol-/deeltijdwerk
- 7 Perceptie kwaliteit kinderopvang versus de eigen opvoeding

Het feit dat de overheid meer werken en meer gebruik van kinderopvang als gewenste uitkomst stelt, draagt als risico met zich mee dat mensen die om allerlei redenen niet dit beleidsdoel naleven, structureel anders gewaardeerd worden.

⁵² Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinnvolle' participatie | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

Uit dit onderzoek blijkt verder dat de aanhoudende ongelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen en de maatschappelijke opvattingen hierover behoren tot de vele omstandigheden waardoor moeders van jonge kinderen zich soms anders gedragen dan de door beleid gewenste keuze te maken voor een grotere arbeidsdeelname en het gebruiken van kinderopvang. Wanneer toeslagen bijvoorbeeld worden toegekend, moet de overheid zich er bewust van zijn dat dit over het algemeen een

verrekening wordt met het salaris van de vrouw: tegen haar werkende uren en financiën moet zorg worden uitgeruild. Voor vrouwen wordt de keuze om meer te werken zo bemoeilijkt. Daarnaast is het anderhalfverdienersmodel gezien de historische ontwikkelingen de weg van de minste weerstand. Dat houdt ongelijkheid in de verdeling van uren in stand. Het probleem heeft een integraal karakter: inkomensongelijkheid, maatschappelijke normen, mannen- en vrouwensectoren, verschillende verlofregelingen voor mannen en vrouwen, en verschillen tussen vrouwen. Het advies voor een oplossingsrichting is een integrale benadering, waarbij het belangrijk is om de brede emancipatiekennis te benutten die voorhanden is in Nederland.

‘Een integratie van onderwijs en buitenschoolse opvang zou voor beide sectoren lastenverlichting kunnen brengen. Leerkrachten geven les, pedagogisch onderlegde Hbo/mbo-teams verzorgen de minder didactische lessen als sport, cultuur, techniek, creatief, muziek.’

Een scenario is het loslaten van de arbeidseis in combinatie met plaatsgarantie en een hoge kwaliteit kinderopvang. Een ander scenario is om kinderopvang te zien als instrument dat het combineren van taken faciliteert. In zo’n scenario kan het openstellen van de kinderopvang voor kinderen van alle ouders een instrument zijn om combinatiedruk te verlichten; niet alleen in het kader van betaalde arbeid, maar juist ook in de waardering van brede participatie in relatie tot brede welvaart.

Ouderschapsverlof

Meer dan een kwart van de ouders die werken in loondienst, maken geen gebruik van de ouderschapsverlofregeling⁵³. Hoewel beide ouders recht hebben op negen weken betaald

ouderschapsverlof, nemen moeders gemiddeld slechts 6,9 weken en mannen gemiddeld 6,2 weken verlof op. De meest genoemde reden om geen verlof op te nemen terwijl daar wel behoefte aan is, was bij zowel mannen als vrouwen dat de vergoeding te laag was en het zo financieel niet haalbaar was. Een andere reden die naar verhouding vaak werd gegeven, was dat het ongunstig zou zijn voor de carrière of gewoonweg niet mogelijk was binnen het werk.⁵⁴ Ouders ontvangen met de uitkering 70 procent van hun loon.

‘Uitgebreide verlof is een verbetering (maar kan nog beter!).’

Stijging thuiswerken

In 2023 werkten ruim 5 miljoen mensen soms of meestal thuis, 52 procent van alle werkenden. In geen enkele EU-lidstaat is dit percentage hoger. De meeste mensen die thuis werken, werkten soms thuis, dat wil zeggen hooguit de helft van hun gebruikelijke arbeidsduur. Tussen 2021 en 2023 steeg dit met bijna 700 duizend, tot 3,8 miljoen.⁵⁵

⁵³ Ruim kwart ouders maakt geen volledig gebruik van ouderschapsverlof | RTL Nieuws

⁵⁴ 4. Gebruik en behoefte ouderschapsverlof | CBS

⁵⁵ Enquête beroepsbevolking (EBB)

Stijging werken in deeltijd

Niet alleen vrouwen, maar ook mannen hebben steeds vaker deeltijdwerk van 20 tot 35 uur per week. In 2023 hadden relatief meer mannen een grote deeltijdbaan dan tien jaar eerder, terwijl relatief minder mannen voltijd werkten. In 2023 werkte iets meer dan de helft van alle werkenden (52 procent) voltijd; dat wil zeggen 35 uur of

meer per week. In 2023 werkte 71 procent van de mannen voltijd, in 2013 was dit nog 75 procent. Ook het aantal vrouwen met een grote deeltijdbaan was in 2023 hoger dan tien jaar eerder; 48 procent tegen 45 procent. Er waren juist minder vrouwen met een kleine deeltijdbaan (minder dan 20 uur per week) in 2023. In 2013 was dit 28 procent, tegen 21 procent in 2023. In 2023 werkte 31 procent van de vrouwen voltijd, in 2013 was dit nog 28 procent.⁵⁶

‘Er is nog een hele winst te halen op het gebied van flexibel werken, dit is in vele sectoren nog onbespreekbaar of flexibel werken zolang het de werkgever goed uitkomt.’

Meer stress door werk

Steeds meer mensen ervaren stress door hun werk⁵⁷. Het RIVM en TNO verwachten dat door maatschappelijke ontwikkelingen de druk op werkenden nog verder toeneemt. De

onderzoekers keken daarbij 20 jaar vooruit. Ze beschrijven 8 ontwikkelingen die de komende 20 jaar de meeste impact gaan hebben op de mentale belastbaarheid van werkenden. Dit zijn: de vergrijzende beroepsbevolking, de combinatie van werk en mantelzorg, de tekorten op de arbeidsmarkt, flexibele contracten, werken voor online platforms, kunstmatige intelligentie, hybride werken en ervaren prestatiedruk.

‘Tegenwoordig zijn vrijwel alle ouders tweeverdieners en dat levert tijdgebrek en stress op.’

De complexiteit en samenhang van al deze ontwikkelingen en factoren vraagt om een integrale aanpak waarbij wordt samengewerkt tussen bijvoorbeeld de domeinen werk, zorg en onderwijs. Zo zijn er minder mensen om het werk te doen. Dat komt bijvoorbeeld door de vergrijzing, de combinatie van werk met mantelzorg en de tekorten op de arbeidsmarkt. Hybride werken kan een positief effect hebben. Het biedt de ruimte om flexibel om te gaan met werktijden en werklocatie. Dat kan bijdragen aan een betere werk-privébalans.

Als werkstress langdurig te hoog is, dan wordt de kans op ziekte en arbeidsongeschiktheid groter. Het RIVM en TNO adviseren het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aanvullend beleid te ontwikkelen om deze negatieve invloed op werkstress te voorkomen. Oog voor de samenhang van de ontwikkelingen en een integrale aanpak zijn daarbij noodzakelijk.

Loonverschil vrouwen en mannen daalt licht

Gemiddeld verdienen vrouwen per uur nog steeds minder dan mannen, maar het verschil is opnieuw kleiner geworden. In 2022 lag het gemiddelde uurloon bij de overheid voor

‘Als je als ouder een baan hebt gevonden die je de mogelijkheid geeft werk en gezin te combineren, heb je geluk. Anders sta je er goeddeels alleen voor.’

⁵⁶ Meer vrouwen én mannen in grote deeltijdbanen | CBS

⁵⁷ Maatschappelijke ontwikkelingen kunnen werkstress in de toekomst vergroten | RIVM

vrouwen 5,1 procent lager en in het bedrijfsleven 16,4 procent. In 2020 was dat nog respectievelijk 6,7 en 17,3 procent. Dat blijkt uit de Monitor loonverschillen mannen en vrouwen 2022.⁵⁸

Balans

7% van de werknemers ervaart een werk-privé disbalans. Het komt vaker voor dat werknemers hun familie- of gezinsactiviteiten verwaarlozen door het werk (6%) dan andersom (2%).⁵⁹

Uit het SCP-onderzoek 'Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinnvolle' participatie'⁶⁰ blijkt dat ouders en met name moeders schuldgevoelens en schaamte ervaren bij de combinatie van betaalde en onbetaalde arbeid. Moeders voelden zich vaak kritisch bekeken in hun balans, of een slechte moeder, of een 'deeltijdprinses'. Voor sommigen was de druk zo hoog dat er mentale problemen ontstonden.

'Je moet als ouder een soort hink stap sprong maken. Terwijl het krijgen van kinderen mega belangrijk is voor een maatschappij.'

Met de balansmeter (NCJ)⁶¹ wordt duidelijk dat ouders nog altijd moeite hebben om terug te veren naar de pre-corona-periode voor wat betreft hun ervaren balans. Er zijn inmiddels acht peilingen gedaan (voor, tijdens en na corona) en tot de laatste gepresenteerde peiling is er zorg over de mate waarin ouders hun balans herstellen. Het lijkt of de rek eruit is. Er zijn verschillen tussen paren en alleenstaanden, waarbij laatstgenoemden het opmerkelijk moeilijker hebben om balans te vinden. Zij ervaren ook minder steun uit hun directe omgeving.

Kinderopvang en onderwijs

Stabilisatie kinderopvang

De kinderopvangsector is de afgelopen jaren flink gegroeid. Van 102.000 medewerkers in 2020 naar bijna 125.000 in 2023. Tegelijkertijd laat een recente prognose zien dat het personeelstekort tot

en met 2026 rond de 6.000 personen zal blijven en na 2027 toe zal nemen. Ook zijn er voor een deel van de ouders aanzienlijke wachttijden voor een plek op de kinderopvang. In het laatste kwartaal van 2023 wachtte 15% van de ouders langer dan drie maanden na de gewenste plaatsingsdatum. Voor de bso ging het om 12% van de ouders. Ondanks de tekorten is het overgrote deel van de medewerkers in kinderopvang erg positief over hun werk. 90% vindt het inhoudelijk leuk en 82% vindt het erg zinvol.⁶²

'Kinderopvang is zo duur als een extra hypotheek. Onderwijs verouderd.'

⁵⁸ Monitor Loonverschillen mannen en vrouwen, 2022 | CBS

⁵⁹ Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2022 - Factsheet - Monitor arbeid

⁶⁰ Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinnvolle' participatie | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

⁶¹ Aandacht voor veerkracht en balans van ouders - NCJ

⁶² Nieuwe acties tegen personeelstekorten kinderopvang | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

De vraag om universele kinderopvang om te kunnen werken vond begin jaren 70 geen maatschappelijk of politiek draagvlak. De peuterspeelplaats was leuk voor 'erbij', maar deze werd niet gezien als emancipatoir middel.⁶³

'Kinderopvang is te duur. Ik verdien op papier te veel voor toeslag, maar in de praktijk kan ik het niet betalen. Het loont niet om 36 uur te blijven werken, maar ik moet wel ivm de vaste lasten en alle toeslagen die ik niet krijg, zoals kinderopvangtoeslag en kindgebonden budget.'

Kinderopvang duur

Uit onderzoek onder 5091 ouders blijkt dat 87% van de ouders de kinderopvang duur vindt. 71% geeft aan dat de overheid hen direct zou helpen in hun bestaanszekerheid als ze de kinderopvang betaalbaar maken want volgens 70% is het één van de grootste kostenposten van hun huishouden. 21% zegt meer te gaan werken als de overheid de kinderopvang betaalbaar maakt. 3% zegt dan minder te gaan werken. 28% zegt juist minder te gaan werken als het kabinet niet doorgaat met de plannen om de kinderopvang betaalbaar te maken. 4% zegt dan meer te gaan werken.⁶⁴

Kwaliteit kinderopvang

Ondanks de dynamiek in de sector door personeelskrapte en onzekerheid over een nieuw financieringsstelsel is de interactie kwaliteit in de kinderopvang het afgelopen jaar stabiel gebleven of zelfs verbeterd, vooral wat betreft de aandacht

voor de brede competentieontwikkeling van kinderen in de opvang van peuters in de dagopvang en peuteropvang en in de gastouderopvang. Echter, de kwaliteitsslag is vooral gemaakt in de interactieprocessen op de groep. Kinderen stimuleren in het (verder) ontwikkelen van een breed scala aan persoonlijke competenties, vraagt om een gevarieerd aanbod van activiteiten gericht op allerlei verschillende ontwikkelingsdomeinen. Juist dit aanbod is na corona verschaald, zowel in variatie als in frequentie, en laat vooralsnog geen herstel zien.

Verder blijkt ook het contact met ouders slechts deels hersteld en zijn vooral die activiteiten die ouders meer kunnen betrekken bij het pedagogisch beleid en de sociale betrokkenheid bij de organisatie en het aangaan van een gedeeld partnerschap in de opvoeding van hun kind(eren) nog niet hersteld tot het niveau van voor corona.⁶⁵

'Nederland is een goed land om te kunnen wonen. Toch is de combinatie werk en gezin wel een uitdaging door de hoge kosten voor kinderopvang.'

⁶³ Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinnige' participatie | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

⁶⁴ Investeer in de kinderopvang! - Voor Werkende Ouders

⁶⁵ Kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang - De kinderdagopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang in beeld

Onderwijsprestaties dalen

De wiskundeprestaties zijn sinds 2006 nog niet eerder zo sterk gedaald. Meisjes zijn sterker achteruitgegaan dan jongens en scoren nu voor het eerst sinds 2012 weer lager dan jongens. Omdat de scores van de EU14 landen ook daalden, scoren Nederlandse leerlingen nog steeds hoger dan hun leeftijdsgenoten in deze landen.

De daling in leesvaardigheid heeft zich na PISA-2018 versterkt doorgezet. Nederland daalde harder dan de EU14-landen en scoort opnieuw lager dan deze landen gemiddeld.

Meisjes en jongens zijn beiden

achteruitgegaan maar meisjes scoren nog

steeds hoger dan jongens. Ook in

natuurwetenschappen zijn we flink

achteruitgegaan. Meisjes zijn sterker

achteruitgegaan dan jongens, waardoor

meisjes niet langer een voorsprong hebben op

jongens. Hoewel de score in EU14-landen ook daalde, scoort Nederland nu niet meer hoger dan EU14 gemiddeld.

Andere conclusies uit het Pisa rapport zijn: Een derde van de leerlingen is onvoldoende geletterd in leesvaardigheid. Een kwart van de leerlingen is onvoldoende geletterd in wiskunde en/of in natuurwetenschappen.

Verder hangt het opleidingsniveau van ouders (net als voorheen) sterk samen met de prestaties van hun kinderen.

Meisjes zijn nog altijd minder tevreden met hun leven dan jongens. Ruim een derde van de leerlingen voelt soms of vaak druk om online te moeten zijn en berichten te moeten beantwoorden als ze in de les zitten.⁶⁶

‘Het onderwijs in Nederland is achterhaald en niet gericht op individuele talenten van de kinderen. Het gaat vooral om presteren in plaats van nieuwsgierigheid prikkelen, persoonlijke en talentontwikkeling. De kinderopvang moet gratis en daarmee breed toegankelijk zijn voor iedereen die er gebruik van wil maken. Speel en chill plaatsen mogen meer afgestemd om de jeugd van tegenwoordig, laat het prikkelend zijn en leuk om buiten te spelen en samen te komen.’

Bijna de helft (48%) van de jongeren voelt zich vaak gestrest. Voornaamste reden is school.⁶⁷

Kansenongelijkheid

Ongeveer een derde van de kinderen⁶⁸ in groep 5 heeft te maken met een stressvolle thuissituatie, als gevolg van bijvoorbeeld financiële beperkingen. Op scholen waar kinderen meer ontspanningsmogelijkheden hebben en minder (financiële) stress ervaren, zijn de scores op de cito-eindtoets hoger. Ongeveer 1,2 punten van het totale effect van 1,8 punten is het gevolg van een hoger ouderinkomen en de resterende 0,5 punten als gevolg van verschillen in mogelijkheden en stress. Kinderen hebben het afgelopen jaar vaker van ontwikkel- en ontspanningsmogelijkheden gebruikgemaakt. Het gaat om ontwikkelmogelijkheden, zoals de

⁶⁶ Pisa 2022

⁶⁷ Mentale gezondheid jongeren | RIVM

⁶⁸ Kansenongelijkheid in Nederland - SEO Economisch Onderzoek

mogelijkheid om boeken te lezen en musea te bezoeken, om ontspanningsmogelijkheden, zoals sporten en op vakantie gaan, en om voorzieningen thuis, zoals een dagelijks ontbijt en het hebben van een eigen kamer.

In 2023 is ook gevraagd naar (financiële) stress in gezinnen. Er bestaan grote verschillen in hulpbronnen die correleren met schoolprestaties.

Daarnaast groeien kinderen op in wijken met verschillende niveaus van leefbaarheid die ook een bron van kansenongelijkheid blijken te zijn. Doorrekening van deze verschillen toont een effect op het latere inkomen. Beleidsopties om vooral ontwikkel- en ontspanningsmogelijkheden te vergroten lijken kansrijk om kansen meer gelijk te maken voor jonge kinderen en zo inkomensverschillen te verkleinen.

‘Ik merk vooral dat het toeslagensysteem voor opvang een hoop tijd en energie kost.’

Verschillen tussen scholen groot

De onderlinge verschillen tussen scholen zijn nu te groot. Dat blijkt in de Staat van het Onderwijs⁶⁹ onder andere uit de mate waarin leerlingen op vergelijkbare scholen de taal- en rekenvaardigheden beheersen en uit de kwaliteitsoordelen van de inspectie over scholen en instellingen. Uit een steekproef van 225 scholen blijkt dat ruim 20% van de scholen in 2023 het inspectieoordeel onvoldoende kreeg.

Tegelijkertijd zijn er ook veel scholen waar het wél lukt. Scholen waar de meeste leerlingen de basisvaardigheden beheersen en waar de lerarentekorten klein zijn.

‘Onderwijs flink moet verbeteren. Kleinere klassen en/of meer klassenassistenten. Het is niet alleen onderwijs en is ook zorg en opvoeding, gezien de hoeveelheid uren die kinderen op school zijn.’

Landelijk zien we dat steeds meer leerlingen en studenten de basisvaardigheden taal, rekenen en burgerschap onvoldoende beheersen om uiteindelijk zelfstandig te kunnen functioneren in de maatschappij. Meer dan de helft van de leerlingen in het basisonderwijs haalt het streefniveau (2F) bij rekenen niet. Bovendien laat internationaal onderzoek zien dat ook de leesvaardigheid en burgerschapscompetenties van Nederlandse leerlingen gedaald zijn, meer dan in andere landen. Ook is het verontrustend dat 10 jaar na de invoering van passend onderwijs de kwaliteit van de extra ondersteuning op veel scholen nog onvoldoende is. Op schoolniveau ontbreekt vaak systematisch

⁶⁹ Grote groep onvoldoende scholen moet leren van scholen waar het goed gaat | Nieuwsbericht | Inspectie van het onderwijs

zicht op de kwaliteit en effectiviteit van de extra ondersteuning. Daarbovenop komt een schrijnend tekort aan leraren en schoolleiders, dat bij een deel van de scholen ernstige gevolgen lijkt te hebben voor de onderwijskwaliteit. Bovendien is het tekort het grootst bij de scholen die voldoende en goed opgeleide leraren en schoolleiders het hardste nodig hebben, zoals in het (voortgezet) speciaal onderwijs en bij scholen met een uitdagende leerlingpopulatie. Ook dat vergroot de verschillen tussen scholen en is zorgelijk in het licht van gelijke kansen.

Lerarentekort groeit verder

In het primair onderwijs is er eind 2023 een landelijk lerarentekort van 9.800 voltijdbanen. Een stijging van 100 banen ten opzichte van 2022. Ook het tekort aan schoolleiders is dit jaar met zo'n 100 voltijdbanen toegenomen tot 1.200. In het voortgezet onderwijs is voor het eerst een landelijke meting gedaan. Deze laat een tekort zien van 3.800 voltijdbanen. Deze tekorten gelden met name voor een aantal specifieke vakken, waaronder wiskunde, natuurkunde en de talen. Een positief effect van

de aanpak is zichtbaar bij het zij-instroom traject, waarbij mensen vanuit een ander beroep leraar worden. De stijging van de afgelopen jaren heeft doorgezet. In 2017 waren er 500 zij-instromers. Het afgelopen jaar is het aantal zij-instromers met 15% gestegen tot inmiddels bijna 2.300.⁷⁰

Uit de resultaten van de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden blijkt dat werknemers in het onderwijs over het algemeen meer werkdruk ervaren dan werknemers die in andere sectoren werken. Dat geldt vooral voor docenten.⁷¹

'Het toetsen van hetzelfde niveau op alle vakken is onrealistisch. Waarom een lager niveau volgen indien er op enkele vakken minder goed gescoord wordt. Het zou juist realistisch zijn dat je de vakken waar je goed in bent mag volgen op een hoger niveau zodat je uitgedaagd kan worden in datgene waar je goed in bent.'

Opvang zou niet door ouders gefinancierd moeten worden wanneer ouders beide een baan hebben en 32 of 40 uur werken. Tekorten in de zorg ontstaan onder andere doordat ouders niet meer kunnen werken vanwege gebrek of hoge kosten van de opvang.'

In het Westland lijkt een einde te komen aan de vrije woensdagmiddag op de basisschool. De gezamenlijke schoolbesturen in de gemeente willen overstappen op vijf korte lesdagen per week, om zo het lerarentekort op te lossen. Overal in Nederland zoeken scholen naarstig naar oplossingen voor het lerarentekort. In een aantal gemeenten is of wordt een vierdaagse schoolweek ingevoerd.⁷²

⁷⁰ Tekorten blijven hoog: kabinet en onderwijssector zetten alle zeilen bij | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

⁷¹ Werkdruk in het Onderwijs - Monitor arbeid

⁷² Basisscholen Westland willen collectief van vrije woensdagmiddag af

Ouderbetrokkenheid op school

Ouders zijn direct betrokken bij de ontwikkeling van hun kind.⁷³ De meeste ouders zijn aanwezig bij ouderavonden, voortgangsgesprekken en optredens van hun kind op school. Daarnaast begeleiden veel ouders hun kind ook thuis bij het schoolwerk. Naarmate het kind ouder wordt, neemt de actieve betrokkenheid van ouders af. Het valt op dat vrouwen zich vaker bezighouden met hun kind op school en dat theoretisch opgeleide ouders de school vaker en makkelijker weten te vinden voor vragen en informatie. Ouders met een niet-Nederlandse achtergrond komen minder vaak op voortgangsgesprekken.

Zorg en Gezondheid

Mantelzorg stijgt

Uit SCP-onderzoek blijkt dat ongeveer één op de drie mensen van 16 jaar of ouder (5 miljoen Nederlanders), hulp geven aan naasten die zorg en ondersteuning nodig hebben. De vraag naar mantelzorg neemt tot 2040 alleen maar verder toe, onder andere door de vergrijzing, maar ook omdat de overheid de stijging van zorgkosten wil beperken. Tegelijkertijd krimpt het aantal mensen dat mantelzorg kan geven en zijn er steeds minder mensen om deze zorg mee te delen. Dat betekent dat mantelzorgers wellicht vaker dan nu intensief moeten helpen en dat werkenden en gepensioneerden vaker mantelzorg moeten gaan geven.⁷⁴

‘School mag wel flexibeler.
Allemaal tegelijkertijd op
vakantie is echt ouderwets.’

Deze toenemende druk op mantelzorgers heeft op meerdere gebieden effect op de samenleving. Zo kampen vooral mensen die intensief voor een naaste zorgen met overbelasting, hoge tijdsdruk, langdurig verzuim en ervaren zij een slechtere gezondheid. Intensieve mantelzorgers korten hun werkweek vaker in dan niet mantelzorgers. Ook veel jongeren hebben te maken met ziekte en zorg. Eén op de vijf scholieren groeit op met een langdurig ziek gezinslid. Deze scholieren hebben vaker een slechtere fysieke en mentale gezondheid dan leeftijdsgenoten zonder zorgsituatie. Studerende jonge mantelzorgers presteren tijdens hun studie minder en hebben een lager studietempo dan studenten die geen mantelzorg verlenen.

Mantelzorgers en patiënten nemen steeds meer verpleegkundige taken⁷⁵ over om langdurige ziekenhuisopnames te voorkomen. Daarbij gaat het onder meer om het toedienen van complexere medicatie. Het verschuiven van zorgtaken past binnen een trend. Gezien de grote personeelstekorten en de toenemende behoefte aan zorg wordt al een tijd intensief nagedacht over het ontlasten van de ziekenhuizen.

⁷³ Staat van de Ouder 2024: Ode aan de Ouder!

⁷⁴ SCP: Stijgende vraag naar mantelzorg vraagt om meer integrale visie | Nieuwsbericht | Sociaal en Cultureel Planbureau

⁷⁵ Mantelzorgers nemen meer verpleegkundige taken volgens Maastrichtse methode

De aanbeveling van het SCP is dat de overheid zou moeten komen tot een meer integraal (mantelzorg-)beleid. Daarvoor zijn twee vraagstukken van belang: sociale ongelijkheid en solidariteit. Bij het eerste gaat het om een evenwichtige verdeling van werk en zorgtaken tussen mannen en vrouwen. Bij het tweede gaat het om de verantwoordelijkheidsverdeling tussen burgers en de overheid. Alleen met adequate ondersteuning kunnen burgers op een verantwoorde en duurzame wijze de zorg voor naasten combineren met bijvoorbeeld betaald werk of onderwijs. Een gebrek aan ondersteuning maakt dat het combineren van werk en zorg zwaarder wordt. Daardoor gaat het beleidsdoel 'meer mantelzorg' het beleidsdoel 'meer werken' in de weg zitten.

Ongeveer drie op de tien ouders zegt zich zorgen te maken over de opvoeding of de ontwikkeling van hun kind(eren)⁷⁶. De meerderheid van deze ouders heeft geen hulp gekregen vanuit hun omgeving.

Stabilisatie gebruik jeugdzorg

Na een flinke groei van het aantal jongeren met jeugdzorg sinds de invoering van de Jeugdwet in 2015, lijkt dit in 2022 te stabiliseren. Zowel in 2021 als in 2022 ontving één op de tien jongeren tot 23 jaar jeugdzorg. Toegespitst op de verschillende jeugdhulpvormen van jongeren tot 18 jaar blijkt dat steeds meer jongeren jeugdhulp in het netwerk van de jongere kregen. In 2015 kregen 55 duizend jongeren deze hulpvorm en in 2022 waren dat er 98 duizend. Ook het aantal jongeren met daghulp en gezinsgerichte jeugdhulp nam vanaf 2015 toe, met ongeveer 30 procent. Wijkhulp en pleegzorg namen met ruim 10 procent af en gesloten plaatsing met bijna 30 procent. Bij deze laatste daling zal het beleid om deze hulpvorm af te bouwen een rol spelen.⁷⁷

Nog minder buitenspelen

In 2022 was het al slecht gesteld met het aantal kinderen dat in hun vrije tijd elke dag buiten speelt zonder toezicht (slechts 25%). In 2024 is dit aantal verder gedaald en daarmee gehalveerd (nog maar 13%). Het aantal kinderen dat nooit of nauwelijks buiten speelt in hun vrije tijd zonder een volwassene is in twee jaar tijd gegroeid met 60%.

De helft van alle kinderen wil wel meer

buitenspelen. Maar voor ouders is het gebrek aan speelplekken en sociale veiligheid vaker dan in 2022 reden om hun kind binnen te houden. Terwijl zij buitenspelen wél heel belangrijk vinden voor hun opgroeiende kind (rapportcijfer 8,8). Vrijwel alle kinderen zeggen zich vrolijk en blij te voelen na het buitenspelen.⁷⁸

'Voor gezinnen met kinderen met een beperking/ aandoening zijn veel verborgen mogelijkheden/ financieringen. Deze moet je als ouder zelf uitvogelen/ ontdekken. Meer hulp zou gewenst zijn.'

⁷⁶ Deelrapport Meer zicht op ouders | Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau

⁷⁷ Trends in jeugdzorggebruik - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023 | CBS

⁷⁸ Jantje Beton slaat alarm: steeds minder kinderen spelen buiten!

Kinderen en schermen

91% van ouders met kinderen van 0 t/m 6 jaar laten hun kinderen digitale media gebruiken om zelf iets anders te kunnen doen. Opmerkelijk is dat activiteiten zonder schermen, zoals spelen, sporten en lezen, voornamelijk samen met een ouder plaatsvinden. Dit staat in contrast met het gebruik van digitale media. Meer dan 60% van jonge kinderen maakt gebruik van digitale media zonder begeleiding van hun ouders.

'Er kan nog een hoop beter. Denkend aan vergroening van woonomgeving, veilige buitenspeelmogelijkheden, meer subsidie voor sport en spel, bso.'

Het digitale mediagebruik bedraagt onder jonge kinderen gemiddeld 1 uur en 51 minuten per dag, waarvan 1 uur en 39 minuten voor een scherm en 12 minuten voor luisteren naar media of bellen zonder beeld. Ook zien we dat driekwart van de ouders digitale media voor hun jonge kinderen gebruikt vanwege het plezier en de ontspanning die het biedt voor het kind. Slechts 50% van de ouders ziet echter dat het gebruik van digitale media daadwerkelijk bijdraagt aan het rustig worden van hun kinderen. Uit het onderzoek blijkt ook dat jonge kinderen nog steeds aanzienlijk meer tijd aan offline-activiteiten besteden dan aan schermgebruik, gemiddeld 3 uur en 40 minuten per dag⁷⁹

'Meer publieke speeltuinen en ruimte voor kinderen om buiten te spelen en bewegen zou kinderen en ouders de mogelijkheid geven ook meer naar buiten te gaan.'

Ouders niet op de hoogte

Ouders/verzorgers zijn zich vaak niet bewust dat overmatig gebruik van mobiele telefoons en tablets ernstige en blijvende oogschade bij hun kinderen kan veroorzaken. Dat blijkt uit onderzoek van het Oogfonds. De helft van de ondervraagde ouders weet niet dat bijziendheid ernstige gevolgen kan hebben voor de ooggezondheid. De andere helft is zich slechts bewust van oppervlakkige gevolgen, zoals slechter zicht of de noodzaak van een bril. Slechts een klein deel van deze ouders, minder dan 10%, is zich bewust van de ernstige oogaandoeningen die bijziendheid kunnen veroorzaken, en dat veel schermgebruik en te weinig buiten spelen hierbij grote boosdoeners zijn.

Bij kinderen van 5 t/m 8 jaar brengt 43% dagelijks 60 minuten of meer door op een scherm, waarbij 27% tussen de 60 – 90 minuten. Voor de groep van 9 t/m 12 jaar is dit percentage zelfs 74%, met een verontrustende 26% die zelfs meer dan 2 uur per dag achter het scherm spendeert. Dit suggereert dat er na schooltijd weinig tijd overblijft voor andere activiteiten zoals buitenspelen.⁸⁰

'Speeltuinen zijn niet meer zoals ze geweest zijn. Deze mogen zeker wel beter. Ergens een wippertje neerzetten is geen speeltuin.'

⁷⁹ Iene Miene Media - het onderzoek naar mediagebruik bij gezinnen

⁸⁰ Oogfonds onthult verontrustende bevindingen over bijziendheid en introductie educatieve podcast

Beeldvorming

Van de Nederlandse bevolking van 16 tot 75 jaar was 72 procent het in 2022 (helemaal) eens met de stelling dat een werkende moeder net zo'n warme en veilige band kan opbouwen met haar kinderen als een moeder die niet werkt. Dat is minder dan het gemiddelde van 80 procent in de Europese Unie.⁸¹

Bij de geboorte van het eerste kind gaat 45 procent van de moeders minder werken of stopt. De helft van de bevolking (16 jaar of ouder) vindt dat moeders met kinderen jonger dan 4 jaar twee of drie dagen zouden moeten werken. Bijna 20 procent ziet het liefst dat moeders dan helemaal niet werken. Wanneer de kinderen op de basisschool zitten, vinden maar weinig mensen dat een moeder niet zou moeten werken. Dan wordt vier dagen per week werken vaker als geschikt gezien dan voor moeders met een baby of peuter.

Prille vaders passen hun werkpatroon bijna nooit aan. Zij blijven vooral voltijds (35 uur of meer per week) werken. Wel nemen de meesten geboorteverlof. Vaders met kinderen tot 13 jaar zouden volgens de meeste mensen vier of vijf dagen per week moeten werken. Voor vaders met kinderen tot 4 jaar vinden de meeste mensen een vierdaagse werkweek geschikt. Zijn er geen kinderen tot 13 jaar (meer), dan vinden de meeste mensen dat mannen én vrouwen minstens vier dagen zouden moeten werken.⁸²

'De visie op ouders die werken is nog te traditioneel. Met name vaders werken vaak fulltime terwijl moeders geacht worden voor het gezin te zorgen. 'Parttime of minder werken wordt voor vaders nog minder geaccepteerd en gewaardeerd.'

'Gezinnen ondersteunen en ouders helpen hun kinderen tot zelfstandig, emotioneel gezonde volwassenen groot te brengen en naar elkaar om te kijken, is de toekomst van het land. Vaak te veel de nadruk op presteren en cognitie terwijl het meer zou moeten gaan over hoe zorgen we ervoor dat we op een gezonde manier leren omgaan met tegenslag wat bij het leven hoort. In mijn ogen is dat investeren in de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen en ouders.'

⁸¹ CBS Emancipatiemonitor en EBB

⁸² Hoe verdelen vaders en moeders werk en zorg? - Nederland in cijfers 2023 | CBS

Sharon Stellaard – bestuurswetenschapper en deed promotieonderzoek naar passend onderwijs en jeugdzorgbeleid

Stop de beleidscarrousel waarin verbetering leidt tot meer ellende.

Van de regen in de drup. Goede bedoelingen vertaald naar overheidsbeleid leveren door een gebrek aan checks & balances vaak niks op, ontdekte onderzoeker Sharon Stellaard. 'Mijn onderzoek naar beleidshervormingen in het onderwijs en de jeugdzorg legt een aanhoudende beleidstragiek bloot waardoor problemen alleen maar groter worden.'

Wat was het startpunt van jouw onderzoek?

'Zowel op het vlak van passend onderwijs als in de jeugdzorg gaan we al decennia van beleidshervorming naar beleidshervorming in een poging tot verbetering. Maar de problemen worden alleen maar groter. Dat betekent dat inmiddels 1 op de 7 kinderen in aanraking komt met jeugdzorg ten opzichte van 1 op de 27 eind jaren tachtig toen de overheid inzette op een daling. In het onderwijs zien we iets vergelijkbaars. Sinds de wet op passend onderwijs was er aanvankelijk een daling van leerlingen die naar het speciaal onderwijs gaan, maar inmiddels zien we alweer een flinke stijging. Ik wilde snappen of, en zo ja waarom, het hervormingsbeleid een averechtse werking heeft.'

En?

'Wat mijn analyse van talloze beleidshervormingen bloot heeft gelegd, is dat we beleid op beleid stapelen en daarbij de onbedoelde gevolgen van de laatste hervorming als uitgangspunt nemen voor de nieuwe. Wat het oorspronkelijke doel was, raakt daardoor uit zicht en er ontstaan weer nieuwe problemen die met een volgende hervorming moeten worden getackeld. Met andere woorden: werkelijk iets veranderen is heel lastig als je steeds met dezelfde partijen dezelfde oplossingen aandraagt. Het vraagt allereerst om zelfreflectie en erkennen dat je iets doet dat niet werkt en daarvoor de verantwoordelijkheid nemen door het anders te gaan doen.'

Als de problemen zo zichtbaar zijn, waarom lukt het dan toch niet om ze op te lossen?

'Dit is deels het gevolg van een combinatie aan sociologische processen, betoog ik in mijn onderzoek, en deels een bewuste aanpak om bestaande belangen te verdedigen. Jarenlang beleid voeren op bijvoorbeeld jeugdzorg zorgt voor een zekere storytelling. Verhalen die belanghebbenden elkaar doorvertellen en nooit meer gecheckt worden op feitelijke waarheid. Dat is het sociologische aspect. Daar komt bij dat op basis van die verhalen gebouwen zijn gekocht en ingericht, mensen aangenomen, beleidsnotities geschreven en targets bepaald. Daadwerkelijk opnieuw naar een doelstelling kijken, zou kunnen betekenen dat daaraan wordt getornd. Geen enkele partij aan tafel is daarbij gebaat, want ze zitten daar omdat ze een aandeel hebben in het beschikbaar gemaakte budget op basis van die verhalen.'

'Werkelijk iets veranderen is heel lastig als je steeds met dezelfde partijen dezelfde oplossingen aandraagt'

Waarom grijpt de politiek niet in?

'De politiek is net zo verweven met de gevestigde belangen van de instellingen als de instellingen zelf. Niet in de laatste plaats omdat ze die belangen eerder in de tijd met beleid in het leven hebben geroepen. Hoe groter de belangen, hoe groter de weerstand tegen verandering. Politieke partijen zijn bovendien belangenverenigingen wiens kiezers gerustgesteld willen worden. Nee hoor, alles gaat goed, wil de kiezer horen. De overheid lost het wel op.'

Is er in die zin ook een verantwoordelijkheid voor de samenleving?

‘Absoluut. Een breder besef van hoe niemand uiteindelijk gediend is bij averechts werkend beleid zou heel wenselijk zijn. Ik zou het mooi vinden als de professies het malieveld op zouden gaan voor deugdelijk beleid i.p.v. voor de CAO of om bezuinigingen af te houden. De focus op geld leidt af van de inhoud van het beleid, terwijl de effecten daarvan veel nadeliger kunnen, en vaak zullen zijn; voor kinderen, cliënten, professionals, maar uiteindelijk ook voor politiek en bestuur. De rekening komt vroeger of later terug.’

Wat is nu de volgende stap?

‘Ik zie op Gemeenteniveau wel steeds meer oprechte inzet. Misschien omdat zij dichterbij burgers zitten en de ellende van dichtbij zien. Maar ook zij willen uiteindelijk liever een positieve boodschap brengen. Denk in ieder geval niet dat een nieuwe visie op gezinsbeleid gaat helpen. Dat zou echt te naïef zijn. Wat nodig is, is *checks & balances* aanbrengen in de manier waarop we onze publieke sector aansturen. Want welke kant je ook opkijkt, overal zien we de gevolgen van Boemerangbeleid dat gericht was op korte termijn pleisters plakken. Dit loopt uit de hand. Mijn onderzoek is in die zin niets meer of minder dan een spiegel. De vraag is of we bereid zijn daarin te kijken en onszelf te zien.’

Hoe groot acht jij de kans dat dit ook gaat gebeuren?

‘Ik kan gewoon niet geloven dat we kinderen willens en wetens aan een systeem onderwerpen dat aantoonbaar het probleem verergert. Het is alsof je kinderen in een auto zet die nog niet APK-gekeurd is. Nee, in een auto die de vorige keer niet door de APK kwam en waarvan inmiddels duidelijk is dat hij niet meer gemaakt kan worden.’

Hoofdstuk 4 De (sociale) media over gezinnen

Vooraf

We hielden in 2023 bij wat er in diverse media verscheen dat betrekking had op of ging over gezinnen (zie bronnenlijst “De (sociale) media over gezinnen”). We vonden 129 bronnen en analyseerden die bronnen op de trends, de inhoud en de adviezen die we daaruit haalden. De bronnen verschillen: zo nu en dan vonden we een nieuwsartikel dat verwees naar een onderzoek, dat we dan ook toevoegden aan de bronnen. Soms waren het opiniestukken of columns, in een enkel geval uitspraken op social media. We gebruikten media die online vindbaar en herleidbaar is en verzamelden deze in een gezamenlijke whatsapp-groep. Het onderzoek en de analyse vonden na het verzamelen plaats.

Disclaimer

In de analyse vatten we samen, geven het hoog-over beeld dat ons opviel in die analyse en kozen we er niet voor om elke uitspraak in die analyse te verbinden aan een aantal bronnen (door voetnoten of verwijzingen). We beseffen ons dat we hiermee de controleerbaarheid van de analyse geweld aandoen, maar hebben desalniettemin het toch op deze manier gedaan.

In een volgende Staat van het Gezin zal dit één van de ontwikkelpunten zijn, waarbij we al lerende een steeds verdiepende inzicht zullen bieden in hoe gezinnen ervoor staan. Door de veelheid aan bronnen en het sterk wisselende gewicht van de bronnen was de analyse op de onderwerpen die hieronder genoemd staan het beste alternatief.

Druk op het gezin en een mismatch

Uit de analyse van al deze bronnen valt op dat het vaak ging over de “druk op het gezin” en de “mismatch” tussen voorzieningen en gebruik. In media is aandacht voor deze druk op het gezin die zich uit in berichten over jongeren die langer thuis blijven wonen, tot ouderen die langer mantelzorg nodig hebben. Daarnaast ook over de opgaven waar ouders zich zorgen over maken: het betalen van de rekeningen, het vinden van huisvesting, maar belangrijker nog het combineren van alle taken die bij het gezin terechtkomen.

De mismatch valt ook op in veel berichten. Wellicht onder invloed van de enquête naar de toeslagenaffaire verschenen veel berichten waarbij het ging over de wijze waarop aanbod past bij het gezin. De verzoeken om mantelzorg door verpleeghuizen komen bij gezinnen terecht, die al kampen met de planning van de gezinstaken. Voorzieningen die er zouden moeten zijn (een huis voor een opgroeiend kind) zijn niet voorhanden als het nodig is. Belangrijke tendens in de berichtgeving is het gebrek aan regie dat gezinnen daarbij ervaren. Ouders zijn bang geworden om voorzieningen aan te vragen. In het rapport van de WRR staat de oproep “geef burgers meer grip” centraal.

‘Kinderopvang is kwalitatief prima. Het is alleen veel te duur. Er is in de publieke ruimte veel te weinig aandacht voor kinderen en jongeren. Op straat is het onveilig, met rondracende auto's. De jeugdzorg is dramatisch. De kwaliteit van onderwijs holt achteruit. Daarnaast is het noodzakelijk tweeverdiener te zijn maar kost de opvang je een heel salaris.’

Zorgen

Als het over ouders of gezinnen gaat berichten media vaak vanuit zorgen. Zorgen over de opvoeding of het welzijn van kinderen, over de stress die op gezinnen afkomt en over de beschikbaarheid van voorzieningen. De enquêtecommissie die zich bezighield met de kinderopvangtoeslagaffaire speelde in hetzelfde jaar van deze verzameling en kleurde ook andere nieuwsberichten. Er werd ruim bericht over kansenongelijkheid, verschillen tussen gezinnen en de beschikbaarheid en de bereikbaarheid van voorzieningen.

In verschillende onderzoeksrapporten en adviezen kwamen deze zorgen tot uiting. Zij bieden naast analyse ook een perspectief op de (nabije) toekomst. In de kern komt dat neer op een drietal elementen die in verschillende termen terug te vinden is:

1. Ondersteun gezinnen op een passende manier.
2. Zorg dat ze regie kunnen voeren over hun (gezins)leven.
3. Erken en herken de waarde van het gezin (en de kwetsbaarheid van ouders daarin).

De maat nemen / ouders deugen niet

In veel berichten, met name in opiniestukken en in columns, wordt ouders de maat genomen. Het is een herkenbare framing van ouders die als een bijna vast patroon te herkennen is bij maatschappelijke ophef: er gebeurt iets dat de samenleving bezighoudt, er zijn geen directe verantwoordelijken aan te wijzen. Het onderwijs moet het oppakken en de ouders moeten (gaan) opvoeden.

Het sluit aan bij de normstelling die we als samenleving ouders opleggen. Het blijkt vrij eenvoudig om meningen over ouders geplaatst te krijgen in de rubrieken in de media.

We verwachten als samenleving veel van het gezin.

Als het even anders loopt zijn we ook snel in het aanspreken op die verantwoordelijkheid. Het is nog steeds een nationale sport om bij maatschappelijke ophef in ieder geval ook de ouders de maat te nemen (in ophef over armoede, voeding, schermgebruik, beweegschaarste, etc).

Iedere beroepsgroep (onderwijs, zorg, handhaving) heeft daarmee een uitvlucht: ze kunnen de hete aardappel altijd kwijt aan het gezin. De veelvormigheid van die laatste groep maakt het gezin tot een gewillig slachtoffer voor dit spel. Die externe attributie (neerleggen van de verantwoordelijkheid voor problemen bij iets/iemand anders) zorgt er ook voor dat het probleem daarna ook niet meer opgelost wordt.

Kansen

Wat verder opvalt, is dat er veel berichten zijn geweest over de kansen die er voor gezinnen zijn. In uitgebreide achtergrondartikelen, maar ook in oraties en onderzoeksrapporten is aandacht geweest in het afgelopen jaar voor de variatie tussen de verschillende gezinnen. Verschillen tussen gezinnen zijn normaal en het gemiddelde gezin bestaat niet en zou dus ook de norm niet moeten stellen. De kansen liggen ook op deze manier verdeeld. Als gezinnen minder inkomen hebben, werkt dit door in vrijwel alle andere gebieden waar de kansen negatief worden beïnvloed (van de beschikking over vierkante meters eigen woning tot de schooladviezen van kinderen en de gezonde levensjaren van gezinsleden). Dit, samen met de

'Meer aandacht voor liever zijn naar elkaar. Elkaar helpen en samen stappen vooruit maken.'

'Er ligt veel druk op moeders. Zij moeten alles kunnen en worden over alles beoordeeld. Als ze te veel werken is het niet goed. Als ze te weinig werken zijn ze te min. Er ligt een stigma op werkende moeders. Terwijl dit heel goed te combineren valt met kinderopvang en oppas. En het kind niks tekort komt.'

sterk individualistische aanpak (zelf verantwoordelijk, zelfredzaamheid en regie als norm), toont de urgentie van een transformatie in hoe we naar gezinnen kijken. In veel berichten waarin de kansen worden benadrukt, komt dit terug. Versterken van de sociale steun en meer solidariteit met gezinnen zijn daarbij leidende gedachten. Kansen liggen er daarbij ook in nieuwe woonconcepten die voorzien in een oplossing van de toenemende vraag om mantelzorg.

Steun en vertrouwen

Ouders hebben veel baat bij onderlinge steun. Daar waar ouders aangeven zich goed te kunnen redden, correleert dit met de mate waarin zij steun in hun sociale netwerk ervaren. Hoe beter die steun, hoe beter zij zich redden.

In verschillende bronnen werd aangegeven dat juist het sociale netwerk minder en minder bereikbaar is voor gezinnen. Er is “vraagschaamte”, er is een sterke hang naar perfect opvoeden en daarbij is de norm dat je dit vooral zelf moet invullen. Hoewel

ouders aangeven behoefte te hebben aan steun, lukt het nauwelijks dit te realiseren.

Ouders vertrouwen steeds minder op hun mogelijkheden. In dit kader vielen de berichten over de uitgestelde kinderwens op. Gezinnen komen daardoor later tot stand, als ze tot stand komen en dit heeft grote consequenties voor de demografie van een land. Op oudere leeftijd kinderen krijgen leidt immers ook tot een overlap met de toename aan mantelzorgtaken voor de opa's en oma's die onderdeel uitmaken van het uitgebreide gezin.

‘We staan samen voor grote uitdagingen (klimaat/milieu/(geo)politieke spanningen), terwijl onze samenleving sterk geïndividualiseerd is. Elk gezin probeert dingen voor zichzelf op te lossen en ondersteuning is bijna altijd commercieel/betaald. Verlangen naar meer gemeenschapszin en ondersteuning voor elkaar.’

In de gevonden bronnen merken we dat er relaties gelegd worden tussen het dalende vertrouwen in de overheid, politieke onbetrouwbaarheid en het zelfvertrouwen van gezinnen.

‘We zijn een rijk land maar je ziet steeds meer scheef groei. Het maakt uit in welke sociale klasse kinderen opgroeien wat voor toekomst perspectief zij hebben.’

‘Ouderschap wordt onderschat, alles wordt super rooskleurig gebracht door iedereen terwijl het echt pittig kan zijn. Alsof er niet over gesproken mag worden.’

Bewust en ruimhartig gezinsbeleid is voor heel Nederland winst.

Het is hoog tijd voor een Ministerie voor Bevolking & Gezin. Dat is de één voor twaalf boodschap van demograaf Jan Latten. 'Het decennialang ontbreken van bewust gezinsbeleid in Nederland, heeft ervoor gezorgd dat we met 1,43 kinderen per vrouw in een directe gevarezone zijn beland. Onze samen-leving staat op het punt te imploderen, dan blijft een naast-elkaar- leving over.'

Pittige boodschap draagt u op diverse podia uit over de gevaren van een dalend geboortecijfer. Waar begint uw analyse?

'Mijn analyse begint in de jaren 80 toen ik als demograaf bij het CBS werkte aan onderzoek naar gezinsvorming. Richting het millennium zag ik de politieke en wetenschappelijke interesse afkalven. Er ontstond simpelweg een desinteresse in nakomelingen. Het is mede een reactie op de toenemende individualisering en daarbij het idee dat kinderen krijgen louter en alleen een individuele aangelegenheid is. En dat is nog altijd niet veranderd.'

Wat hebben we daar wat u betreft mee verloren?

'Voor steeds meer mensen is het gezin iets ouderwets. Als er al een gezinsvisie is, is het deze: een gezin is je eigen keuze. Zoek het dus zelf maar uit. Intussen staan heel veel gezinnen onder druk, leven steeds meer ouders en kinderen in een één-ouderverband en daalt het geboortecijfer drastisch. Terwijl het gezin, in al zijn verschijningsvormen, het cement van de samenleving is. Het negeren van het belang van familiebanden door de overheid en die niet ondersteunen zorgt er in brede zin voor dat de onderlinge solidariteit wordt ondermijnd.'

Waarom is het krijgen van een kind een zaak van iedereen?

'Laat ik beginnen te stellen dat het er niet om gaat dat iedereen kinderen moet krijgen, maar iedereen moet wel beseffen dat nakomelingen in het belang van ons allemaal zijn. Los van meer solidariteit door het omarmen van gezinnen, betekent elk kind immers straks een extra werkende die iets doet voor het geheel. Door een voorziening als bijvoorbeeld kinderopvang niet te zien als een publieke dienst, kan niet iedereen zijn steentje bijdragen en zijn er nu al grote arbeidstekorten. In landen om ons heen denken en handelen ze daarin slimmer. Uitbreiding van voorzieningen als verlof en opvang stimuleert jonge mensen in hun kindervens. Dat levert niet alleen zekerheid op voor de arbeidsmarkt op langere termijn en daarmee voor de staatskas, het zorgt er ook voor dat het gemiddeld aantal kinderen niet nog verder wegzakt. En dat heb je nodig om je samenleving duurzaam te onderhouden.'

De overheid moet eigenaarschap erkennen middels een Ministerie voor Bevolking & Gezin

Hoe werkt dat precies?

'Voor een samenleving die niet groeit of krimpt heb je theoretisch gerekend gemiddeld 2,1 kind per vrouw nodig. Kom je daaronder dan vervangen generaties zichzelf niet meer en krimpt uiteindelijk de bevolking. Kom je daar ver onder dan verandert de samenleving drastisch. In China of Japan is die krimp al begonnen. In Nederland ook maar dat valt in de cijfers niet op door bijvoorbeeld de hoge arbeidsmigratie. Ik constateer dat je zonder bevolkingsbeleid daar uitkomt waar we nu de voorboden van zien. In een samenleving die qua

bestaanszekerheid onder druk staat, waar overal arbeidstekorten ontstaan en waar spanningen ontstaan. Dan hoor je vaak: het probleem in Europa is de vergrijzing. Nee zeg ik dan, het probleem is de ontgroening.'

Het werkelijke probleem wordt ontkend?

'Er wordt vooral heel laconiek over gedaan: die dalende *vervangingsfactor* is niet erg want "er zijn al te veel mensen op de wereld" hoor je dan. Maar als demograaf zie ik haarscherp dat het decennialang ontbreken van bewust gezinsbeleid in Nederland, ervoor heeft gezorgd dat we hier in een gevarenczone zijn beland. En als we niks doen, worden op middellange termijn de problemen groter. Het lukt jonge mensen steeds minder om een huis en vaste baan te vinden en om een vaste relatie in stand te houden of zonder stress kinderen en werken te combineren. Dat beïnvloedt natuurlijk het krijgen van kinderen. Ondertussen doet de overheid niets en neemt de immigratie ten opzichte van de bevolkingsgroei toe. En dat ondermijnt de solidariteit opnieuw.'

Klinkt als een catch 22. Welke gezinsvisie moet wat u betreft ontwikkeld worden om hier doorheen te breken?

'Het belang van wat ik noem *intergenerationele solidariteit* moet allereerst erkend worden. Elk individu bevindt zich in een familieverband en dat is de kern. Dat betekent bijvoorbeeld dat ouders hun bedrijf makkelijk moeten kunnen overdragen aan hun kinderen, dat je geld mag schenken aan je kinderen en dat we het gezin zien als een aangelegenheid van de hele samenleving. Doordat de overheid steeds strenger ingrijpt in familiebanden en dat steeds zwaarder belast, breek je die kernwaarden af. Om de druk op gezinnen te verlagen moet de overheid vervolgens eigenaarschap erkennen middels een Ministerie voor Bevolking & Gezin. Van daaruit moeten er oplossingen worden gefaciliteerd die de solidariteit versterken en het combineren van werk en gezin makkelijker maken.'

Meer steun voor Haagse gezinnen, onder meer met gratis voorschool.

Als het niet kan zoals het moet, dan moet het maar zoals het kan. Met dit adagium heeft de Haagse wethouder Hilbert Bredemeijer besloten de voorschool in zijn stad in één keer gratis te maken voor meer dan de helft van de kinderen in zijn stad. “De landelijke beslissing om kinderopvang voor iedereen gratis te maken, duurde me te lang. Dus toen ben ik het voor Den Haag zelf gaan regelen.”

Met welke blik op gezinnen bent u wethouder onderwijs, jeugd, sport en dienstverlening in Den Haag?

‘Voor gezinnen die wonen in een dichtbevolkte stad als Den Haag is de druk extra hoog. Er is weinig ruimte en overall staat tijdsdruk op. Als vader van drie kinderen woonachtig in Den Haag, ervaar ik dat zelf ook. In mijn werk ben ik constant op zoek naar manieren om het leven in de stad leuker en fijner te maken voor gezinnen. En daarbij zie ik een gezin nadrukkelijk ook als het grotere verband. Het zijn echt niet alleen maar een vader, een moeder en twee of drie kinderen. Ook zonder kinderen, of alleenstaand kan je onderdeel zijn van een gezin.’

Wat betekent dat concreet?

‘Toen ik 4,5 jaar geleden begon, ben ik eerst normen gaan vaststellen voor de hoeveelheid voorzieningen zoals bibliotheken, sportvelden, scholen en kinderopvang per 10.000 inwoners. Dat betekent dat je als inwoner iets hebt om je aan vast te houden en als gemeente om je aan te houden. Als de stad groeit, moeten zulke voorzieningen mee groeien. Al snel werd mij duidelijk dat veel gezinnen vanuit een achterstandspositie baat zouden hebben bij toegankelijke voorschoolse opvang. Maar door de kosten en de toeslagen affaire zijn ouders juist steeds terughoudender geworden.’

Dus besloot u van de voorschool een publieke voorziening te maken?

‘Als 51%, dus meer dan de helft van de Haagse kinderen, in een achterstandspositie opgroeit, is dat een pittige constatering. Daarnaast weten we door onze samenwerking met het onderwijs dat steeds meer 4-jarigen met een flinke taalachterstand naar school komen. Of qua gedrag zich nog helemaal niet kunnen verhouden tot de praktijk van een school. Achterstanden die - hoe jong de kinderen ook zijn - dan al lastig in te halen zijn. Los van de kansen die je ieder kind gunt, kunnen we dat als gemeente Den Haag niet laten gebeuren. Toen hebben we gezegd: als de landelijke politiek niet handelt, gaan wij deze trend als Gemeente zelf stoppen.’

Verlaagt u de leerplicht zo niet naar 2 jaar?

‘Verplichten willen we zeker niet. Daarom kiezen we ervoor om de drempels in geld en regeldwang te verlagen. Daarnaast zetten we rolmodellen uit de buurt in zodat ouders de toegang makkelijker vinden. In Den Haag hebben we er bewust nu voor gekozen alleen de kinderen in een achterstandspositie, dus die 51%, dit aan te bieden. Die hebben het echt nodig. Uiteindelijk ben ik absoluut voorstander voor gratis kinderopvang voor alle kinderen. We zien de druk bij ouders oplopen, omdat ze financieel en met twee banen qua tijd onder druk staan. Wat de reden ook is, kinderopvang of de voorschool gratis en voor iedereen toegankelijk maken, betekent ouders die steun geven die ze nodig hebben. En daar profiteert de hele samenleving van.’

‘Als de landelijke politiek niet handelt, gaan wij deze trend als Gemeente zelf stoppen’

Hoe profiteert de samenleving daarvan?

‘Den Haag kent veel culturen. Er is een constante stroom van nieuwkomers naar de stad; mensen uit andere delen van het land en mensen uit andere delen van de wereld. Op dit moment leven we veelal in parallelle samenlevingen waardoor de omgang stroef verloopt en debatten polariseren. We komen de ander nauwelijks tegen. Als we die kans vergroten, bijvoorbeeld door voorschoolse opvang, gaan we letterlijk én figuurlijk meer elkaars taal spreken en kunnen we weer één samenleving worden.’

U bent een christendemocraat. Hoe ideologisch is uw gezinsvisie en aanpak ingegeven?

‘Regelmatig krijg ik de opmerking: wéér een CDA’er die zich inzet voor het gezin. Hij wil vast terug naar hoe het vroeger was. Natuurlijk ben ik ideologisch gedreven, maar veel belangrijker is mijn liefde voor de stad. Hoe maken we het beter voor alle inwoners. Ik geloof erin dat veel zaken die we nu naar de markt hebben gebracht, terug moeten naar het gezin. Een voorbeeld is jeugdzorg. Als kinderen gedragsproblemen vertonen, gaan we het kind fiks of weg halen. Daarmee hebben we ‘het probleem’ als het ware ge-outsourced. Ik geloof in de kracht van het gezin. Het gezin staat in mijn visie centraal en krijgt daarbij de hulp die nodig is. Alleen dan pak je problemen aan waar de kern zit en is de oplossing duurzaam.’

Kunt u daar een concreet voorbeeld van geven?

‘In een Haags gezin was een jongen met ernstige gedragsproblematiek. Hij werd als puber groter en sterker dus de vraag was: wat nu? In plaats van hem uit huis te plaatsen, hebben we een tuinhuis gekocht én geplaatst. Met meer rust en ruimte maar nog steeds onder de vleugels van het gezin heeft hij zijn nieuwe plek gevonden. Dit voorbeeld laat zien dat de menselijke maat van een gemeente alternatieve oplossingen sneller in praktijk kan brengen dan bijvoorbeeld een landelijke overheid. Maar dat neemt niet weg dat een landelijk Ministerie van Gezin wel de weg voorwaarts zou kunnen wijzen. En daarbij de visie op meer regie én meer steun voor het gezin in heel Nederland zou kunnen uitrollen.’

Conclusies

'Er zijn wel voorzieningen, en in het algemeen zou ik Nederland typeren als een land waar alles goed geregeld is, maar er zijn tekorten in de kinderopvang, bso, basisscholen, zorg, wachtlijsten bij zwemles, ontzettend hoge kosten kinderopvang en BSO, hoge kosten in levensonderhoud waardoor de voorzieningen die er nu zijn gewoon niet meer functioneren en onvoldoende zijn.

Tevens worden beide ouders nu verwacht (fulltime) te werken en daarnaast als een soort bijzaak die wel fulltime tijd vergt, maar die je er parttime bij moet doen als een soort hobby na je werk, je gezin te runnen/voor je kinderen te zorgen. Vroeger waren er ongetwijfeld andere problemen, maar de verdeling 'vrouw zorgt voor gezin en man werkt/zorgt voor inkomsten' was in ieder geval een veel duidelijkere en rustigere. Als vrouw had je dan ook een groter vangnet (want andere gezinnen waren ook thuis en konden helpen) en er was meer rust in huis. Nu is het echt een uitdaging om alles met elkaar te combineren en dat gaat ten koste van de mentale en fysieke gezondheid. Ik snap de traditional wife trend dus heel goed - de vraag is alleen hoe je dat in deze verschrikkelijk dure tijden voor elkaar zou krijgen.'

Kaders knellen. De bovenste quote van een ouder uit de peiling geeft de staat van het gezin anno 2024 goed weer. Nederland is een veilig land om in te wonen. We hebben goede voorzieningen, speelruimte voor kinderen, financiële regelingen, onderwijs en zorg. Het is veilig. **'We hebben het goed.'** Maar tegelijkertijd ervaren gezinnen ook een hoge druk. **'De maatschappij/voorzieningen zijn niet ingericht op twee werkende ouders.'** De vraag is: Past het eigenlijk nog bij wat we nodig hebben in een vergrijzende economie met een dalend geboortecijfer?

De leefwereld verandert. Vraag het een willekeurige 35-plusser om de zin af te maken: Een goede meid... is op haar toekomst voorbereid. Het was een reclameslogan⁸³ van de Nederlandse Rijksoverheid uit 1989. De campagne viel samen met de invoering van de 1990-maatregel⁸⁴. Deze maatregel had tot doel om iedereen individueel verantwoordelijk te maken voor zijn of haar eigen inkomen. Dit moest de arbeidsparticipatie van vrouwen verhogen en een besparing op de uitkeringslasten opleveren. Met succes: in 1990 was 25% van de vrouwen economisch zelfstandig. In 2022 is dat 68,8%.⁸⁵

De systeemwereld stukt. Echter schuilt hier wel gelijk de uitdaging voor gezinnen. **'Nederland is niet ingericht op tweeverdieners. De maatschappij is erop ingericht dat 1 van de 2 (vaak de vrouw) voor de kinderen zorgt. Schooltijden, activiteiten voor kinderen, zwemles enzovoort is niet aangepast op tweeverdieners.'** De voorzieningen van toen zijn niet meegegroeid met de arbeidsparticipatie van vrouwen. Nederland is nog steeds ingericht op het kostwinnersgezin waarbij één partner werkt en de andere zorgt. Terwijl in 2023 87%

⁸³ Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid - Wikipedia

⁸⁴ 1990-maatregel - Wikipedia

⁸⁵ Hoe verschilt de economische zelfstandigheid tussen mannen en vrouwen? | CBS

van de gezinnen met minderjarige kinderen beide partners werken en zorgen.⁸⁶ **‘Als ouder is het echter wel lastig werk en kinderen te combineren.’** Nederland wordt nu namelijk gekenmerkt door het tweeverdienersgezin maar met ondersteuning en voorzieningen voor een kostwinnersgezin. Terwijl het tweeverdienersmodel al knelt op het gebied van zorg en gelijkheid tussen vrouw en man. Andere landen constateerden deze problemen in de jaren 90 en zijn overgestapt naar een tweeverdieners-tweeverzorgersmodel.⁸⁷

Dit speelt zich af tegen verschillende economische, politieke, demografische en ecologische ontwikkelingen. De vergrijzing en de inflatie nemen toe. De participatiemaatschappij vraagt meer van ouders. De woningmarkt staat onder druk en zorgt voor hogere huren en hypotheek. De boodschappen zijn duurder. De aarde warmt op. De maatschappij verhard. De arbeidsmarkt is krap. Bestaanszekerheid niet gegarandeerd.

Schaarste schuurt. Ouders bevinden zich in het midden, in een onmogelijke spagaat tussen kinderen, de mantelzorg voor hun eigen ouders, het huis, het werk en dure boodschappen. **‘Alle kosten zijn zo hoog dat je veel moet verdienen en dus heb je weinig tijd voor je kinderen.’**

Ze hebben niet allemaal een werkgever die meedenkt of een omgeving die ondersteunt. Ouders willen het beste voor hun kind, maar kunnen ze dat wel waarmaken?

‘Nederland is een redelijk veilig land om in te wonen met kinderen, echter wordt alles te duur en de vergoedingen zijn te minimaal om als een middeninkomen goed voor je kind te zorgen.’

De onzekerheid groeit. Terug naar de jaren 80. De opa's van nu werkten. De oma's van nu vonden steun bij elkaar, of bij de kerk. De kinderen van toen, de ouders van nu, hebben deze steun noch tijd niet. Sterker nog, ze worden makkelijk veroordeeld, langs de meetlat gelegd. Ze voeden 'prinsjes en prinsesjes' op. Ze zijn "die lastige ouders in het onderwijs die hun dotje naar het VWO willen hebben". Ook krijgen ze anno 2024 nog steeds te horen dat ze hun kind toch niet zo vaak naar de kinderopvang moeten sturen. Dit horen de moeders, niet de vaders. De heersende norm en de hoge eisen die we onszelf opleggen, maken het niet makkelijker. Ouders hebben de neiging om zichzelf voortdurend te verantwoorden, naar de ander en zichzelf.

Het gezin als kleinste eenheid waarin kinderen opgroeien en waar de samenleving die we maken terug te zien is, mag centraler staan. Het is naast het

kleinste onderdeel van de samenleving ook het meest constante: met alle wisselingen die er rondom dat gezin plaatsvinden door transities, beleidswijzigingen en politieke verschuivingen is er in ieder geval altijd nog dat gezin waar gezinsleden op terug horen te kunnen vallen. Dit verdient ook passende waardering.

‘De lat ligt in Nederland hoog. Je kan dus niet alles waarmaken zoals je het liefste doet.’

⁸⁶ In steeds minder gezinnen werkt alleen de vader | CBS

⁸⁷ Gezinsbeleid in omringende landen | Rapport | Rijksoverheid.nl

Het knelt, aan alle kanten. Het wordt tijd om gezinnen beter te ondersteunen. De cijfers laten zien dat het beter gaat, maar niet genoeg. 'Het is een 7, maar het hoort een 10 te zijn.' Het knelt als een te kleine schoen. En we lijken het te accepteren. 'Het is allemaal best oké. Niet altijd is alles even makkelijk en het kost een hoop geld.' We zijn blij dat alles er is, maar het is niet wat we nodig hebben.

'In de basis is Nederland een goed land. Alleen staan we nu op een kantelpunt en dat kan dus twee kanten op. Ik vrees dat het eerder de verkeerde kant op helt. Met een groot gezin (4 kinderen) is het financieel (met een prima inkomen) echt een uitdaging.'

We zien al dat verschillende gemeentes buiten de lijntjes kleuren en goede ondersteuning voor gezinnen gewoon regelen. We zien scholen en kinderopvangorganisaties die samenwerken en zorgen voor mooie dagarrangementen voor kinderen. We zien bijvoorbeeld de gemeente Arnhem alle schulden aflossen van ongeveer 50 huishoudens in Immerloo⁸⁸. Die wijk staat bij het CBS te boek als het armste postcodegebied van Nederland. De gemeente hoopt aan te tonen dat als schulden helemaal zijn verdwenen, andere problemen als huiselijk geweld, verslaving, verwaarlozing en werkloosheid sneller en beter kunnen worden aangepakt. Het zijn deze voorbeelden die laten zien dat het wel kan.

De simpele conclusie is: het knelt, aan alle kanten. De maatschappij is niet voldoende ingericht op gezinnen van nu en ook niet op de toekomst. Verschillende organisaties zoals SCP, RIVM en TNO waarschuwen voor de nog verder toenemende druk van de vergrijzing in de aankomende 20 jaar. De organisaties bepleiten een overkoepelende, geïntegreerde visie en bijbehorende aanpak omdat de druk te veel gaat vragen van ouders.

Het ontbreekt in Nederland aan een overkoepelende ambitie om iets voor gezinnen te doen. De vraag is of de overheid en de maatschappij bereid is om te investeren in het welzijn van kinderen, ouders en opa's en oma's? Wat is er nodig om een 10 te krijgen en wat levert ons dat op? Wat is de maatschappelijke investeringsbereidheid in gezinnen?

⁸⁸ Arnhem lost schulden af van bewoners in 'armste wijk van het land'

Gevonden bronnen in het kader van 'De (sociale) media over gezinnen':

1	Beweging van nul - 0 bange ouders
2	Het versterken van de veerkracht van de Nederlandse samenleving: 10 beleidsadviezen
3	Gratis OV voor alle kinderen in Amsterdam
4	Maak een praatje op het schoolplein, haal je kinderen op tijd op van een speelafpraak en nog 43 regels voor nieuwe opvoedetiquette
5	Wantrouwen in de overheid: 'Burgers zijn kopschuw geworden'
6	Hij onderzoekt wat mensen gelukkig maakt. 'Om de magie van het leven te ervaren, kun je niet terugschrikken voor uitdagingen'
7	Whitepaper: Veerkracht in Nederland 2023 – Integron.nl
8	Gezinnen met drie of vier ouders wachten nog steeds op erkenning
9	Bioloog Geerdt Magiels over kinderarmoede: 'Goed begonnen is half gewonnen'
10	Buurtmamas.nl
11	Monitor Loonverschillen mannen en vrouwen, 2022
12	Brede welvaart: natuur en samenleving onder druk
13	Kan er zoetjesaan een eind gebreed worden aan het dominante doemverhaal over het moederschap?
14	Ouderschap en werk inwisselbaar maken doet het ouderschap en het werk tekort
15	Daddy's Place
16	Bij wie zit een kind in de klas?
17	Opinie: Vraag het de vrouw met een kindervens en zij zou liever vader worden
18	Bestaansonzekerheid leidt in veel gevallen tot uitstel of zelfs afstel van kindervens
19	Vier op de tien ouders spelen nog geen uur per week met hun kinderen
20	Betere hulp voor ouders en kinderen begint niet bij jeugdzorg
21	Kinderpsychiater Binu Singh: 'Wat we verwachten van ouders is niet realistisch'
22	Het lijkt wel of alles de schuld is van de ouders
23	Drie op tien ouders met kinderen op opvang willen niet dat opvang gratis wordt: 'Slecht voor kwaliteit' - EenVandaag
24	Equal-Life team: Improving child exposome and quality of life
25	Stop blaming parents for everything - UnHerd
26	De kansenkloof op de woningmarkt
27	Zo (on)eerlijk zijn de kansen voor een kind in groep 8
28	Hoe ongelijkheid zich in de eerste levensjaren aftekent
29	Vleuten Versterkt - Het Systeem in Beeld
30	Gemeenten agenderen bestaanszekerheid: oproep VNG

31	Gratis ov-kaartjes voor lage inkomens Amsterdam voor iedereen te bestellen RTL Nieuws
32	Waarom willen ouders alleen nog maar het allerbeste voor hun kind? Relax toch een beetje!
33	Helpt werknemers eist het recht om thuis te werken bij een nieuwe baan RTL Nieuws
34	Amsterdam maakt openbaar vervoer vier maanden gratis voor kinderen tot en met elf jaar
35	Ik geen Hazes-je, jij geen studiedag, dat lijkt me een lekkere deal met de school van je kinderen Enschede tubantia.nl
36	Wat zijn kinderrechten waard als ouders krom liggen? Trouw
37	Ik herinner me hoe ik zélf keek naar ouders die hun geduld verloren, moreel superieur met een roseetje in de zon
38	Hoe beïnvloedt de 'momfluencer' ons moederbeeld?
39	Inspectie: duizenden mbo'ers met diploma zijn 'laaggeletterd' RTL Nieuws
40	Jonathan Haidt on X - Here is a 14th explanation for the teen mental health crisis which does not work
41	Vrees voor nóg meer druk op de mantelzorger, na uitspraken minister Helder
42	Meer steun voor opnemen gezin in de Grondwet: CDA, CU en BBB steunen SGP-plan Politiek AD.nl
43	KIS-onderzoek laat vaders aan het woord over hun rol in de opvoeding
44	Net boven het bestaansminimum leven: 'Zolang de kinderen maar kunnen eten'
45	Twentenaar voelt zich minder gezond, mogelijk omdat geldproblemen spelen Enschede tubantia.nl
46	Waarom landen meer baby's willen (en daar miljarden voor over hebben) RTL Nieuws
47	Hoe regelmatig luiers verschonen vaders een ouderschapsbrein geeft Donders Wonders
48	Rotterdam wil leerplicht vanaf 2,5 jaar nu zitten er leerlingen in groep 1 die de taal niet spreken
49	het groot leids ouderschapsonderzoek "leuker voor later"
50	Kraamzorg noodgedwongen heringericht, minder zorg bij tweede kind
51	Geboortezorg is juist cruciaal Trouw
52	Mentale problemen Nederlandse jongeren onverminderd hoog - Nieuws - Universiteit Utrecht
53	WRR: Geef burgers meer grip Nieuwsbericht
54	Briefadvies Toekomstverkenning mbo, ho en wetenschap Advies Onderwijsraad
55	Samen iets doen helpt jongere met jeugdtrauma'
56	Forse verhoging van het sociaal minimum is nodig Nieuwsbericht Rijksoverheid.nl
57	Voortgangsrapportage aanpak 'Mentale gezondheid: van ons allemaal' Rapport Rijksoverheid.nl
58	Nieuwe aanpak hulpverlening ouders om problemen bij kinderen te voorkomen Nieuwsbericht Raad voor Volksgezondheid en Samenleving
59	Deelrapport Meer zicht op ouders Publicatie Sociaal en Cultureel Planbureau
60	Deelrapport Meer zicht op ouders Publicatie Sociaal en Cultureel Planbureau

61	Eén op de zes Nederlanders kampt met stapeling van problemen Nieuwsbericht Sociaal en Cultureel Planbureau
62	Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinvolle' participatie Publicatie Sociaal en Cultureel Planbureau
63	Rapport: seksueel geweld tegen kinderen vaak in thuisomgeving
64	Minister wil verplichte cursus vóór aanschaf van een hond
65	CBS: steeds meer jongeren wonen nog thuis
66	Leesvaardigheid Nederlandse 15-jarigen verder achteruitgegaan
67	Ouderschap vaker uitgesteld om onzekere toekomst
68	Jongeren stellen samenwonen en kinderwens uit om woningkrapte
69	Nederland lager dan buurlanden in lijst gelijkheid tussen man en vrouw
70	Nederland daalt op kinderrechten-ranglijst, 'om je te schamen'
71	RIVM bezorgd: vaccinatiegraad jonge kinderen zakt onder 90 procent
72	Geldzorgen nemen toe: vooral jongvolwassenen ongerust over toekomst
73	Brede welvaart ongelijk verdeeld: jongvolwassenen en migranten blijven achter
74	Jongeren blijven langer bij ouders wonen, wel minder 'boemerangkinderen'
75	SGP, CDA, CU en BBB: gezinsleven beschermen in Grondwet
76	Veilig Thuis: meer emotioneel verwaarloosde kinderen door ouders met geldstress
77	Aantal kinderen zonder zwemdiploma neemt nog steeds toe
78	Nederlanders die minder gaan werken, kijken amper naar effect op pensioen
79	Fors meer schoolverlaters, vooral mbo'ers stromen vroegtijdig uit
80	Een op de zes mensen die gezonder willen eten, kan dat niet betalen
81	Kwart van de kinderen groeit op met ouder met stoornis of verslaving
82	Ondanks talloze acties vaak geen sinterklaascadeaus voor kinderen in armoede Binnenland NU.nl
83	Een op de tien volwassenen kwetsbaar door opstapelende problemen
84	Alles wordt anders als je kind crimineel is', Diana helpt andere moeders - Omroep West
85	Onderzoek: Een derde van de kinderen op basisschool leeft in een stressvolle thuissituatie
86	Ontwikkeling en vertrouwen van kinderen onder druk door conflicten tussen ouders en de overheid De Kinderombudsman
87	Samen sterk? Burgercollectieven lossen problemen op die de overheid laat liggen
88	Oratie Prof.dr. P.C.M. Luijk
89	Staat van de ouder 2023 - Ouders en Onderwijs
90	Europarlementarier Catharina Rinzeema: dat ik als vrouw met politieke ambities zoveel negativiteit opriep was een teken dat ik verschil kon maken

91	Overheid.nl Consultatie Gezin krijgt bescherming in de Grondwet
92	Versie internetconsultatie 1 juni 2023 Voorstel van wet van het lid Stoffer houdende verklaring dat er grond bestaat een voorste
93	Voorlezen lezen spelen - LinkedIn Mark Simons
94	Grootouders reizen stad en land af om op activity
95	Aantal huishoudens met schulden door toeslagen in vijf jaar verdubbeld
96	Kinderen uit de knel - Raad voor Volksgezondheid en Samenleving
97	Gender (in)equality at the kitchen table: A diary study on how Parents' coordination facilitates an equal task division and relationship quality - Riedijk - British Journal of Social Psychology - Wiley Online Library
98	Enquête: veel ouders willen dat kinderopvang niet gratis wordt; vrezen wachtlijsten Binnenland AD.nl
99	RVS: voer Kinderrechtentoets in
100	De zorgende vader rukt op, vooral onder hogere inkomens: 'Als zorgen voor je kind heel duur is, doe je het niet' - NRC
101	Report of the European Observatory on Family Policy: Towards greater family policy integration across Europe COFACE Families Europe
102	Bij dit bedrijf in Enschede krijgen medewerkers een week vrij op kosten van 'de baas
103	'We moeten wel de straat op' – De Groene Amsterdammer
104	Druk op de keten
105	Beweeghummeltjes compleet peuter beweegprogramma
106	Onrust bij zwarte atletes na dood Bowie: 'Zij lopen meer risico bij zwangerschap'
107	Eens een dubbeltje, altijd een dubbeltje?
108	Zonder mantelzorgers kan een verpleeghuis niet meer draaien Trouw
109	13 explanations mental health crisis
110	Wereldwijd herstel vaccinatiegraad, maar Nederland blijft... - UNICEF
111	UNICEF Nederland maakt zich zorgen over positie kinderen...
112	Geef meer aandacht aan mentale gezondheid op school - UNICEF
113	Young children do better at school if their dads read and play with them ScienceDaily
114	Geld, opvoeding, werk: bij 130.000 gezinnen stapelen de problemen zich op
115	Ik ben voor sterfrecht: het recht voor kwetsbare ouderen om de dood niet te bevechten, als die zich aandient
116	Waarom vinden ouders opvoeden tegenwoordig zo zwaar? De Volkskrant
117	Druk, druk, druk: is het leven echt zoveel gejaagder dan vroeger?
118	Studenten noemen opstapeling van onzekerheden als bron voor prestatiedruk - Trimbos-instituut
119	Extra kraamhulp voor kwetsbare gezinnen: 'Geeft ouders meer zelfvertrouwen'

120	Buurtprojecten moeten Japanse senioren redden van de eenzaamheid
121	Door arbeidskrapte klinkt de roep om langer en meer te werken maar hoeveel uur is de ideale werkweek - VK
122	Dalende vruchtbaarheid sinds 2010: de rol van opleidingsniveau
123	Stijgende sterftcijfers onder zwarte moeders VS: 'Niet serieus genomen'
124	Kolven op het werk kan bij meeste werkgevers, wel meer kennis en betere faciliteiten nodig Voedingscentrum
125	Ruim 120.000 ouders maken gebruik van nieuw, betaald ouderschapsverlof
126	Vruchtbaarheidscijfer Nederland naar dieptepunt: zo zit dat RTL Nieuws
127	Wantrouwen jongeren in overheid groeit, zien jeugdwerkers: 'Blijf in gesprek' RTL Nieuws
128	Wat? – Knarrenhof
129	Generatie Z is verbaal heel sterk. Maar dat wil niet zeggen dat er geen problemen zijn - NRC

Bronnenlijst

- 1ste Nederlandse Staat van het Gezin - Voor Werkende Ouders. (2022). In *Voor Werkende Ouders*.
<https://www.voorwerkendeouders.nl/1ste-nederlandse-staat-van-het-gezin/>
- Aandacht voor veerkracht en balans van ouders - NCJ*. (2024, 9 februari). NCJ.
<https://www.ncj.nl/inspiratie/aandacht-voor-veerkracht-en-balans-van-ouders/>
- Abbara, K. (2023, 24 mei). *Gratis OV voor alle kinderen in Amsterdam*. PvdA Amsterdam.
<https://amsterdam.pvda.nl/nieuws/gratis-ov-voor-alle-kinderen-in-amsterdam/>
- Althuisius, J. (2023, 28 juni). *Maak een praatje op het schoolplein, haal je kinderen op tijd op van een speelafpraak en nog 43 regels voor nieuwe opvoedetiquette*. Volkskrant Kijk Verder.
<https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2023/maak-een-praatje-op-het-schoolplein-haal-je-kinderen-op-tijd-op-van-een-speelafpraak-en-nog-43-regels-voor-nieuwe-opvoedetiquette~v769433/>
- Bajja, F. (2023, 15 november). *Wantrouwen in de overheid: "Burgers zijn kopschuw geworden"*. NOS.
<https://nos.nl/artikel/2497916-wantrouwen-in-de-overheid-burgers-zijn-kopschuw-geworden>
- Beslissing over jou? Weet waar je recht op hebt!* (z.d.). De Kinderombudsman. Geraadpleegd op 7 september 2021, van <https://www.dekinderombudsman.nl/toolkit-beste-besluit/beslissing-over-jou-weet-waar-je-recht-op-hebt>
- Bestaanszekerheid: de basis moet op orde zijn* / Nibud. (2024, 14 maart). Nibud.
<https://www.nibud.nl/dossiers/bestaanszekerheid/>
- Beukers, G. (2023, 12 mei). Hij onderzoekt wat mensen gelukkig maakt. 'Om de magie van het leven te ervaren, kun je niet terugschrikken voor uitdagingen'. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/hij-onderzoekt-wat-mensen-gelukkig-maakt-om-de-magie-van-het-leven-te-ervaren-kun-je-niet-terugschrikken-voor-uitdagingen~b5b23b96/>
- Beweging van nul. (2023, december). *(2) Post / LinkedIn*. Geraadpleegd op 13 maart 2024, van https://www.linkedin.com/posts/beweging-van-nul_sponsor-0-bange-ouders-we-doen-in-nederland-activity-7143518172669767682-jbtX/?utm_source=share&utm_medium=member_ios
- Blok, Q. (z.d.). *Whitepaper: Veerkracht in Nederland 2023*. Integron. <https://www.integron.nl/kennis-en-nieuws/rapport-veerkracht-in-nederland-2023/>
- Boemerangbeleid* / Sharon Stellaard. (z.d.). Sharon Stellaard. <https://www.sharonstellaard.nl/>
- Brock, T., & Geurts, S. (2023, 21 juli). *Gezinnen met drie of vier ouders wachten nog steeds op erkenning*. NOS.
<https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2483622-gezinnen-met-drie-of-vier-ouders-wachten-nog-steeds-op-erkenning>
- Busato, V. (2023, 9 mei). *Bioloog Geerdt Magiels over kinderarmoede: 'Goed begonnen is half gewonnen'*. Vrij Nederland. <https://www.vn.nl/geerdt-magiels-kinderarmoede/>
- Buurtmama's: de ontmoetingsplek voor mama's* / Match, Chat & Ontmoet. (2023, 24 augustus). Buurtmamas.
<https://buurtmamas.nl/>

CBS. (2023a, september 8). *Hoe verdelen vaders en moeders werk en zorg? - Nederland in cijfers 2023*. Hoe Verdelen Vaders en Moeders Werk en Zorg? - Nederland in Cijfers 2023 | CBS. <https://longreads.cbs.nl/nederland-in-cijfers-2023/hoe-verdelen-vaders-en-moeders-werk-en-zorg/>

CBS. (2023b, november 8). *Jongeren in Nederland - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023*. Jongeren in Nederland - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023 | CBS. <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2023/jongeren-in-nederland/>

CBS. (2023c, november 8). *Opgroeien in ongelijke omstandigheden - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023*. Opgroeien in Ongelijke Omstandigheden - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023 | CBS. <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2023/opgroeien-in-ongelijke-omstandigheden/>

CBS. (2023d, november 8). *Trends in jeugdzorggebruik - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023*. Trends in Jeugdzorggebruik - Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2023 | CBS. <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2023/trends-in-jeugdzorggebruik/>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (z.d.-a). *Hoe verschilt de economische zelfstandigheid tussen mannen en vrouwen?* Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/emancipatie/hoe-verschilt-de-economische-zelfstandigheid-tussen-mannen-en-vrouwen->

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2023a, mei 17). Brede welvaart: natuur en samenleving onder druk. *Centraal Bureau Voor de Statistiek*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/20/brede-welvaart-natuur-en-samenleving-onder-druk>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2023b, december 6). *Monitor Loonverschillen mannen en vrouwen, 2022*. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2023/49/monitor-loonverschillen-mannen-en-vrouwen-2022>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024a, januari 3). Bevolking in 2023 minder sterk gegroeid dan een jaar eerder. *Centraal Bureau Voor de Statistiek*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/01/bevolking-in-2023-minder-sterk-gegroeid-dan-een-jaar-eerder>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024b, februari 15). Meer vrouwen én mannen in grote deeltijdbanen. *Centraal Bureau Voor de Statistiek*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/07/meer-vrouwen-en-mannen-in-grote-deeltijdbanen>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024c, maart 7). In steeds minder gezinnen werkt alleen de vader. *Centraal Bureau Voor de Statistiek*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/10/in-steeds-minder-gezinnen-werkt-alleen-de-vader>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024d, maart 14). Ruim helft Nederlanders werkt weleens thuis. *Centraal Bureau Voor de Statistiek*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/11/ruim-helft-nederlanders-werkt-weleens-thuis>

Curvers, E. (2023a, september 22). Ouderschap en werk inwisselbaar maken, doet het ouderschap en het werk tekort. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/columns-van-de-dag/ouderschap-en-werk-inwisselbaar-maken-doet-het-ouderschap-en-het-werk->

[tekort~bcd140f8/?utm_source=VK&utm_medium=email&utm_campaign=20230927%7Coprovoeden&utm_content=Oude](https://www.volkskrant.nl/columns-van-de-dag/ouderschap-en-werk-inwisselbaar-maken-doet-het-ouderschap-en-het-werk-tekort~bcd140f8/?utm_source=VK&utm_medium=email&utm_campaign=20230927%7Coprovoeden&utm_content=Oude)

rschap%20en%20werk%20inwisselbaar%20maken%20C%20doet%20het%20ouderschap%20en%20het%20werk%20tekort&utm_term=282628&utm_ctid=6f8c4647f12f2e2da27c88526470afb

Curvers, E. (2023b, december 8). Kan er zoetjesaan een eind gebreid worden aan het dominante doemverhaal over het moederschap? *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/columns-van-de-dag/kan-er-zoetjesaan-een-eind-gebreid-worden-aan-het-dominante-doemverhaal-over-het-moederschap~b2438edea/>

Daddy's Place. (z.d.). <https://daddysplace010.nl/>

Damen, F., & Frijters, S. (2022, 23 april). *Bij wie zit een kind in de klas?* <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2022/bij-wie-zit-een-kind-in-de-klas~v510467/>

De Bondt Mark Mangnus Manon van Middelkoop, H. (2024, 14 februari). *De energierekening januari 2024*. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/diversen/2024/de-energierekening-januari-2024?onepage=true>

De Jong, E. (2023, 7 mei). Opinie: Vraag het de vrouw met een kinderwens en zij zou liever vader worden. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-vraag-het-de-vrouw-met-een-kinderwens-en-zij-zou-liever-vader-worden~b8e7f123/>

De Ruiter, M. (2023, 25 september). Bestaansonzekerheid leidt in veel gevallen tot uitstel of zelfs afstel van kinderwens. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/bestaansonzekerheid-leidt-in-veel-gevallen-tot-uitstel-of-zelfs-afstel-van-kinderwens~b2f1f910/>

De Vrieze, M. (z.d.). *Vier op de tien ouders spelen nog geen uur per week met hun kinderen*. HRmagazine. <https://hrmagazine.be/nl/posts/vier-op-de-tien-ouders-speelt-nog-geen-uur-per-week-met-hun-kinderen>

De Winter, M. (2023, 11 februari). Betere hulp voor ouders en kinderen begint niet bij jeugdzorg. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/betere-hulp-voor-ouders-en-kinderen-begint-niet-bij-jeugdzorg~b8f3ca9c/>

Detombe, T. (2023, 5 oktober). *Kinderpsychiater Binu Singh: 'Wat we verwachten van ouders is niet realistisch'*. Sociaal.Net. <https://sociaal.net/achtergrond/binu-singh-kinderpsychiater/?fbclid=IwAR1tOtJelezBBP0RziCIU49d9b4U-FNHhzwEDvhG5dNCBPOARKG6BwseyNs>

Dietz, M. (2023, 18 december). *Het lijkt wel of alles de schuld is van de ouders*. Mariette Dietz Coaching. <https://www.dietzcoaching.nl/het-lijkt-wel-alles-de-schuld-van-de-ouders/>

EenVandaag. (2023, 11 september). *Drie op tien ouders met kinderen op opvang willen niet dat opvang gratis wordt: "Slecht voor kwaliteit"*. <https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/drie-op-tien-ouders-met-kinderen-op-opvang-wil-niet-dat-opvang-gratis-wordt-slecht-voor-kwaliteit/>

Enneking, K. (2023, 10 december). *RVS: voer Kinderrechtentoets in*. Binnenlands Bestuur. <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/raad-voor-volksgezondheid-en-samenleving-pleit-voor-invoering-kinderrechtentoets>

Equal-Life team: Improving child exposome and quality of life / Equal Life. (z.d.). <https://www.equal-life.eu/en/news/equal-life-team-improving-child-exposome-and-quality-of-life>

Frawley, A. (2023, 13 november). *Stop blaming parents for everything*. UnHerd.
<https://unherd.com/2023/11/stop-blaming-parents-for-everything/>

Frijters, S. (2023, 1 juli). *De kansenkloof op de woningmarkt*. Volkskrant Kijk Verder.
<https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2023/de-kansenkloof-op-de-woningmarkt~v772803/>

Frijters, S., & Tieleman, J. (2021, 10 april). *Zo (on)eerlijk zijn de kansen voor een kind in groep 8*.
<https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2021/schoolkansen~v424450/>

Frijters, S., & Van der Pol, G. (2021, 23 juli). *Hoe ongelijkheid zich in de eerste levensjaren aftekent*. Volkskrant Kijk Verder. <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2021/hoe-ongelijkheid-zich-in-de-eerste-levensjaren-aftekent/>

Garage2020. (2023, 4 april). *Vleuten Versterkt - Het Systeem in Beeld* [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=7C_IEbA1UwQ

Geldproblemen in Nederland - Nibud. (2024, 16 april). Nibud.
<https://www.nibud.nl/dossiers/geldproblemen-in-nederland/>

Gemeenten agenderen bestaanszekerheid: oproep VNG / VNG. (z.d.). VNG.
<https://vng.nl/nieuws/gemeenten-agenderen-bestaanszekerheid-oproep-vng>

Gezinspas - Gemeente Vaals. (z.d.). <https://www.vaals.nl/inwoners/gezinspas>

Gratis ov-kaartjes voor lage inkomens Amsterdam voor iedereen te bestellen. (2023, 8 mei). RTL Nieuws.
<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5382886/gratis-bestellen-openbaar-vervoer-ov-amsterdam>

Grosfeld, T. (2023, 27 oktober). *Waarom willen ouders alleen nog maar het allerbeste voor hun kind? Relax toch een beetje!* *Trouw*. <https://www.trouw.nl/tijdgeest/waarom-willen-ouders-alleen-nog-maar-het-allerbeste-voor-hun-kind-relax-toch-een-beetje~bab2d3a4/>

Helpt werknemers eist het recht om thuis te werken bij een nieuwe baan. (2023, 6 november). RTL Nieuws.
<https://www.rtlnieuws.nl/economie/life/artikel/5416831/peiling-rtl-nieuws-panel-recht-thuiswerken-belangrijk-nieuwe-baan>

Het adaptatiemodel - Voor Werkende Ouders. (2022, 6 april). *Voor Werkende Ouders*.
<https://www.voorwerkendeouders.nl/het-adaptatiemodel/>

Hielkema, D. (2023, 23 mei). *Amsterdam maakt openbaar vervoer vier maanden gratis voor kinderen tot en met elf jaar*. *Het Parool*. https://www.parool.nl/nederland/amsterdam-maakt-openbaar-vervoer-vier-maanden-gratis-voor-kinderen-tot-en-met-elf-jaar~b0f86a06/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=copylink

Hilberink, L. (2023, 16 juli). *Ik geen Hazes-je, jij geen studiedag, dat lijkt me een lekkere deal met de school van je kinderen*. *tubantia.nl*. <https://www.tubantia.nl/enschede/ik-geen-hazes-je-jij-geen-studiedag-dat-lijkt-me-een-lekkere-deal-met-de-school-van-je-kinderen~a979815e/>

Hilhorst, P., & Hoekstra, I. (2023, 16 december). *Wat zijn kinderrechten waard als ouders krom liggen?* *Trouw*.
<https://www.trouw.nl/opinie/wat-zijn-kinderrechten-waard-als-ouders-krom-liggen~bb8bc047/>

Hoeke, E. (2023, 2 juni). Ik herinner me hoe ik zélf keek naar ouders die hun geduld verloren, moreel superieur met een rosetje in de zon. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/volkskrant-magazine/ik-herinner-me-hoe-ik-zelf-keek-naar-ouders-die-hun-geduld-verloren-moreel-superieur-met-een-rosetje-in-de-zon~bf4a845a/>

Hoorntje, R., & Huizing, I. (2023, 14 mei). Hoe beïnvloedt de “momfluencer” ons moederbeeld? *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2475033-hoe-beinvloedt-de-momfluencer-ons-moederbeeld>

Iene Miene Media - het onderzoek naar mediagebruik bij gezinnen. (2024, 4 april). Media Ukkie Dagen. <https://www.mediaukkiedagen.nl/ienemienemedia/>

Inspectie: duizenden mbo'ers met diploma zijn “laaggeletterd”. (2023, 10 mei). RTL Nieuws. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5383202/inspectie-6000-mboers-behaalden-diploma-als-laaggeletterd>

Investeer in de kinderopvang! - Voor Werkende Ouders. (2024, 18 maart). *Voor Werkende Ouders*. <https://www.voorwerkendeouders.nl/investeer-in-de-kinderopvang/>

Jantje Beton slaat alarm: steeds minder kinderen spelen buiten! / Jantje Beton. (z.d.). Jantje Beton. <https://jantjebeton.nl/nieuws/jantje-beton-slaat-alarm-steeds-minder-kinderen-spelen-buiten>

Jellema, E. (2024, 18 april). *Staat van de Ouder 2024: Ode aan de Ouder!* Ouders & Onderwijs. <https://oudersenonderwijs.nl/nieuws/16054/>

Jeugdfonds Sport & Cultuur. (2023, 16 november). *Home - Jeugdfonds Sport & Cultuur*. <https://jeugdfondssportencultuur.nl/>

&i>Jonathan Haidt op X: “Here is a 14th explanation for the teen mental health crisis which does not work: parents are increasingly abusive since 2010 (they are not). Nobody has yet proposed an explanation for the crisis that works--especially internationally-- other than the rapid teen transition from. . . <https://t.co/VvvbaszzYR>” / X. (z.d.). X (Formerly Twitter). &tspan class="url"&t>https://twitter.com/JonHaidt/status/1734931511168712808?s=20

Jongerenplatform. (z.d.). www.ser.nl. <https://www.ser.nl/nl/thema/jongeren/SERjongerenplatform>
Jongvolwassenen wonen vaker bij ouders dan 20 jaar geleden / *Jeugdmonitor*. (z.d.). <https://jeugdmonitor.cbs.nl/publicaties/jongvolwassenen-wonen-vaker-bij-ouders-dan-20-jaar-geleden>

Judex. (2023, 7 september). *De Nationale Echtscheidingsmonitor 2023*. <https://www.judex.nl/rechtsgebied/familie-echtscheiding/echtscheiding/columns/nationale-echtscheidingsmonitor-2023/>

Kamphuis, B. (2024, 23 april). Arnhem lost schulden af van bewoners in “armste wijk van het land”. *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2517826-arnhem-lost-schulden-af-van-bewoners-in-armste-wijk-van-het-land>

Katawazi, G. (2023, 4 juli). Vrees voor nóg meer druk op de mantelzorger, na uitspraken minister Helder. *Trouw*. <https://www.trouw.nl/zorg/vrees-voor-nog-meer-druk-op-de-mantelzorger-na-uitspraken-minister-helder~b5c4d724/>

Keultjes, H. (2023, 2 november). Meer steun voor opnemen gezin in de Grondwet: CDA, CU en BBB steunen SGP-plan. *tubantia.nl*. <https://www.tubantia.nl/politiek/meer-steun-voor-opnemen-gezin-in-de-grondwet-cda-cu-en-bbb-steunen-sgp-plan~a54b48f3/>

Kinderarmoede, A. (z.d.). *Alliantie Kinderarmoede*. Alliantie Kinderarmoede.
<https://alliantiekinderarmoede.nl/>

KIS-onderzoek laat vaders aan het woord over hun rol in de opvoeding / KIS. (z.d.). KIS.
<https://www.kis.nl/artikel/kis-onderzoek-laait-vaders-aan-het-woord-over-hun-rol-de-opvoeding>

Knol, R. (2023, 18 november). Net boven het bestaansminimum leven: "Zolang de kinderen maar kunnen eten". *NOS*. <https://nos.nl/collectie/13958/artikel/2498124-net-boven-het-bestaansminimum-leven-zolang-de-kinderen-maar-kunnen-eten>

Kodde, J. (2023, 1 juli). Twentenaar voelt zich minder gezond, mogelijk omdat geldproblemen spelen. *tubantia.nl*. <https://www.tubantia.nl/enschede/twentenaar-voelt-zich-minder-gezond-mogelijk-omdat-geldproblemen-spelen~abe600dc/>

Koenis, C. (2023, 24 mei). *Waarom landen meer baby's willen (en daar miljarden voor over hebben)*. RTL Nieuws. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5385872/geboortecijfers-azie-china-japan-zuid-korea-krimp-bevolking>

Koot, M. (2023, 12 juni). *Hoe regelmatig luiers verschonen vaders een ouderschapsbrein geeft* / *Donders Wonders*. Donders Wonders | Over Hersenen en Wetenschap // On Brains And Science.
<https://blog.donders.ru.nl/?p=15131>

Kooyman, M. (2023, 1 november). Rotterdam wil leerplicht vanaf 2,5 jaar: 'Nu zitten er leerlingen in groep 1 die de taal niet spreken'. *AD.nl*. https://www.ad.nl/rotterdam/rotterdam-wil-leerplicht-vanaf-2-5-jaar-nu-zitten-er-leerlingen-in-groep-1-die-de-taal-niet-spreken~ad02d960/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.linkedin.com%2F&cb=eb997dc64b07d685212cc659adf15827&auth_rd=1

Lectoraat Ouderschap en Ouderbegeleiding. (2023). Het Groot Leids Ouderschapsonderzoek "Leuker voor Later": Tussentijdse uitkomsten 2015-2022 (pdf 618Kb). In <https://www.hsleiden.nl/ouderschap-en-ouderbegeleiding/publicaties/index>. Hogeschool Leiden. Geraadpleegd op 9 januari 2024, van https://www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/ouderschap-en-ouderbegeleiding/leuker-voor-later/tussentijdse-uitkomsten-lvl-definitief_aug.pdf

Leendertse, J. (2023, 9 augustus). Kraamzorg noodgedwongen heringericht, minder zorg bij tweede kind. *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2485973-kraamzorg-noodgedwongen-heringericht-minder-zorg-bij-tweede-kind>

Leseman, P., Van Huizen, T., Pauline Slot, & Bodine Romijn. (2022). *Effecten van kinderopvang op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen*. <https://www.uu.nl/sites/default/files/IOS-Rapport%20Effecten%20kinderopvang%20%28Leseman%20%26%20van%20Huizen%2C%20oktober%202022%209.pdf>

Maatschappelijke ontwikkelingen kunnen werkstress in de toekomst vergroten / RIVM. (z.d.).

<https://www.rivm.nl/nieuws/maatschappelijke-ontwikkelingen-kunnen-werkstress-in-toekomst-vergroten>

Meer gratis. Meer korting. Meer plezier. (z.d.). Rotterdam. <https://www.rotterdampas.nl/>

Mentale gezondheid jongeren. (z.d.-a). RIVM. <https://www.rivm.nl/gezondheidsonderzoek-covid-19/kwartaalonderzoek-jongeren/mentale-gezondheid>

Mentale problemen Nederlandse jongeren onverminderd hoog. (2023, 27 juni). Universiteit Utrecht.

<https://www.uu.nl/nieuws/mentale-problemen-nederlandse-jongeren-onverminderd-hoog>

M'hamdi, H. I., & Steegers, E. (2023, 2 november). Geboortezorg is juist cruciaal. *Trouw*.

[https://www.trouw.nl/opinie/geboortezorg-is-juist-](https://www.trouw.nl/opinie/geboortezorg-is-juist-cruciaal~b9942dbf/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=whatsapp)

[cruciaal~b9942dbf/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=whatsapp](https://www.trouw.nl/opinie/geboortezorg-is-juist-cruciaal~b9942dbf/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=whatsapp)

Ministerie van Algemene Zaken. (2023, 30 november). *WRR: Geef burgers meer grip*. Nieuwsbericht | WRR.

<https://www.wrr.nl/actueel/nieuws/2023/11/30/wrr-geef-burgers-meer-grip>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2020, 25 november). *Bijlage 2 - Beleidsnota evaluatie passend onderwijs*. Kamerstuk | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 8 september 2021, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/11/04/bijlage-2-beleidsnota-evaluatie-passend-onderwijs>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023a, december 14). *Briefadvies Toekomstverkenning mbo, ho en wetenschap*. Advies | Onderwijsraad.

<https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2023/12/18/briefadvies-toekomstverkenning-mbo-ho-en-wetenschap>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023b, december 15). *Tekorten blijven hoog: kabinet en onderwijssector zetten alle zeilen bij*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl.

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/12/15/tekorten-blijven-hoog-kabinet-en-onderwijssector-zetten-alle-zeilen-bij>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2024, 16 april). *Grote groep onvoldoende scholen moet leren van scholen waar het goed gaat*. Nieuwsbericht | Inspectie van het Onderwijs.

<https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2024/04/17/grote-groep-onvoldoende-scholen-moet-leren-van-scholen-waar-het-goed-gaat>

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2023a, juni 30). *Forse verhoging van het sociaal minimum is nodig*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/06/30/forse-verhoging-van-het-sociaal-minimum-is-nodig>

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2023b, september 28). *Een zeker bestaan; Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum (Rapport II)*. Rapport | Rijksoverheid.nl.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/09/28/een-zeker-bestaan-naar-een-toekomstbestendig-stelsel-van-het-sociaal-minimum-rapport-ii>

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2024a, januari 23). *Gezinsbeleid in omringende landen*. Rapport | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/09/29/eindrapport-gezinsbeleid-omringende-landen>

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2024e, april 5). *Nieuwe acties tegen personeelstekorten kinderopvang*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2024/04/04/nieuwe-acties-tegen-personeelstekorten-kinderopvang>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023a, juli 12). *Deelrapport Meer zicht op ouders*. Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/05/31/deelrapport-meer-zicht-op-ouders>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023b, juli 12). *Deelrapport Meer zicht op ouders*. Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau.

<https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2023/05/31/een-op-de-zes-nederlanders-kampt-met-stapeling-van-problemen>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023g, september 29). *SCP: Stijgende vraag naar mantelzorg vraagt om meer integrale visie*. Nieuwsbericht | Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2023/09/28/scp-stijgende-vraag-naar-mantelzorg-vraagt-om-meer-integrale-visie>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023h, oktober 4). *Ouders en kinderopvang: perspectieven op 'zinvolle' participatie*. Publicatie | Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/09/14/ouders-en-kinderopvang-perspectieven-op-zinvolle-participatie>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023m, december 7). *Nieuwe aanpak hulpverlening ouders om problemen bij kinderen te voorkomen*. Nieuwsbericht | Raad Voor Volksgezondheid en Samenleving. <https://www.raadvv.nl/actueel/nieuws/2023/12/06/kinderen-uit-de-knel>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023n, december 20). *Voortgangsrapportage aanpak "Mentale gezondheid: van ons allemaal"*. Rapport | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/12/20/voortgangsrapportage-aanpak-mentale-gezondheid-van-ons-allemaal>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2024, 29 maart). *School en omgeving 2023-2025*. Subsidie | Dienst Uitvoering Subsidies Aan Instellingen. <https://www.dus-i.nl/subsidies/school-en-omgeving-2023>
Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2022 - Factsheet - Monitor arbeid. (2024, 6 februari). Monitor Arbeid. <https://monitorarbeid.tno.nl/publicaties/nea-factsheet-2022/>

NOS. (2023a, mei 9). Jongeren blijven langer bij ouders wonen, wel minder "boemerangkinderen". NOS. <https://nos.nl/artikel/2474512-jongeren-blijven-langer-bij-ouders-wonen-wel-minder-boemerangkinderen>

NOS. (2023b, mei 17). Brede welvaart ongelijk verdeeld: jongvolwassenen en migranten blijven achter. NOS. <https://nos.nl/artikel/2475439-brede-welvaart-ongelijk-verdeeld-jongvolwassenen-en-migrant-blijven-achter>

NOS. (2023c, juni 15). Jongeren stellen samenwonen en kinderwens uit om woningkrapte. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2479004-jongeren-stellen-samenwonen-en-kinderwens-uit-om-woningkrapte>

NOS. (2023d, juni 21). Nederland lager dan buurlanden in lijst gelijkheid tussen man en vrouw. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2479699-nederland-lager-dan-buurlanden-in-lijst-gelijkheid-tussen-man-en-vrouw>

NOS. (2023e, juni 26). Nederland daalt op kinderrechten-ranglijst, "om je te schamen". *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2480325-nederland-daalt-op-kinderrechten-ranglijst-om-je-te-schamen>

NOS. (2023f, juni 29). RIVM bezorgd: vaccinatiegraad jonge kinderen zakt onder 90 procent. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2480715-rivm-bezorgd-vaccinatiegraad-jonge-kinderen-zakt-onder-90-procent>

NOS. (2023g, september 7). Kwart van de kinderen groeit op met ouder met stoornis of verslaving. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2489595-kwart-van-de-kinderen-groeit-op-met-ouder-met-stoornis-of-verslaving>

NOS. (2023h, september 14). Een op de zes mensen die gezonder willen eten, kan dat niet betalen. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2490397-een-op-de-zes-mensen-die-gezonder-willen-eten-kan-dat-niet-betalen>

NOS. (2023i, november 2). SGP, CDA, CU en BBB: gezinsleven beschermen in Grondwet. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2496295-sgp-cda-cu-en-bbb-gezinsleven-beschermen-in-grondwet>

NOS. (2023j, november 2). Veilig Thuis: meer emotioneel verwaarloosde kinderen door ouders met geldstress. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2496328-veilig-thuis-meer-emotioneel-verwaarloosde-kinderen-door-ouders-met-geldstress>

NOS. (2023k, november 7). Nederlanders die minder gaan werken, kijken amper naar effect op pensioen. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2496939-nederlanders-die-minder-gaan-werken-kijken-amper-naar-effect-op-pensioen>

NOS. (2023l, november 9). Fors meer schoolverlaters, vooral mbo'ers stromen vroegtijdig uit. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2497225-fors-meer-schoolverlaters-vooral-mbo-ers-stromen-vroegtijdig-uit>

NOS. (2023m, november 28). Aantal kinderen zonder zwemdiploma neemt nog steeds toe. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2499544-aantal-kinderen-zonder-zwemdiploma-neemt-nog-steeds-toe>

NOS. (2023n, december 5). Leesvaardigheid Nederlandse 15-jarigen verder achteruitgegaan. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2500415-leesvaardigheid-nederlandse-15-jarigen-verder-achteruitgegaan>

NOS. (2023o, december 6). Ouderschap vaker uitgesteld om onzekere toekomst. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2500539-ouderschap-vaker-uitgesteld-om-onzekere-toekomst>

NOS. (2023p, december 13). Rapport: seksueel geweld tegen kinderen vaak in thuisomgeving. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2501419-rapport-seksueel-geweld-tegen-kinderen-vaak-in-thuisomgeving>

NOS. (2023q, december 18). Minister wil verplichte cursus vóór aanschaf van een hond. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2502063-minister-wil-verplichte-cursus-voor-aanschaf-van-een-hond>

NOS. (2023r, december 18). "Samen iets doen helpt jongere met jeugdtrauma". *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2502014-samen-iets-doen-helpt-jongere-met-jeugdtrauma>

NOS. (2023s, december 20). CBS: steeds meer jongeren wonen nog thuis. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2502210-cbs-steeds-meer-jongeren-wonen-nog-thuis>

NOS. (2024a, januari 16). Huren in de vrije sector stijgen in een jaar tijd met 8,5 procent. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2505078-huren-in-de-vrije-sector-stijgen-in-een-jaar-tijd-met-8-5-procent>

NOS. (2024b, februari 7). Basisscholen Westland willen collectief van vrije woensdagmiddag af. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2507889-basisscholen-westland-willen-collectief-van-vrije-woensdagmiddag-af>

NOS. (2024c, april 16). Rode Kruis: aantal Nederlanders in voedselnood niet afgenomen. *NOS*.
<https://nos.nl/artikel/2516954-rode-kruis-aantal-nederlanders-in-voedselnood-niet-afgenomen>

NU.nl. (2023a, mei 31). Een op de tien volwassenen kwetsbaar door opstapelende problemen. *NU.nl*.
<https://www.nu.nl/binnenland/6265878/een-op-de-tien-volwassenen-kwetsbaar-door-opstapelende-problemen.html>

NU.nl. (2023b, december 5). Ondanks talloze acties vaak geen sinterklaascadeaus voor kinderen in armoede. *NU.nl*.
<https://www.nu.nl/binnenland/6292684/ondanks-talloze-acties-vaak-geen-sinterklaascadeaus-voor-kinderen-in-armoede.html>

O'Brien, O. (2023, 28 juli). "Alles wordt anders als je kind crimineel is", Diana helpt andere moeders. *Omroep West*.
<https://www.omroepwest.nl/nieuws/4742578/alles-wordt-anders-als-je-kind-crimineel-is-diana-helpt-andere-moeders>

Omroep West. (2023, 13 juni). Vanaf volgend jaar gratis voorschoolse educatie voor Haagse peuters: "Het moet gewoon gebeuren". *Omroep West*.
<https://www.omroepwest.nl/nieuws/4726647/vanaf-volgend-jaar-gratis-voorschoolse-educatie-voor-haagse-peuters-het-moet-gewoon-gebeuren>

Omroep Zeeland. (2023, 28 maart). Proef met gratis kinderopvang is groot succes: veel meer kinderen op de opvang. *Omroep Zeeland*.
<https://www.omroepzeeland.nl/nieuws/15468313/proef-met-gratis-kinderopvang-is-groot-succes-veel-meer-kinderen-op-de-opvang>

Onderzoek: Een derde van de kinderen op basisschool leeft in een stressvolle thuissituatie. (z.d.).
<https://www.jeugdeducatiefonds.nl/actueel/goed-om-te-weten/onderzoek-een-derde-van-de-kinderen-op-basisschool-leeft-in-een-stressvolle-thuissituatie>

Ontwikkeling en vertrouwen van kinderen onder druk door conflicten tussen ouders en de overheid. (z.d.). De Kinderombudsman.
<https://www.kinderombudsman.nl/nieuws/ontwikkeling-en-vertrouwen-van-kinderen-onder-druk-door-conflicten-tussen-ouders-en-de>

Oogfonds onthult verontrustende bevindingen over bijziendheid en introduceert educatieve podcast - Oogfonds. (2023, 12 oktober). Oogfonds.
<https://oogfonds.nl/nieuws/oogfonds-onthult-verontrustende-bevindingen-over-bijziendheid-en-introductie-educatieve-podcast/>

Ooievaarspas, maakt meedoen mogelijk. - Ooievaarspas. (2024, 15 april). Ooievaarspas.
<https://ooievaarspas.nl/>

Oostveen, M. (2023, 8 juni). *Samen sterk? Burgercollectieven lossen problemen op die de overheid laat liggen.* Volkskrant Kijk Verder.
<https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2023/samen-sterk-burgercollectieven-lossen-problemen-op-die-de-overheid-laat-liggen~v751222/>

Oratie Prof.dr. P.C.M. Luijk. (z.d.). Panopto.

<https://eur.cloud.panopto.eu/Panopto/Pages/Viewer.aspx?id=d6b9ddd6-12e4-47e6-94b1-af9a00e96b0e>

Ouderavondspel - Goudvisie. (2024, 21 maart). Goudvisie. <https://goudvisie.nl/serious-gaming/ouderavondspel/>

Ouders en Onderwijs. (2023). Staat van de Ouder 2023: Ode aan de leraar. In <https://oudersenonderwijs.nl/staat-van-de-ouder/>. Geraadpleegd op 9 januari 2024, van <https://oudersenonderwijs.nl/staat-van-de-ouder/>

Ouders van nu. (2024a, maart 1). *Jongeren twijfelen over kinderwens door onzeker inkomen en klimaatstress.* Ouders van Nu. <https://www.oudersvannu.nl/zwanger-worden/jongeren-twijfelen-over-kinderwens-door-onzeker-inkomen-en-klimaatstress~2e89faf>

Ouders van nu. (2024b, maart 1). *Nora had een parental burn-out: 'Het constante zorgen, altijd aanstaan. Dat vond ik zó stressvol'.* Ouders van Nu. <https://www.oudersvannu.nl/voor-ouders/nora-had-een-parental-burn-out-het-constante-zorgen-altijd-aanstaan-dat-vond-ik-zo-stressvol~264e84a>

Ouderschapstheorie - NCJ. (2023, 3 augustus). NCJ. <https://www.ncj.nl/onderwerp/ouderschap/ouderschapstheorie/>

oudersvannu. (2023, 20 november). *Europarlementariër Catharina Rinzema: 'Dat ik als vrouw met politieke ambities zoveel negativiteit ocriep, was een teken dat ik verschil kon maken'.* Ouders van Nu. <https://www.oudersvannu.nl/voor-ouders/politicus-catharina-rinzema-voerde-hoogzwanger-campagne-ik-zou-een-slechte-moeder-zijn-want-ik-moest-er-24-7-voor-mijn-kind-zijn~e075584?referrer=https%3A%2F%2Fwww.linkedin.com%2F&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Over U-pas / U-pas. (z.d.). <https://www.u-pas.nl/over-u-pas>

Overheid.nl | Consultatie Gezin krijgt bescherming in de Grondwet. (z.d.). <https://www.internetconsultatie.nl/gezinindegrondwet/b1#intro-kop>

PISA. (z.d.). <https://www.pisa-nederland.nl/resultaten2022/>

Plaatsen / LinkedIn. (z.d.-a). https://www.linkedin.com/posts/mark-simons-0096883a_voorlezen-lezen-spelen-activity-7116420483939491840-iCeS/?utm_source=share&utm_medium=member_desktop

Plaatsen / LinkedIn. (z.d.-b). https://www.linkedin.com/posts/melvincaptein_grootouders-reizen-stad-en-land-af-om-op-activity-7069316147401158656-KB9m/?utm_source=share&utm_medium=member_ios

Pol, G., & Kamphuis, B. (2023, 13 december). Aantal huishoudens met schulden door toeslagen in vijf jaar verdubbeld. NOS. <https://nos.nl/artikel/2501460-aantal-huishoudens-met-schulden-door-toeslagen-in-vijf-jaar-verdubbeld>

Raad voor Volksgezondheid en Samenleving [RVS]. (2023, 6 december). *Kinderen uit de knel.* Raad Voor Volksgezondheid en Samenleving. <https://adviezen.raadrvs.nl/kinderen-uit-de-knel/>

Resultaten peiling geldzorgen: maak geldzorgen bespreekbaar - NCJ. (2024, 21 maart). NCJ. <https://www.ncj.nl/inspiratie/resultaten-peiling-geldzorgen-maak-geldzorgen-bespreekbaar/>

Riedijk, L. (z.d.). Gender (in)equality at the kitchen table: A diary study on how Parents' coordination facilitates an equal task division and relationship quality. *British Psychological Society*. <https://doi.org/10.1111/bjso.12698>

Romijn, B., Slot, P., Jepma, I., Muller, P., Bredevelde, M., Leseman, P., & LKK. (2024). *Kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*.

Rosman, C. (2023, 11 september). Enquête: veel ouders willen dat kinderopvang niet gratis wordt; vrezin wachtlijsten. *AD.nl*. <https://www.ad.nl/binnenland/enquete-veel-ouders-willen-dat-kinderopvang-niet-gratis-wordt-vrezin-wachtlijsten~ac624abf/>

Ruim kwart ouders maakt geen volledig gebruik van ouderschapsverlof. (2024, 21 april). RTL.nl. <https://www.rtl.nl/nieuws/artikel/5446619/ruim-kwart-nieuwe-ouders-maakt-geen-volledig-gebruik-van-ouderschapsverlof>

RVS: voer Kinderrechtentoets in. (2023, 10 december). Binnenlands Bestuur. <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/raad-voor-volksgezondheid-en-samenleving-pleit-voor-invoering-kinderrechtentoets>

Samenleving, R. V. V. E. (2023, 6 december). *Kinderen uit de knel*. Raad Voor Volksgezondheid en Samenleving. <https://adviezen.raadvr.nl/kinderen-uit-de-knel/>

Schravesande, F. (2024, 8 januari). De zorgende vader rukt op, vooral onder hogere inkomens: 'Als zorgen voor je kind heel duur is, doe je het niet'; *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/05/17/de-zorgende-vader-rukt-op-maar-wel-vooral-onder-de-hogere-inkomens-als-zorgen-voor-je-kind-heel-duur-is-doe-je-het-niet-a4164960>

Schwartz, K. (2024, 13 januari). Tijd van 'ongekende prijsstijgingen' voor boodschappen is voorbij. *Trouw*. https://www.trouw.nl/duurzaamheid-economie/tijd-van-ongekende-prijsstijgingen-voor-boodschappen-is-voorbij-b69b4b30/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=email

SEO Economisch Onderzoek. (2023, 28 juni). *Kansenongelijkheid in Nederland - SEO Economisch Onderzoek*. <https://www.seo.nl/publicaties/eindrapportage-kansenongelijkheid-in-nederland/>

Serapioni, M. (2023, 23 november). *Report of the European Observatory on Family Policy: Towards greater family policy integration across Europe*. COFACE Families Europe. <https://coface-eu.org/report-of-the-european-observatory-on-family-policy-towards-greater-family-policy-integration-across-europe/>

Slot, A. (2023, 1 juli). Bij dit bedrijf in Enschede krijgen medewerkers een week vrij op kosten van 'de baas'. *tubantia.nl*. <https://www.tubantia.nl/enschede/bij-dit-bedrijf-in-enschede-krijgen-medewerkers-een-week-vrij-op-kosten-van-de-baas~a05da051/>

Souren, S. A. P. M. (2022, 14 april). 4. *Gebruik en behoefte ouderschapsverlof*. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/module-arbeid-zorg-en-kinderopvang-2021/4-gebruik-en-behoefte-ouderschapsverlof>

Staat van het Gezin 2023 - Voor Werkende Ouders. (2023). In *Voor Werkende Ouders*. <https://www.voorwerkendeouders.nl/staat-van-het-gezin-2023/>

Stift, R. (2023, 11 maart). *'We moeten wel de straat op'*. De Groene Amsterdammer.
<https://www.groene.nl/artikel/we-moeten-wel-de-sstraat-op>

Synhaeve, M., Berkhout, B., Verbeek, W., Bakker, A.-F., & Hakkennes, T. (2023, 20 november). *Druk op de keten* (Door Berenschot Groep BV). Rapport | Rijksoverheid.nl.
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/11/30/druk-op-de-keten>

TeamFRL Waadhoeke. (2023, 27 juni). *Beweeghummeltjes compleet peuter beweegprogramma* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=fFd_EbV5aaY

Ter Veer, J. (2023, 22 juni). Onrust bij zwarte atletes na dood Bowie: "Zij lopen meer risico bij zwangerschap". NOS. <https://nos.nl/artikel/2479867-onrust-bij-zwarte-atletes-na-dood-bowie-zij-lopen-meer-risico-bij-zwangerschap>

Tieleman, J. (z.d.). *Eens een dubbeltje, altijd een dubbeltje?*
<https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2020/eens-een-dubbeltje-altijd-een-dubbeltje~v393725/>

Timmermans, M. (2023, 20 december). Zonder mantelzorgers kan een verpleeghuis niet meer draaien. *Trouw*. <https://www.trouw.nl/nieuws/zonder-mantelzorgers-kan-een-verpleeghuis-niet-meer-draaien~b6ceffb2/>

TNO. (2023, november). *10 beleidsadviezen voor de veerkracht van de Nederlandse samenleving*. [tno.nl/nl](https://www.tno.nl/nl/newsroom/insights/2023/11/versterken-veerkracht-samenleving/?utm_content=HLW%2CStreep&utm_source=linkedin&utm_term=TNO&utm_medium=social). Geraadpleegd op 13 maart 2024, van https://www.tno.nl/nl/newsroom/insights/2023/11/versterken-veerkracht-samenleving/?utm_content=HLW%2CStreep&utm_source=linkedin&utm_term=TNO&utm_medium=social

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2024). Blind voor mens en recht. In *Rapport Parlementaire Enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening*.

Twenge, J. M. (2023, 24 oktober). Here are 13 Other Explanations For The Adolescent Mental Health Crisis. None of Them Work. *After Babel*. <https://www.afterbabel.com/p/13-explanations-mental-health-crisis>

Unicef NL. (2023a, mei 19). Geef meer aandacht aan mentale gezondheid op school. *UNICEF*. <https://www.unicef.nl/nieuws/2023-05-19-geef-meer-aandacht-aan-mentale-gezondheid-op-school>

Unicef NL. (2023b, juli 7). UNICEF Nederland maakt zich zorgen over positie kinderen in Nederland na val kabinet. *UNICEF*. <https://www.unicef.nl/nieuws/2023-07-07-unicef-nederland-maakt-zich-zorgen-over-positie-kinderen-in-nederland-na-val-kabinet>

Unicef NL. (2023c, juli 18). Wereldwijd herstel vaccinatiegraad, maar Nederland blijft achter. *UNICEF*. <https://www.unicef.nl/nieuws/2023-07-18-wereldwijd-herstel-vaccinatiegraad-maar-nederland-blijft-achter>

Unicef NL. (2024, 25 januari). Hoeveel overheidsuitgaven in Nederland zijn kindgericht? *UNICEF*. <https://www.unicef.nl/nieuws/2024-01-25-hoeveel-overheidsuitgaven-in-nederland-zijn-kindgericht>

University of Leeds. (2023, 23 september). *Young children do better at school if their dads read and play with them*. ScienceDaily. <https://www.sciencedaily.com/releases/2023/09/230920111234.htm>

Van Baars, L. (2023, 31 mei). Geld, opvoeding, werk: bij 130.000 gezinnen stapelen de problemen zich op. *Trouw*. https://www.trouw.nl/binnenland/geld-opvoeding-werk-bij-130-000-gezinnen-stapelen-de-problemen-zich-op~bfc03b90/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=whatsapp

Van de Goor, R. (2023, 30 november). Ik ben voor sterfrecht: het recht voor kwetsbare ouderen om de dood niet te bevechten, als die zich aandient. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/ik-ben-voor-sterfrecht-het-recht-voor-kwetsbare-ouderen-om-de-dood-niet-te-bevechten-als-die-zich-aandient~bf63ae7c/>

Van den Breemer, A. (z.d.). *Druk, druk, druk: is het leven echt zoveel gejaagder dan vroeger?* Volkskrant Kijk Verder. <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2023/druk-druk-druk-is-het-leven-echt-zoveel-gejaagder-dan-vroeger~v679069/>

Van Den Breemer, A. (2023, 11 juli). Waarom vinden ouders opvoeden tegenwoordig zo zwaar? *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/opvoeden/waarom-vinden-ouders-opvoeden-tegenwoordig-zo-zwaar~b624e789/>

Van Den Hof Tessa Roseboom en Ruben van Gaalen, I. V. M. (2023, 20 maart). *Vooraf kinderen uit bijstandsgesinnen geen kansrijke start*. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/vooraf-kinderen-uit-bijstandsgesinnen-geen-kansrijke-start>

Van Der Meijs, F. (2023, 15 juni). Studenten noemen opstapeling van onzekerheden als bron voor prestatiedruk. *Trimbos-instituut*. <https://www.trimbos.nl/actueel/nieuws/studenten-noemen-opstapeling-van-onzekerheden-als-bron-voor-prestatiedruk/>

Van der Valk, T. (2023, 19 december). Extra kraamhulp voor kwetsbare gezinnen: "Geef ouders meer zelfvertrouwen". *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2502169-extra-kraamhulp-voor-kwetsbare-gezinnen-geeft-ouders-meer-zelfvertrouwen>

Van Der Veere, A. (2023, 3 augustus). Buurtprojecten moeten Japanse senioren redden van de eenzaamheid. *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2485339-buurtprojecten-moeten-japanse-senioren-redden-van-de-eenzaamheid>

Van Dijk, T. (2023, 11 juni). Door arbeidskrapte klinkt de roep om langer en meer te werken. Maar hoeveel uur is de ideale werkweek? *De Volkskrant*. https://www.volkskrant.nl/beter-leven/door-arbeidskrapte-klinkt-de-roep-om-langer-en-meer-te-werken-maar-hoeveel-uur-is-de-ideale-werkweek~b195617c/?utm_source=VK&utm_medium=email&utm_campaign=20230531%7Copvoeden&utm_content=Door%20arbeidstekorten%20klinkt%20de%20roep%20om%20langer%20en%20meer%20te%20werken.%20Maar%20hoeveel%20uur%20is%20de%20ideale%20werkweek%3F&utm_term=267104&ctm_ctid=6f8c4647f12f2e2da27c88526470afb

Van Duin, C., & Feijten, P. (2023, 5 december). *Dalende vruchtbaarheid sinds 2010: de rol van opleidingsniveau*. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/dalende-vruchtbaarheid-sinds-2010-de-rol-van-opleidingsniveau>

Verbrugh, R. (2023, 17 augustus). Stijgende sterftcijfers onder zwarte moeders VS: "Niet serieus genomen". *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2486982-stijgende-sterftcijfers-onder-zwarte-moeders-vs-niet-serieus-genomen>

Voedingscentrum. (z.d.). *Kolven op het werk kan bij meeste werkgevers, wel meer kennis en betere faciliteiten nodig*. <https://www.voedingscentrum.nl/nl/nieuws/kolven-op-het-werk-kan-bij-meeste-werkgevers-wel-meer-kennis-en-betere-faciliteiten-nodig.aspx>

Voermans, T. (2023, 26 augustus). Ruim 120.000 ouders maken gebruik van nieuw, betaald ouderschapsverlof. *Het Parool*. https://www.parool.nl/nederland/ruim-120-000-ouders-maken-gebruik-van-nieuw-betaald-ouderschapsverlof-bb0da8c2/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=copylink

Vruchtbaarheidscijfer Nederland naar dieptepunt: zo zit dat. (2023, 6 december). RTL Nieuws. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5422779/vruchtbaarheidscijfer-nederland-kinderen-vrouw-laagopgeleid-minder>

Wantrouwen jongeren in overheid groeit, zien jeugdwerkers: "Blijf in gesprek". (2023, 14 augustus). RTL Nieuws. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/5401632/jongeren-wantrouwen-overheid-jeugdwerkers>

Wat? – Knarrenhof. (z.d.). <https://knarrenhof.nl/wat-is-knarrenhof/>

Weeda, F. (2023, 8 mei). Generatie Z is verbaal heel sterk. Maar dat wil niet zeggen dat er geen problemen zijn. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/05/04/constant-gemonitord-en-toch-alleen-op-de-wereld-a4163657>

Welkom bij Sam& voor alle kinderen. (z.d.). https://www.samenvoorallekinderen.nl/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw_qexBhCoARIsAFgBletH2N3DJeNiBro73J2BbXE5M-v3fXYAEIhjPM_UyqE-A4sjVHYfUesaAmZeEALw_wcB

Werkdruk in het Onderwijs - Monitor arbeid. (2024, 21 maart). Monitor Arbeid. <https://monitorarbeid.tno.nl/publicaties/werkdruk-in-het-onderwijs/>

Wikipedia-bijdragers. (2023, 19 januari). *1990-maatregel*. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/1990-maatregel>

Wikipedia-bijdragers. (2024, 22 januari). *Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Een_slimme_meid_is_op_haar_toekomst_vorbereid

Wonen en verduurzamen - Nibud. (2024, 16 april). Nibud. <https://www.nibud.nl/dossiers/wonen-verduurzamen/>